

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

v3

EN GAMMEL PRÆST FORTÆLLER

PASTOR FREDERIK BENEDIKT MØLLERS
OPTEGNELSER 1832-1864
VED HANS DEGEN

H A A S E

**EN GAMMEL PRÆST
FORTÆLLER**

EN GAMMEL PRÆST FORTÆLLER

PASTOR FREDERIK BENEDICT

MØLLERS OPTEGNELSER

1832-1864

VED

HANS DEGEN

P. HAASE & SØNS FORLAG

KØBENHAVN 1953

**DUPLEX-TRYKKERIET - KØBENHAVN
(VED HARRY OLSEN)**

INDHOLD		Side
Udgiverens forord		7
Indledning		8
Barndomshjemmet (1832-1845)		9
Skoleår i Viborg (1845-1851)		25
Studenterår (1851-1857)		39
Kandidatåret (1857-1858)		87
Kapellanår i Breum (1858-1864)		104
Efterskrift		163
Noter		165
Navnefortegnelse		182

UDGIVERENS FORORD

Da pastor Frederik Benedict Møller 80½ år gammel, efter 54 års nidkært og trofast virke i Den danske Folkekirkes tjeneste, den 31. marts 1912 tog sin afsked og bosatte sig i København for der at nyde sit velfortjente otium, gik hans tanker ganske selvfølgelig gang på gang tilbage til svundne års tilskikkelser. Som en naturlig ting modnedes efterhånden den tanke hos ham, at han af hensyn til sine børn burde redegøre for de vigtigste begivenheder i sit liv, for det milieu, fra hvilket han var udgået, for de for hans liv afgørende beslutninger, han havde måttet træffe, og for de anskuelser og idealer, for hvilke han havde kæmpet.

Frederik Benedict Møller nedskrev da en beretning om sit livs hændelser, men den tanke, at hans optegnelser engang skulle forelægges offentligheden, lå ham uendelig fjernt. Han skrev – eller måske snarere fortalte for den kæreste tilhørerskare, han ejede – sine elskede børn. Hans optegnelser bærer da også præg deraf. Det gjaldt for ham, ikke at skrive et erindringsværk for litterære kredse, formfuldendt og elegant, men at give et billede af det liv, han havde levet, præget af åbenhjertighed og ikke mindst af taknemmelighed mod den slægt, af hvilken han var rundet, i hvilken han havde levet så rig en barndom og ungdom, og af hvilken han havde lært at elske den Herre, han af hele sit hjerte viede sit liv. Det mål, han således satte sig, da han begyndte sine optegnelser – at fortælle menneskeligt, naturligt og uden formelle skranker – nåede han – og netop derved får hans optegnelser et særligt værd i personalhistorisk og kulturhistorisk henseende.

København, den 13. april 1953.

Hans Degen.

INDLEDNING

Jo ældre man bliver, des mere sysler tanken med fortiden; ved at genoplive minderne holdes sindet friskt. Ved at tænke på mine forældre føler jeg ofte savnet af kundskab både om deres ydre og indre liv – navnlig om den tid, da jeg ikke kendte dem.

Mine børn kan måske engang i tiden, når jeg ikke mere færdes imellem dem, ønske at vide noget om mit liv, ikke blot af kærlighed til mig, men også fordi der af ethvert menneskes liv er meget at lære, hvorved man kan styrkes og befæstes i troen på Gudfader, der fører sine underligt, men hvis veje altid er »fulde af lifligheder«, hvorom mit liv har så mange vidnesbyrd.

BARNDOMSHJEMMET

1832–1845

Faders slægt er fra Egebjerg Mølle ved Horsens, hvorfor navnet »Møller« er taget. Faders farfader var møller og formentlig velhavende, som møllere i hine tider gerne var. Faders fader flyttede til København, var først høker, derefter brændevinsbrænder. Han havde flere børn. Min fader er født den 29. aug. 1786 i Lavendelstræde og blev døbt 8. septbr. i Frue Kirke. Forældrene var efter kirkebogen Erik Jensen Møller, høker i Lavendelstræde, og hustru Louise Lavritsdatter.

1795 brændte stedet, hvor farfader boede, og familien rejste til Jylland, hvor de som husvilde vistnok dels opholdt sig i Egebjerg Mølle og dels i Rødding Præstegård, hvor moderen var fra. Hun var nemlig en datter af præsten Aastrup til Løvel og Pederstrup ved Viborg.

Samme præst var forfalden til drik, og der blev klaget over ham til stiftsøvrigheden. Stiftamtmanden indfandt sig den 3. søndag i advent uventet i kirken. Da præsten kom, fortalte degnen ham om den uventede, høje gæst. »Så må vi have en lang højmessesalme«, sagde præsten, der ikke var tilstrækkelig forberedt til at tale for en højvelbårenhed. I prædiken tog præsten af Evangeliet til tekst: »Hvad gik I ud i Ørkenen at skue?« og henførte dette temmelig tydeligt på den høje herre. De i de bløde klæder er i de større præstekald, ikke i de små som dette o. s. v. Veltalende var han, og efter gudstjenesten komplimenterede stiftamtmanden ham og sagde: »De har et stort pund, hr. pastor, men skade, at De graver det ned i fugtighed«. »Deres Høj-

velbårenhed«, svarede præsten, »på disse magre egne trænge vi til væde hver dag for at leve«. Præsten blev siddende i embedet til sin død. Han og konen levede ikke godt sammen, og han flyttede ned i et hus i nærheden af præstegården; men hans kone, der blev boende i præstegården, bragte ham hver dag hans mad derhid. De døde kort efter hinanden og ligger ved siden af hinanden på kirkegården.

Min fader kom i Randers Latinskole, men faderen syntes ikke, han gjorde tilstrækkelige fremskridt her; han tog så fader over til København, hvor han kom i Borgerdydskolen på hjørnet af Nørregade og Skidenstræde; han gik her fra 1800 til 1802, da han blev student.

Efter endt filologicum og filosoficum synes det, som har han af økonomiske grunde forladt hovedstaden og været huslærer, til han 1805 vendte tilbage for at læse til teologisk embedseksamen, som han absolverede 1807. Han anføres som den, der har været med i Københavns forsvar under bombardementet. Blandt de professorer, han hørte, husker jeg, han nævnte Riisbrigh som den mest åndfulde.

Fædrehjemmet brændte under bombardementet, og faderen flyttede da til Skanderborg, hvor han først var brændevinsbrænder og senere købmand. For nogle år siden traf jeg i Skanderborg en mand, der havde kendt ham, og denne sagde, at han var meget svær, men gemtlig og afholdt.

Efter sin embedseksamen tilbragte fader nogle år som huslærer, især på gården Harsyssel, til han 1812 blev udnævnt til kapellan hos amtsprovst Leth i Skive og efter dennes død hos hans eftermand Bregendahl. Han konfirmerede sin senere brud, der var født 14. maj 1799, og med hvem han indgik ægteskab 5. dec. 1816. 1821 blev han udnævnt til sognepræst for Grinderslev og Grønning Menigheder i Salling, hvortil Tise blev henlagt 1824.

Om sin litterære virksomhed skriver fader i liber daticus, at, foruden nogle prædikener, har han ladet trykke i året 1820 en håndbog for præster, i særdeleshed i legislativ henseende, hvoraf en fortsættelse udkom under navn af »Supplement« i 1829. Han har i forening med Kofod Ancher, sognepræst til Østofte på Lolland, udgivet en topografisk beskrivelse over samtlige gejstlige embeder i Danmark – »dog vil dette skrifts udbredelse bero på den velvilje, hvormed gejstligheden vil række udgiveren hånden«. I 1831 udgav han en andagtsbog for menigmand i fasten under titel »Jesus i Gethsemane«. I 1831

udkom en ny og meget forøget udgave af »Håndbog for Præster«; den udkom i 5 bind og sluttedes først 1860. I 1831 blev han udnævnt til provst og blev 26. juli 1835 creeret i Søndre Sogns Kirke i Viborg af biskop Øllgaard. 1842 blev han amtsrådsmedlem, 1844 stænderdeputeret, 6. okt. 1854 ridder af Dannebrog; han holdt 7. maj 1863 50 års embedsjubilæum og blev dannebrogsmænd.

Han opgiver indtægter og udgifter således: Skatter 120 rdlr., ekspenser 12 rdlr., ildebrændsel 40 rdlr., præstegårdens vedligeholdelse 20 rdlr., folkeløn 80 rdlr. I den tid, jeg har været præst her, kan man antage som middelprijs for kornet 3 rdlr. for en tønde rug, 2 rdlr. for byg og 1 rdlr. for havre. Efter dette bliver indtægterne 922 rdlr., så netto bliver 622 rdlr. Heraf skal nu betales renter af offentlige og private lån, kapitalafdrag og til enkekassen, præstegårdens og avlsredskabers vedligeholdelse, skomager, skrædder, smed, købmand, kræmmer, urtekræmmer, thi præsten kan ikke klæde sig og leve som bonden; til bøger skal også noget, og så den vigtigste post – børnenes opdragelse. At holde en søn i Viborg Skole koster i det mindste 200 rdlr.; klæder og bøger er dyre, sandelig, der skal passes vel på, om regningen ved årets udgang skal balancere. For mig har det endnu ikke kunnet lykkes.

Således skrev den kære fader, og jeg mindes at have set fader og moder sidde sammen i sofaen med meget alvorlige ansigter, moder med tårer i øjnene; de var bekymret for udkommet. Skønt de begge var såre nøjsomme i deres fordringer til livet, krævede jo den opvoksende børneflokk større og større udgifter, og når så kornpriserne var lave, måtte der ses nøje på hver skilling. Dog var dette ikke til hinder for vor glæde i hjemmet; vi følte dog så ofte, at

*Trods alt det fine i fremmed duft
belt ren alene er hjemmets luft;
der møder bare det barne-sande,
og synden kyskes ifra din pænde.*

Det fine kom vi stærkt i berøring med gennem de fire herregårde, der fandtes i sognet. Alle disse fire gårde havde hver sin særskilte, lukkede stol i den ellers så smukke klosterkirke, men disse stole var til stor mispyrd; den femte herregård havde ingen særskilt stol, da den var en aflægger af Eskjær. Stolene var forsynede med lænestole,

endog med gardiner for vinduerne, der vendte ud mod kirken. Folk skumlede over disse gardiner og mente bag dem under prædiken at kunne høre lyde, der tydede på søvn og drømme.

Navnlig på Eskjær førtes et rigmandsliv, og da børnene dernede var på alder med os, havde vi børn da mest omgang med dem; her mødte vi og så forskellen på dette og livet i vort hjem. Men vi var lykkelige i barndomshjemmet og elskede vore forældre og følte deres kærlighed.

For fader havde vi megen respekt, alvorlig som han ofte kunne være – og så igen så barnlig, at jeg i det mindste, der navnlig i de senere år stod ham nærmest, kunne lege med ham som med et barn. Ofte kunne der hvile et tryk over ham, og så var han tavs som graven; ingen – ikke engang vor moder kunne få ham til at lukke sig op; hun kunne kun klappe ham på kinden og vise ham sin kærlighed. Det kunne nogenlunde oplive ham, når jeg sagde: »Skal vi have en duet, Fader?« og han så tog violinen frem. Skønt han var autodidakt, kunne vi spille temmelig svære ting sammen; i de første år var det mest kompositioner af Rode, Rolla, Mayseder, Auber, Berton, senere Beethovens og Gades sonater.

Dygtig som provst var han i det store provsti, der både omfattede Salling og Fjends Herreder. Skolevæsenet skulle omordnes, og det gav ham meget arbejde og gav anledning til mange rejser. Da biskop Øllgaard var gammel, overdrog han til fader på hans vegne at holde visitats både i skole og kirke. Da fader ikke holdt af at ligge alene om natten, fik jeg gerne den fornøjelse at være med på disse rejser, og det var meget morsomt at komme om til de mange præstegårde, stifte bekendtskab med præstebørn og få »en god omgang«. Jeg fik da også en fornemmelse af den store forskel, der var på præster, ikke med hensyn til deres forkyndelse, det forstod jeg mig ikke på og anede ikke, at der kunne være forskel i den henseende, men i deres manerer, gestikulationer o. s. v., og da jeg som dreng var meget lattermild, havde jeg svært ved ikke at gøre skandale, når jeg så præsten snart bukke sig ned på prædikestolen for at se i papiret, hvorved han blev helt borte for tilhørerne, snart rejse sig op i hele sin imponerende højde og råbe, så det dundrede i kirken. Når jeg senere hørte en fortælling om præstens søn, der, da han med sin fader gik fra kirke en søndag, spurgte: »Fader, hvorfor råbte du så højt idag?«

og dertil fik det svar: »Fordi jeg ikke havde noget at sige«, så har jeg ofte tænkt på disse præster, jeg hørte som dreng, og som tidligt gav mig afsky for alt det unaturlige og opstyltede i prædiken. Faders prædiken var så hjertelig; man satte dengang megen pris på, at en prædiken kunne bringe tilhørerne til at græde. Min morfader Leth har ofte bag på sine prædikener skrevet: *habita inter multas lacrimas*. Fader opnåede dette især, når han talte om forældre og børn. Tiderne forandres! Engang i 70'erne hørte jeg Ludvig Helveg sige: »Når jeg under min prædiken ser folk tage lommetørklædet frem, tænker jeg: Det er en dårlig prædiken, du holder idag!«

Fader var ikke rationalist, og skønt man både i hans og morfaders prædikener kan finde udtryk som: Jesus var lærer, religionsstifter o. s. v., så fandtes der dog også udtalelser som: Der findes bestemte vidnesbyrd om ham som Guds Søn, om hans forsoningsdød og opstandelse; men indholdet af den tredje artikel kom ikke til sin ret. For nogle år siden traf jeg i et fremmed sogn her i Salling en gammel mand, der sagde: »Når den gamle provst prædikede, var der ikke et tørt øje i kirken«. Som modsætning dertil anfører jeg, hvad Vilhelm Beck engang sagde, da han havde taget afsked med sine konfirmander: »Det lykkedes mig virkelig idag at tale sådan til dem, at ikke en eneste af dem græd«. Med mig var det modsatte tilfældet; når jeg havde mine konfirmander samlede sidste gang i præstegården, græd jeg selv som oftest, og de fleste af børnene græd da med.

Da Frederik VII med grevinde Danner var i Skive, og fader var med til selskabet for ham, blev det overdraget til fader at udbringe grevindens skål. »Hvordan kom du fra det?« spurgte jeg ham. »Hun græd da«, svarede han, »da jeg talte om hendes betydningsfulde stilling – at våge over kongen«.

Som provst var fader dygtig; kancelliet og ministeriet ville nødig befordre ham, når han søgte et større embede; de gav ham hellere tillæg til indtægterne. Og ubestikkelig var han. Jeg har som barn set folk komme fra andre sogne med en kalv eller et lam for at få fader til at give efter i et eller andet spørgsmål om skolevæsenets ordning, men de blev barskt afvist. Mangen en gammel slendrian måtte forbydes, gamle skikke ændres; der var i alle forhold nok at tage fat på, og tiden krævede forandring. Skolerne var såre uhyggelige; i en stue sad 30–40 børn på lergulvet, hvor der om vinteren

ofte stod vandpytter af is og sne, som børnene med deres træsko førte med sig. Vinduerne var ikke til at åbne, så luften ofte var forfærdelig usund; kun sjældent blev der fejtet eller vasket derinde. Og så det åndløse terperi; degnen var hører; man hørte dog sjældent hans stemme, uden når han skældte ud eller pryglede børnene.

På Tise Kirkegård, der som alle landsbykirkegårde så ud som en græsmark, lå gravene som græsbevoksede tuer; sjældent var der rejst mindesmærker over de afdøde; på nogle kirkegårde lå der en egestamme over graven. Da tyskerne 1864 så sådanne på en kirkegård i Jylland, troede de, at det var kanoner og ville tage dem. Degnen i Tise, der var en praktisk og beregnende mand, syntes, at det var en skam, at dette græs på kirkegården skulle ligge unyttet, og satte sine køer derop. Fader forbød ham det, men det var umuligt for degnen at se noget upassende deri; de døde kunne det da ikke skade, og kreaturerne kunne det i høj grad gavne. Så kom der noget andet til. Konfirmationen varede gerne fra klokken 9 til klokken 3. Det var nemlig den lange katekisation med hver enkelt barn, der tog tid. Foruden prædiken, der endte med den lange foreskrevne konfirmationsbøn, som dengang stod i salmebogen sammen med andre lange bønner, der visse søndage skulle oplæses eller bedes, blev der holdt tre taler; aflæggelsen af løftet, som det dengang kaldtes, tog også tid, da man gerne tilsidst gav hvert barn et skriftsted eller en formaning med. Underligt var det da ikke, at folk strømmede ud af kirken, når katekisationen begyndte. Så havde degnen borde og bænke ude i våbenhuset med brød, øl og brændevin. Da fader fik dette at vide, forbød han degnen dette traktement, men denne kunne slet ikke se noget upassende deri, tværtimod, han syntes, det var en god gerning, en tjeneste mod de sultne og tørstige kirkefolk; men han bar had til fader for dette påbud.

Fader ville gerne have ordentlige altertavler i kirkerne. Biskop Jacob Madsen skriver ofte i sin visitatsbog om de »skarnsbilleder«, der fandtes i kirkerne, og som han ville have udryddede. I vor tid – og navnlig for 100 år siden – kunne der også tales om skarnsbilleder i betydningen af grimme, mest udskårne billeder. På Fur boede der en maler, der kom til fader og bad ham om, han ikke måtte male billeder til kirkerne. Da han viste fader nogle af sine produkter, og de blev fundet antagelige, overdrog fader ham det

arbejde og henviste ham især til de billeder, Kalkar har optaget i sin bibel. Nogle af dem blev også anbragt i kirkerne. Her til Grinderslev Kirke fik vi derimod et bedre. Fader kom engang sammen med dronning Caroline Amalie, der interesserede sig meget for kirken, og for hvad der hørte til Guds Rige. For hende udtalte han ønsket om en altertavle, og hun overdrog det en frøken Preetzmann at male en saadan. På den måde fik vi den altertavle, der endnu hænger i kirken, og som dengang vakte stor beundring og begejstring. I vor tid vil man gøre adskillige indvendinger imod den – og med rette.

Landvæsenet tog fader sig også af; dengang kendtes det ikke, at præsterne forpagtede jorderne bort. Jorderne til præstegården var meget gode, men da de blev drevet på gammeldags skik, gav de ikke synderligt udbytte; der holdtes kun 6 køer, hvor man nu holder det tredobbelte, og i sommerferien, når der var mange gæster, måtte der købes smør på herregårdene. Alt korn blev solgt, så kreaturerne fik kun det bare halm. Man fortalte, at fader havde indført kartoffeldyrkningen på denne egn; det må utvivlsomt forstås således, at han tog den med i vekseldriften af markens jorder, mens man før kun gav kartoflerne plads i haven som kålen.

Forældrenes indbyrdes kærlighed og deres kærlighed til os gjorde jo hjemmet til et lille paradis, vi aldrig glemmer. Når jeg skulle bort derfra, hvad enten det var som skoledreng til Viborg eller som student til København, ja, endog som kandidat, græd jeg det meste af vejen til Skive.

Moder elskede vi højt, så kærlig, opofrende, selvfornægtende, hun altid var. Så nøjsom i sine fordringer til livet, rolig og gudhengiven, når modgangen mødte os; dette sind havde hun arvet efter sin fromme fader. Ofte så jeg hende sidde med sit Ny Testamente og læse deri med tårer i øjnene; herlige aftentimer var det, når vi børn samledes om hende, mens hun spandt på rokken, og hun så enten med sin klare stemme sang for os børnesange eller fortalte historier. Hendes moder var i huset hos os; de var meget forskellige; moder var mere indadvendt, bedstemoder udadvendt, moder af naturen from og fordringsløs, bedstemoder mere verdslig. Forholdet mellem fader og bedstemoder var ikke varmt; dog mærkede vi børn ikke til nogen mislyd; først senere gik det op for os. Mod mig var hun altid

kærlig og god. Jeg lå i hendes værelse i en lille kurveseng om natten; hun fortalte mig navnene på alle Europas lande og disses hovedstæder.

Af aviser holdt vi kun Viborg Avis; stundom lånte vi Berlingske Tidende på Kloster, men bedstemoder holdt selv lørdagsnummeret af Aarhus Avis. Da hendes øjne på de gamle dage blev svage, kunne hun ikke selv læse bladet; så måtte en af os andre til det, og dertil var vi desværre ikke altid villige. Om sommeren drog hun gerne bort til sønnen Fabricius Leth – onkel Bris – i Visby i Thy eller til sønnen Jonathan, der var købmand i Aarhus, hos hvem hun døde i 1860; hun ligger begravet på Aarhus Kirkegård. Jeg talte ved hendes grav, stiftsprovst Boesen kastede jord på hendes kiste.

Hjemme i præstegården havde vi onkel Peter, faders broder. Han havde først været i handelslære, havde så startet en handel i kompagni med onkel Theodor, men da de begge var noget efterladende i forretninger og tilbøjelige til drik, så gik de snart fallit. Så gik Peter hjemme hos os og passede haven; men han havde jo desværre megen lyst til spiritus, og dette mærkede hans gode evner.

Så levede vi søskende vort eget samliv, det vil da sige, Erik og Jens var enten i Latinskolen eller på Universitetet, de to mindste, Hans og Theodor, var for små til at være med i legen.

Min ældste søster, Line, kom jo noget uden for lauget, da hun blev konfirmeret og ikke længere tog del i vort skoleliv. Hun spillede nydeligt klaver og havde en smuk, høj sopran; hun opholdt sig en tid i København hos en af faders venner, kancelliråd Ring på Vandkunsten, for at lære at synge; hun medbragte derfra til hjemmet Rungs og Weyses romancer og sange, som hun sang dejligt, kunne endog elektricere meget musikalske mennesker dermed. Hendes forlovelse med en teologisk student Arnholtz, der var huslærer på Eskjær, blev en tragedie; han var skinsyg til vanvid, og forlovelsen blev hævet, hvorved Line fik et knæk, hun aldrig forvandt. Hun kom til at lide meget af nervegigt, der især satte sig i håndleddet, så hun måtte holde op med at spille; med den ene hånd kunne hun kun anslå enkelte akkorder. Hun fik mange råd, men intet hjælp. Et af disse råd gik ud på, at hun hos en slagter hver dag skulle putte hånden ned i varmt blod. Dette kunne kun nås ved, at hun kom til en by, hvor der var slagter. Opmærksom-

heden henledtes da på onkel Jonathan i Aarhus, der også var villig til at modtage hende i huset. Vi kørte da i vor vogn hele vejen til Aarhus, og den tur tog dengang hele to dage. Første dag nåede vi – jeg fik lov til at følge hende – til Viborg, hvor vi overnattede hos en præsteenke, Schjørring fra Jebjerg; næste morgen måtte vi tidligt afsted for at nå Aarhus inden aften. I Skive var der på et par undtagelser nær kun en-etages huse; i Viborg var der flere højere huse, men hvor forbavsede Aarhus mig. Her var jo endog tre-etages huse – og saa det vidunderlige, dejlige hav. Onkels have gik lige ned til det – det skyllede op mod lysthuset; hvor vidunderligt at sidde dernede og se skibene sejle derude; her kunne jeg se de forunderlige skibe, der hed dampskibe, som sejlede ud til andre lande. I Salling sagde man om en mand, der rejste ud syd for Skive: »Han er oppe i Holsten, der sønden for Skyv«. Jo, Jylland var dog et stort land.

Skønt den kære søster blev i Aarhus et halvt år, hjalp kuren ikke; hun havde altid den dårlige hånd, der hindrede hende i at spille og at udføre sværere arbejder; men hun var en såre tålmodig sjæl.

I min første barndom gik jeg oppe i almueskolen; det var mest for at lære at læse. Ved denne lejlighed stiftede jeg bekendtskab med den indbyrdes undervisningsmetode, som Frederik VI håbede skulle blive til det danske folks genfødsel. – Jeg lagde mærke til, at der på hylden i skolestuen lå flere tykke bøger i kvart format med træbind, hvorpå var klistret gult tapetpapir. Det var Grundtvigs fordanskning af Saxe og Snorre, som var skænket til alle landets skoler, hvorved Grundtvig håbede på en genfødsel af folkets ånd, men det var uden tvivl under den forudsætning, at læreren brugte dem til at fortælle børnene efter. Dette skete ikke i skolen her – og vel næppe i mange skoler i landet; vi kom ikke ad den vej til at mærke folkets opvågning.

Da Line blev voksen, blev der hjemme kun skole for os fire: Andrea, Wilhelmine, Albert og mig. Den første lærer, vi havde, var en søn af skolelæreren, Peder Schonning. Han var meget vigtig. Han havde et chatol med et spejl i; når han så sad ved det med ryggen til os, der sad med vore skriftlige arbejder og ofte gjorde kommers, råbte han med dyb bas: »Jo, jeg ser ham (eller hende)

godt«, og så tilføjede han den for os uforklarlige passus: »Hører han (eller hun) måske til konventikelbrødrene?« Vi havde jo ingen anelse om, hvad det var for mennesker, men det måtte da være nogle af de værste skabninger, der var til. Udtrykket kom vist fra de gudelige forsamlinger, hvorom rygtet var nået herop til Thule; læreren havde naturligvis ingen forestilling om, hvad det var, men vi fik jo indtryk af, at den slags var jordens værste krapyl. Vi frygtede ham, men elskede ham ikke og gjorde på mange måder nar ad ham, der vistnok havde det valgsprog: Oderint, dum metuant. Han kom ikke sådan til at høre til huset som den følgende, Schjern. Han var livlig, godt begavet og musikalsk; han vidste at gøre sig afholdt af os børn, og det var mærkeligt nok, skønt han var slem til at slå os; navnlig mig gik det ud over. Uden for skoletiden var vi de bedste venner, og han legede helt kammeratligt med os.

Jeg fik megen færdighed i at spille fra bladet; når jeg skulle spille duetter med fader, lagde han noderne for mig og sagde: »Hold takt og gå igennem«. Line måtte gerne stå hos mig og sige: »Nu er fader der – og der«. Det lærte mig hurtigt at overse det vigtigste i en takt, de rette akkorder. At det blev jaskeri og gik ud over nøjagtigheden, er vist nok, men da jeg ikke skulle være virtuos eller musiker af profession, havde jeg mere glæde af hurtigt at kunne opfatte.

Vi nåede dog temmelig vidt herhjemme med instrumentalmusikken. Noder var jo meget dyre dengang, så vi måtte låne os frem.

Jeg øvede mig gerne om middagen i dagligstuen, hvor fader fik en middagshvil; men det generede ham ikke, at jeg spillede »Kaliffen i Bagdad«, »Elverhøj«, ouverturen til »Don Juan« og »Tryllefløjten«. Det, der voldte mig vanskelighed ved spillet, var, at mine fingre var så korte, at jeg endnu ikke som 12-årig kunne spænde over en octav.

Da så søstrene var blevet konfirmerede, Albert kommet i Latinskolen, var jeg ene tilbage. Jeg måtte da se at holde lærdommen nogenlunde vedlige. Efter Albert havde jeg arvet en lille pult; den måtte nyttes, og jeg sad så og afskrev »Cramers Regnebog«, løste opgaverne og indførte dem i en cifferbog, som vi kaldte den; på den måde øvede jeg mig i regning. Men ellers førte jeg i grunden et driverliv; fader ville gerne, at jeg skulle interessere mig for landvæsenet, men det lykkedes ikke; ofte bad jeg i mit stille sind til Gudfader, om

jeg ikke måtte komme til musikken eller bogen. Forældrene havde ondt af mig, så jeg fik lov til at komme med dem, når de rejste ud, hvilket da navnlig for moders vedkommende var sjældent. Fader skulle jo årligt på kirkesyn, og dag og time var længe forud bestemt. Kun turen til Fur ville fader ikke fastlægge forud, da han ikke holdt af søen; han ville kun derover, når det var stille vejr. Engang jeg var med ham derovre, var det blikstille, da vi drog afsted, men ved aftentid blev det blæst. Jeg, der heller ikke var vant til at sejle, syntes, det var en forfærdelig tur; bølgerne var store, båden lå sådan, at rælingen gik lige ned til havfladen, så jeg troede aldrig vi kunne komme levende i land.

Engang var jeg med forældrene en tur til Tisted og Vesterhavet. Min broder Erik var nemlig forlovet med amtsforvalter Aagaards datter i Tisted. Da Erik var blevet kapellan hjemme, tog han gerne engang om året derover, ligesom hun da også besøgte os, men rejsen var dyr og vanskelig; kun hver 14. dag vekslede de breve med hinanden, da et brev kostede 21 skilling.

Nu skulle fader og moder derover, og jeg fik lov til at komme med. Først gik turen til Sallingsund; Pinen hed færgestedet i Salling, og det tilsvarende på Mors hed Plagen; og de svarede til deres navne. Der blev sviret sådanne steder næsten hver aften, og færgefolkene var gerne fulde, når de skulle sætte rejsende over. Heste og vogn havde vi da med på færgen, og der var ingen bekvemme pladser for os. Efter en lang tur gennem Mors til Vildsund kørte vognen hjem, og vi måtte over dette færgested lige til Tisted. Her tilbragte vi så behagelige dage hos Aagaards, hvor alt bar præg af velstand. Jeg så her første gang tapeter med landskaber på lærred.

Aagaards vogn kørte os så efter et par dages ophold til Sjørring Præstegård. Vi kørte i halvlukket vogn, og jeg sad hos kusken, der var i flot liberi.

I Sjørring Præstegård boede præsten Fabricius, der var broder til bedstemoder. Han havde en mængde børn; den bekendteste er Adam, forfatter til en danmarkshistorie med billeder. Her lå Sjørring sø, der nu er udtørret, ruiner af kongeslottet, og historien fra Knud den Helliges dage opfriskedes.

Herfra drog vi så til Visby, hvor morbroder Fabricius Leth var præst. Han og moder var så glade for at se hinanden. Han var be-

stemt rationalist – noget jeg dengang naturligvis ikke lagde mærke til eller vidste betydningen af. Men jeg lagde mærke til, at han og fader talte meget om de ortodokse, og fader forsvarede dem. Jeg gik længe grundende over, hvad dette fremmede ord betød; engang fik jeg fat i en ordbog over fremmede ord, og deri stod, at ortodokse var det samme som de, der havde den rette, rene lære; men hvordan kunne onkel så være præst?

Vi gjorde tur til Agger ved Vesterhavet; her boede en møller Schourup, hvis kone var søskendebarn til moder. Her fik vi ål så tykke – næsten som en arm. Vidunderligt at se det store hav, vandre langs med stranden, se de mange vragestumper, der blev skyllet op, hvoraf hver enkelt kunne fortælle om sorg og glæde og fortvivlelse og jubel.

Det var en tur rig på oplevelser, og især glædede det mig at have den kære moder med, der ellers ikke havde mange af den slags glæder.

På Astrup boede en mærkelig mand, Moldenhawer, ugift og melankolsk; han tog ikke del i egnens selskabelighed; stundom, når han kom op i præstegården, måtte vi spille for ham, og så kunne han komme i humør og syngede med sin afgjort dybe bas: Im tiefen Keller sitzen wir. Han havde en ven, der var professor i Athen, Køppen, og han besøgte en sommer Astrup; folk var meget forbavset over denne fremtoning, thi han gik med rød fez, sort fløjlsjakke og hvide benklæder. Bønderne havde aldrig set en sådan dragt – endog fårene var bange for ham; bønderne havde ham mistænkt for at være tyrk. Da jeg blev forestillet for ham med navnet Frederik, udbød han: »Ah, ejrenaios!« Senere lærte jeg, hvem den berømte mand var, thi da han rejste hjem, havde rektor Olsen i Viborg bedt ham om at standse der og holde et foredrag på nygræsk i skolen. Jeg var dengang i Latinskolen og hørte det, men forstod naturligvis ikke et ord af det; om rektoren, der naturligvis takkede ham, forstod noget, tvivlede vi om.

På Astrup var Valeur, vor slægting, forpagter; den ældste søn Henrik, død som brygger i Aalborg, var min jævnaldrende; vi glædede os især til at være sammen nytårsaften, så skulle vi ud for at slå potter på dørene; vi samlede hele året sammen på potteskår – tror jeg næsten – til den sport.

Ja, nytårs- og juleaften, hvor tydeligt står de ikke for mig! Folkene fik tidligt fri fra arbejde. Der spistes til middag – folkene naturligvis for sig selv i folkestuen. Der trakteredes med risengrød, gåsesteg og æbleskiver. Derefter spillede kort. Vi fik gerne et nyt spil hver juleaften; det var den eneste gave, vi modtog den aften; folkene fik så det gamle. Oftest spillede vi »komet«, og pebernødder uddeltes rigeligt; af dem var der to slags: de fine og de grove; juleaften fik vi alle af den første slags. Når der så var vasket op, mødte vi alle i dagligstuen; jeg ser endnu hver af mine forældre og søskende på deres pladser. Folkene stillede sig inden for døren – til karlene blev der ikke siddepladser; salmebøger omdeltes. Juleaften sang vi: »Op glædes alle, glædes nu« på melodien: »O kære Sjæl fald ydmyg ned«; nytårsaften: »Guds Godhed vil vi prise« på den sædvanlige, gamle melodi; slutningen af det sidste vers sang vi tre gange; hvorfor dette var, forstod jeg først som ældre. Jeg hører endnu søstrenes klare stemmer, moders rene sopran – blandet med tårer, faders og kapellanens tenorer. Folkenes røst hørtes ikke meget. Derefter gik folkene med avlskarlen i spidsen om og rakte hånden, ønskende glædelig jul eller nytår.

Efter denne andagtstime, der var så højtidelig og uforglemmelig for alle os børn, gik præsten ind i sit værelse for at forberede sig til dagen imorgen, mens vi andre fortsatte spillet til skikkelig sengetid.

1841 – 5. dec. – havde forældrene sølvbryllup; moder var kun 17 år, da hun blev gift. Af forberedelserne til denne store fest husker jeg, at søstrene ville brodere noget til en lænestol, og at rygstødet skulle forestille et par gamle brudefolk. Det skete jo i al hemmelighed, og da det ikke kunne ske om dagen, valgte de natten. For så at holde øjnene oppe måtte jeg, det skulle være mit bidrag til festen, læse højt for dem; dertil valgtes Marryats »Jacob Ærlig« og »Peter Simple«, underholdende bøger, der godt kunne holde øjnene oppe.

Og så kom den med spænding imødesete dag. Det var en søndag, og fader var til førstetjeneste i Tise. Mens han var borte, strømmede gaverne ind; jeg havde aldrig set så meget sølvtøj, som her var samlet; og stolen blev færdig og var til stor glæde. Til middag kom der en mængde gæster, så vi måtte spise i to stuer. Vi savnede Erik og Jens, der begge var studenter i København, og det var for dyr en rejse herover, tilmed da Erik snart skulle tage teologisk embeds-

eksamen. Mange sange var forfattede, ingen dog af os børn, men af gode venner. Og mellem dem hørte vi fader stemme op med de gamle viser: »Brødre op, her er fryd på vor Jord« eller »Diogenes, vranten og stolt«. Vi havde svært ved at lære dem, og fader skændte på os derfor, når han ofte måtte synge alene. Efter bordet blev der danset, og jeg ser endnu forældrene træde en vals; næste 31. marts fødte moder Theodor.

Det var en højtid, hvor vi mærkede ret forældrenes indbyrdes kærlighed og lykke.

Et minde har jeg dog fra festen endnu. Onkel Theodor var kommet fra Skive til frokost. Han var noget forfalden til spiritus, og da så han og onkel Peter, der led af samme svaghed, sad og spiste frokost, skænkede Theodor temmelig tit af brændevinsflasken for Peter. Med bange anelser om, hvad resultatet deraf kunne blive, sagde jeg: »Onkel, skænk ikke mere for ham!« Men det havde til følge, at Theodor gav mig en lussing og sagde vredt: »Hold din mund, du næsvise dreng!«

Så blev Erik kandidat og kapellan herhjemme, og fader kunne derfor nok have råd til at sende Albert i Latinskolen; men derved følte jeg, at »bar er broderløs bag«. Jeg følte mig meget ene, og der var ikke udsigt til, at det kunne blive bedre med det første. Søstrene voksede op, og de gjorde også deres fordring på pengepungen, og ingen havde jeg, der kunne lære mig noget. Erik havde nok lovet at tage sig af mig, men som oftest, når jeg kom med lektien for at høres i den, sagde han: »Jeg har ikke tid nu, tag det næste blad med til næste gang«. Moder var mere trofast; med hende læste jeg tysk, og danske stile med fader – men det havde jo ikke rigtig nogen art. Jeg følte mig tilovers. I sommerferien så jeg Erik vandre i haven op og ned med Albert og tale alvorligt med ham; vi fem mellemste søskende talte aldrig alvorligt sammen. »Hvilken ære for Albert«, tænkte jeg, »det må være, fordi han nu er kommet inden for lærdommens hellige tempel, Latinskolen, og jeg må stå udenfor, ak, hvor længe!«

Erik gennemgik i de første år af sin kapellantid en religiøs krise, som vi alle mærkede som et tryk på os. Om sommeren fik han besøg af Hans Jacob Koefoed, der var hans samtidige og teologisk kandidat. Koefoed var livlig og munter, men Erik tog sig meget lidt af ham.

Jeg måtte gå ture med ham og spille for ham; en yndet sport var at fange muldvarpe i haven og tage skindet af dem; det var godt til muffedisser. Da han drog bort, bad han mig meget om at besøge sig, når jeg engang kom til København, ligesom han og sendte mig noder til julen.

I sommerferien, når Jens kom fra København og Albert fra Viborg, var det, som jeg hørte folk tale om, at Frederik havde nok ikke de gaver som de andre. Jeg følte mig ene og tilsidesat. »Mon ikke musikken skal være min vej?« tænkte jeg. Jeg bad ofte til Gud om at mage det bedste for mig.

I høst 1845 skulle fader til amtsrådsmøde i Viborg, og da han jo altid gerne ville have en følgesvend med, fik jeg lov til at følge ham. Da vi skulle fra Skive, hørte vi, at fjorden havde oversvømmet landevejen til Viborg; så måtte vi tage en omvej til Lundgaard, hvor vi overnattede. Her blev jeg senere huslærer. Næste dag kom vi så til stiftsstaden og tog ind på Frejslevs Gæstgivergård. Fader gjorde næste dag visit hos rektor Olsen, og da denne skulle have selskab om aftenen, bad han fader og mig med. Det var med ængstelse, jeg stod over for en sådan mand, og mange fremmede var der, som jeg ikke kendte, blandt andet pastor Møller fra Gjedsted, der havde pensionat for unge piger; med ham fulgtes provst Storm fra Herfølge. Foruden en voksen datter var der en søn, Emil, på min alder og tre småpiger; de fik snart fat på mig, og så var fjaaleheden hurtigt forbi. Efter aftensmaden blev jeg opfordret til at spille, da de alle var meget musikelskende. Jeg spillede Ouverturen til »Don Juan« og »Tryllefløjten« og høstede meget bifald. Navnlig rektor roste mig. Han spurgte fader om, hvad hans planer var med mig, og da fader fortalte, hvordan forholdene var – at han ikke havde råd til at holde mig på den studerende vej – og at jeg havde megen lyst til at komme ind på den bane – sagde rektoren: »Han kan jo godt bo hos os og være kammerat med min søn«. Fader blev jo uhyre glad for dette tilbud, og da vi gik hjem om aftenen, fortalte han mig det og spurgte om min mening. At jeg blev glad, da jeg nu altså syntes at stå ved mine længsels mål, er let begribeligt. Jeg sov ikke den nat af glæde og vågne drømme om en strålende fremtid. Da jeg så kom hjem, skulle der hænges i med læsningen; for sidste gang plukkede søstrene og jeg nødder i Skærris for at sende dem til de fraværende brødre;

nu kunne jeg selv få del i dem. Grædende tog jeg afsked med Jens Skolemesters, min barndomsven fra huset vest for præstegården, og lovede ham ubrødeligt venskab for hele livet, selv om jeg blev en studeret mand.

Nu endte første kapitel af mit livs saga. Det var musikken, der åbnede døren for mig denne gang.

SKOLEÅR I VIBORG

1845–1851

En kold, regnfuld oktoberdag 1845 kørte jeg så med min tarvelige, rødmalede kommode op til Viborg – fuld af glæde og forventning om det nye liv, der nu skulle oprinde for mig. Skønt mine kundskaber var små, blev jeg dog, vel især for min alders skyld, sat i tredje klasse. Jeg blev naturligvis sat nederst i klassen, men fik i den næste måned nr. 3, ved siden af min ven gennem livet, William Hoff, der var nr. to, og med hvem jeg tit skiftede nr.

Med beundring og ærbødighed så vi op til de øverste klasser; vi syntes, disciplene der var rene konger i sammenligning med os. Skønt det ikke var som i Henrik Steffens dage, at de små skulle være de stores tjenere – bære deres bøger til skolen og børste deres støvler – var vi dog svært stolte, når en af dem ville henvende et ord til os. Og nu hed vi latinere; det havde klang fra den klassiske tid, og vi så med ringeagt på Borgerskolens børn.

Jeg skulle dele værelse med rektors søn Emil – øverst på kvisten; der var et værelse mod øst og et mod vest, og for afvekslings skyld flyttede vi ofte fra den ene side til den anden.

Nu var jeg altså i byen med de store minder både fra oldtid og middelalder. Gaders navne: St. Mogens, St. Mikkels, St. Ibs o. s. v. mindede derom. Alle minder samledes dog om Domkirken, der, skønt skamskændet ved forskellige reparationer, dog kunne gøre indtryk på et landsbybarn, når det under orgelets brus – som jeg hørte

første gang – træder ind; det fyldte et barnehjerte med noget ubeskriveligt.

Og når jeg i det hele skal karakterisere skolelivet, da kan jeg fuldt ud underskrive de anker for åndløshed og kedsommelighed, der er blevet ført mod det. Rektor Olsen var dygtig i sine fag, men af de gamle, klassiske forfattere i Rom og Grækenland fik vi kun døde skeletter; det var det grammatikalske, vi gik op i; indholdet blev os aldeles fremmed. Kun når Olsen i de højere klasser fortalte os om Ewald og navnlig Poul Møller, som han elskede, kunne han komme i ånde, og vi følte da noget af virkelig påvirkning. De andre lærere var særdeles dygtige, hver i sit fag, men vi fik intet for det åndelige eller hjertelige liv. Bahnson var religionslærer. I den første tid gav han os et uddrag af Martensens Dogmatik, og Herslebs Bibelhistorie lærte vi udenad ord til andet. Han var selv en alvorlig mand, der senere blev påvirket af Søren Kierkegaard, som helt omstyrtede systemet for ham; da Laub blev biskop, blev Bahnson ved omgang med ham hjulpet op igen i åndelig henseende.

Ellers gjaldt det om at finde på alle slags løjer. I en lærers timer gik en af os hen til bageren, købte hvedebrød, lagde det på kakkelloven, og vi nød det, mens læreren sad på katederet og skrev noveller.

Pryglesystemet herskede i høj grad, og det værste var, at vi ofte ikke vidste, hvad vi skulle straffes for. Rektor selv var profos, og pedellen overrakte ham spanskkrøret. I Sverige, har jeg læst, skulle den slags optrin være som en gudstjeneste; der blev sunget salmer: »Vreden din afvend« og »Nu beder vi den Helligaand«. Men den slags vilkårlighed fremkaldte trods hos os; ve den, der ville græde eller se ud som en angrende synder; tvertimod, jo mere trodsig man kunne vise sig, des større ære fik man af kammeraterne.

Og løjerne uden for skolen. Jeg tror, det var den allerførste aften, at jeg, som det uskyldige gudsord fra landet, var kommet derop og måtte ud med andre drenge og gøre sjov. Vi gik ind i skikkelige borgermænds huse; i gangen stod gerne en vandtønde for ildebrands-tilfældes skyld; vi gik derind, tog tappen af tøndens og lod al vandet flyde ud. Også med krudt legede vi, og det var en sær Guds beskærmelse, at vi aldrig tog skade derved. Vi lavede af krudt troldkællinger og frøer, som vi kastede ned fra vinduerne foran vægteren. Når vi så råbte: »Hov, vægter, hov!« og det futede lige for hans næse, tabte

han tråden og standsede; og vi morede os. Ja, dette liv var rigtignok noget andet end den stille leg hjemme med søskende eller Jens Skolemesters. Men jeg følte snart, at livet i barndomshjemmet var rigere. Jeg havde ikke været mange uger i skolen, før jeg begyndte at længes efter juleferien. Så snart vi begyndte på december måned, skrev jeg en kridtstreg på min dør, en for hver dag, der manglede, inden ferien skulle begynde. Ofte gik jeg tidligt i seng, blot for at kunne have den glæde at slette en streg ud. Og da så den sidste eftermiddagstime kom – hvor minutterne gik langsomt – hvor den time var lang. Endelig kom pedellen og åbnede døren. »Farvel, farvel!« – og vi styrtede afsted. Nogle stakkels syndere, så jeg, skulle blive tilbage og få deres prygl, inden de fik lov.

Og så at komme hjem som latiner, med gode karakterer, favnes af forældrene og søskende, ja, det var noget af Himlens lyksalighed. Der var, følte jeg, forskel på glæde og sjov, på hjemmets hjertevarme og skolelivets sønderrivende kommers. Nu havde da også jeg noget at fortælle, og Albert og jeg nød ferien i fuldt mål; hver dag var som en søndag. Megen selskabelighed var der rundt omkring på herregårdene; dog kunne det gøre mig »knotten«, når jeg som latiner stundom ved bordet blev sat mellem de små; ja, kundskaber opblæser!

Der var megen sne i denne jul. Der blev derfor af alle herregårdsfolkene arrangeret en fælles kanetur op til Vihøjgaard, hvor der så skulle danses. Det gik godt, man spiste til aften deroppe, og dansen gik så let, til vi ved midnatstid ville bryde op; men da så vi til vor skræk, at himmel og jord stod i eet; det var os umuligt at køre hjem; der var intet andet for end at fortsætte dans og leg, til det blev lyst. Der skulle jo et godt forråd af ungdommelighed til at holde ud, men det havde vi; værre var det med sulten, der fordrede noget. Vi måtte da betale godt for at få, hvad spiseligt der kunne opdrives på gården.

Afrejsen fra hjemmet til skolen var ikke som forrige gang; nu var det med tårer. Albert og jeg kørte til Skive; her traf vi så flere kammerater, sammen med hvem vi lejede en vogn til Viborg; vi glemte ikke, når vi kom ad Dommerby Bakke at sige det sidste farvel til Grinderslev Kirke. I Nybro Skov skulle vi gerne bede, spise vor mellemad, og da vi blev større, fik vi en cognac at varme os ved.

I rektorens hjem blev jeg modtaget med stor venlighed. Fruen var

meget omhyggelig for mig som også for sine børn, og disse blev mine gode venner. Emil var velbegavet, men meget overfladisk og fuld af spilopper. Han døde som læge i København.

Latinskolen skulle jo have præg af at være en statskirkelig anstalt. Mandag morgen begyndte vi med at samles i den største skolestue. Rektor eller en af lærerne bad en bøn, og vi sang en af Ingemanns morgensange. Om søndagen blev vi kommanderet i kirke, og det var ikke opbyggeligt! Vist var det løftende at høre sang og orgel, men prædikenen var lang og kedelig, så vi kæmpede hårdt med søvnen. For at holde den borte tog vi stundom en roman med, som vi læste i. Dog midt mellem os var rektorens lukkede stol, hvorfra han kunne have øje med os – dog, han sov vist også. Prædikenen var dengang gerne en time lang. Senere hen, da Laub blev biskop og Schjødte kapellan, ville disciplene helst høre den sidste, thi hans prædiken, omend filosofisk, varede kun $\frac{1}{4}$ time. Ritualet bestemmer, at en prædiken ikke må vare over en time og ikke under $\frac{1}{2}$ time. Da derfor Laub, der prædikede over en time, sagde til Schjødte: »Deres prædikener er for korte«, havde han mod til at sige: »Og Deres er for lange«.

Da fader var stænderdeputeret, lå han i Viborg i stændertiden; jeg besøgte ham naturligvis hver dag. Desværre lå han syg den meste tid, men det smagte dog af hjemmet at sidde hos ham. Anders Sandø Ørsted, der var kongelig kommissarius, var beundret af fader.

Den eneste interesse, der holdtes levende hos mig, var musikken. Jeg øvede mig flittigt, og jeg havde let adgang til at få noder til låns hos flere familier. Der var nok en musiklærer i byen, først Naumann, så Tellefsen, men jeg spillede ligeså godt som de. Rektorens og hans tilskyndede mig, og engang foreslog han, at vi oppe i hans lejlighed skulle give en aftenunderholdning, bestående den ene aften af »Don Juan« og den anden af Haydns »Skabelsen«. Jeg skulle da overtage klaverstemmen, og der var i byen gode sangkræfter, navnlig havde adjunkt Wolle en dyb bas, ligesom rektoren selv. Det havde vi fornøjelse af; at høre musik var der sjældent lejlighed til. Før krigen brød ud, kom der gerne en 4–5 hannoveranere med deres horn omkring i Jylland. Når de kom til Breum, fik vi stundom arrangeret et bal på en af herregårdene, og det var herligt at danse til en sådan musik. Men efter 1848 kom de ikke mere. Det var en begivenhed af

rang, da der i Viborg kom kundgørelse om, at Lumbyes orkester fra Tivoli ville komme; det var jo bekendt over hele landet. Fader kunne ikke modstå; han kørte de seks mil for at få den nydelse. Hvor vi glædede os længe i forvejen; og vi blev ikke skuffede; aldrig før havde jeg hørt magen. Lumbye havde nylig komponeret »Drømmebilleder«, og de og den udødelige »Champagnegalop« elektricerede os, så jubelen ikke syntes at få ende – og fader var henrykt. Her var rene instrumenter. Vor stadsmusikant havde klarinet til sit hovedinstrument. Da han nu hørte dette instrument her i orkesteret, kunne han ikke forstå, hvad det var for et; det måtte være et helt nyt instrument, Lumbye havde opfundet! Ja, vi unge kunne dog begejstres, så alt liv var ikke udslukt i os.

Viborg var en politisk interesseret by. Her havde de liberale mange venner, og vor rektor hørte til dem. Han havde, før han kom til os, været overlærer ved Metropolitanskolen; herfra blev han bekendt ved sin levnedstegning af Poul Møller, og da han derovre tydeligt, skriftligt og mundtligt, gav til kende, at han hørte til de liberales lejr, blev det ham betydet, at man ikke tålte ham på den plads; man mente, at han var mere uskadelig i Viborg.

I disse år begyndte det politiske liv at vågne både ved sympatier for den sønderjyske sag, da Peter Hiort-Lorenzen havde kastet handsken til slesvig-holstenerne, og for friheden i det hele og for tanken om Nordens enhed, der nu begyndte at blive levende. Gamle Frederik Barfod var især virksom og var på det sorte bræt. Han ville rejse om og holde foredrag, men på samme tid, som han kom til en by, kom der også ordre fra minister til stiftamtmanden om at forbyde det. Barfod kom til Viborg, og der skulle holdes møde i rektorboligen. Kammerherre, baron de Bretton kom ned til mødet, oplæste ordren, men så enedes man om, at det ikke skulle være foredragsmøde, men et samtalemøde, hvor der kunne spørges og svares; så kunne der ikke gøres noget ved Barfod. Næste dag rejste han bort; vognen fik ordre til at køre langsomt forbi stiftamtmandboligen, og vi drenge fulgte med og råbte af fuld hals: »Barfod leve!« Vi havde forresten ikke begreb om, hvad det gjaldt. Det gjaldt nok kongen, som man ikke var tilfreds med, men dette forstod jeg ikke. Kongen havde været i Skive fornylig; der var et vanskeligt skolespørgsmål, i hvilken anledning fader var kommet i strid med byens folk. Da det hed sig,

kongen interesserede sig meget for skolevæsenet, forelagde fader ham sagen, og fader beundrede den hurtighed, hvormed kongen kunne sætte sig ind i en sag, og den dygtighed, hvormed han kunne sige, hvad der var det rette. Men alligevel, alt var nok ikke, som det skulle være.

Så kom kongens død; de liberale kom i voldsom bevægelse; vor rektor rejste til hovedstaden. Der var oprør i Frankrig, og de havde der jaget kongen bort. Ja, sådan noget havde man jo hørt før, men at det virkelig kunne ske i vore dage! I Tyskland brændte det også. Det susede om ørerne på os med ordene: Konstitution, demokratisme o. s. v., jo, der måtte være noget i gære; vi drenge begyndte at lytte; der var nyt paa færde; livet var nok ikke bare kommers; også vi måtte lytte til tidens røst.

Da den danske prins Carl i 1906 blev konge i Norge under navnet Haakon, og begejstringen for landets selvstændighed var så stor, at de endog i kirkerne under afstemningen sang fædrelandssangen: »Ja, vi elsker dette Landet«, mindedes jeg en begivenhed fra 1848. Orla Lehmann var blevet minister; han rejste som regeringens udsending om til udenlandske hoffer for at tale vor sag. Herhjemme skulle han drage om og dels opmuntre folket og vække kærlighed til det truede fædreland, dels afsætte amtmænd, der var mod de nye tids-tanker og nærrede regeringsfjendtlige følelser. Han kom også til Viborg. Stiftamtmanden var mellem de mistænkelige; han havde udtalt sig temmelig nedsættende om den nye tilstand, friheden og det hele. Da Lehmann nu kom til Viborg, og rygtet sagde, at han havde fjernet to amtmænd sydpå, rystede stiftamtmanden, og skønt han før havde hånet Lehmann som en fusentast, en forfængelig nar o. s. v., måtte han nu bide i det sure æble, iføre sig uniform og gøre honnør for ministeren; han fik da lov til at blive i embedet.

Der skulle sammenkaldes til et møde, hvor ministeren ville tale et ord til os; men intet lokale i byen var stort nok til at rumme den mængde mennesker, der var strømmet sammen for at høre ham. Mens vi talte om, hvad der skulle gøres, så vi den gamle biskop Øllgaard med Lehmann ved siden gå hen mod Domkirken, hvor mødet så skulle holdes. Her holdtes så et politisk møde, noget uhørt dengang. Lehmann trådte frem i kordøren, og den smukke veltalende mand – nogle kaldte ham Danmarks Mirabeau – talte begejstret til os om vort

fædreland og den fare, der truede det. Tilsidst spurgte han, om der var nogle, der ville spørge om noget, så var han rede til at svare; adjunkt Hagemann, der var politiker – vi holdt ellers ikke af ham – trådte da frem og spurgte, om det var sandt, hvad der stod i »Times« om stemningen i England. »Ja«, svarede ministeren, »jeg har ikke bestilt andet de sidste 14 dage end at rejse, så jeg har ikke haft tid til at læse avis«. Dermed var mødet forbi, men mærkeligt var det, at der kunne holdes et sådant møde i en domkirke! Og betegnende for tiden var det, at der ikke blev sunget en sang. »Dengang jeg drog afsted« var endnu ikke kommet; den vakte folkesangen til live.

Her hørte jeg første gang et åndfuldt ord, der satte noget i bevægelse hos mig. Det gik op for mig, at vi var midt i historien, og at jeg var med i den. Vi skulle ikke leve i de gamle historier, skønt det var synd at sige, at vi levede med i dem, men historien var nærværende, og vi måtte leve med i den; gennem den talte livet til os.

Nyt er på færde! Fortiden viger, fremtiden stiger, følte vi – William Hoff og jeg – var to sjæle og een tanke. Vi måtte følge med i historien, vi var jo selv midt i den. Nu var vi i femte klasse og var da ikke drenge længere; vi ville holde bladet »Fædrelandet«; når vi kom på skolen om morgenen, havde vi det med. Når vi så i den første time havde Wesenberg, der var meget politisk interesseret, og han så, vi trak bladet frem, bad han, om han måtte låne det. Ja, gerne, men på den betingelse, at han læste det op for os. Der kunne sagtens gå en halv time hermed, og så blev Homer og Horats hurtigt besørgede til sidst.

1848 blev et rigt år i skolens ensformige liv for mig. Såsnart krigen udbrød, indgav de to øverste klasser begæring til regeringen om at måtte gå frivilligt med i krigen. Der blev svaret noget lignende som det gamle: »Bliv i Jeriko til Eders Skæg er udvokset!« Vi øvede os da i våbenbrug 2 timer om ugen for det mulige tilfældes skyld, at der skulle blive brug for os ved en almindelig folkerejsning. Men allerstørst blev bevægelsen hin morgen, da budskabet kom om, at slaverne fra Rendsborg kom til Viborg for at forene sig med deres kammerater i det derværende tugthus. Stafet på stafet kom og fortalte om deres mordbrand: Silkeborg var afbrændt, og inden mange timer kunne vi vente dem. Nogle udvalgte borgere gik op til stiftamtmanden og erklærede for ham, at han ikke havde byens tillid, hvorfor de

forlangte en afskediget kaptajn Gedde, der boede i byen, til øverstbefalende, hvilket også opfyldtes. Alt kom på krigsfod. Nogle timer om formiddagen var nogle af os skoledisciple på herredsfogdens kontor for at skrive ordrer til sognefogderne omkring i jurisdiktionen om, hvorledes der skulle forholdes. Der skulle rejses bævner på hver banke, og de skulle antændes, når fjenden viste sig. Jeg fik mig lavet en lang jernstang; dommeren Samgar, læser vi om, nedlagde 600 filistre med en pigkæp, så måtte jeg vel nok kunne stikke et par slaver ihjel. Ved middagstid klemter kirkeklokkerne i Domkirken; så må fjenden altså være der. Alle søgte op på torvet, bevæbnede med de forskellige våben. Så viste det sig, at det var en præst fra et landsogn, der kom ridende i spidsen for nogle af sine sognefolk for at hjælpe byen. De blev modtaget med stor begejstring. Dagen gik i den største spænding. Alle troede rygtet undtagen stiftsprovsten. Vi skulle netop til konfirmationsforberedelse; vi gik til ham og sagde, at det kunne der vel ikke være tale om. »Hvorfor«, spurgte han meget rolig. Han troede ikke selv på rygtet, men han kunne da nok forstå, at i den stemning vi var, var der ikke øre for Balle eller Kingo. Om natten var der vagt ved byens porte. Rektoren, der var i København, kom ved midnatstid kørende og blev forbavset ved at se den ellers fredelige by sat på krigsfod. Knap kunne han legitimere sig som ikke-hørende til slaveflokken.

Hvorledes rygtet er opkommet, er aldrig blevet opklaret. Måske har en vildtysker ladet et ord falde om at slippe slaverne ud og lade dem ødelægge Jylland. I en tid, hvor luften åndeligt er fyldt med elektricitet, kan et lille ord fænge og volde en stor ildebrand.

Den anden store begivenhed for mig i dette år var min konfirmation. Jeg havde om vinteren gået til forberedelse hos stiftsprovsten. Balles lærebog skulle vi kunne ord til andet, især alle skriftstederne; det var særdeles rosværdigt, om vi også så de skriftsteder efter i bibelen, der ofte kun var henvist til. Ingen af os latinere gjorde det, men en lille pukkelrygget skomagerdreng fra borgerskolen lærte dem; jeg beundrede ham derfor og sagde i mit stille sind: »Du er retfærdigere end jeg«. Værst for os var det at lære de lange salmer efter Guldbergs salmebog, ofte salmer på mange, lange vers; det var os en pine.

Jeg blev konfirmeret hjemme første søndag efter påske, den gamle

konfirmationsdag, der altid har syntes mig at være mere højtidelig end den om efteråret; hin har traditionens ærværdighed over sig. Erik overhørte os, og jeg blev hørt i det bekendte sted hos Balle: »Mennesker er ikke så gode, som de burde være. Alle have de Feil – – – skønt i forskellige Grader«. Men fader konfirmerede os. Jeg ser endnu den gamle med tårefyldt stemme lægge hånden på mit hoved og velsigne mig; Gud lade den aldrig vige fra mig! Jeg bad også Vorherre i mit stille sind, at jeg altid måtte blive hos ham som hans barn.

I hele denne påskehøjtid var vi meget optaget af krigen; Slaget ved Slesvig påskedag, da tyskerne ikke kunne lade os holde fest i stilhed, dette overfald, hvorom vi senere sang så ofte: »Paaskeklokken kimed mildt«.

Jeg mindes den 6. okt. 1848, det var Frederik VII's første fødselsdag som konge. I Christian VIII's tid samledes altid på hans fødselsdag borgerskabet i fuld uniform på torvet, og stiftamtmanden udbragte et »længe leve« for ham, hvorefter der gerne var festmåltid. Atter skulle nu borgerskabet samles – på den nye konges fødselsdag – stiftamtmanden trådte frem og udbragte et leve for »Hans Majestæt Kong Christian VIII«. »Hvad hjertet er fuldt af, løber munden over med«, tænkte vi; Christian VIII elskede han, men den nye tingenes orden kunne han slet ikke forlige sig med.

Men samme dag fik betydning for mig derved, at jeg flyttede fra rektorens til købmand Schaarups. Albert havde haft to værelser dernede, men var nu blevet student. Jeg følte mig som i fængsel – under tvang i mit hidtidige hjem, og jeg bad nu fader om at måtte flytte ned til Schaarups, hvortil han også gav lov, og det var da et liv i ubunden frihed. Her boede flere disciple, og vi rådede jo i huset. Tidsånden var frihedens ånd, den rørte sig også i os. Altid vil jeg være taknemmelig mod rektoren og hans hustru for de år, de gav mig husly, men nu måtte jeg have mere frihed til at røre mig i.

I mit nye logis var intet fortepiano, så jeg gik ofte ned på gæstgivergården, hvor jeg fik lov til at øve mig i salen. Mellem dem, jeg nu kom til at bo sammen med, var Jens Dybdal, en degnesøn fra Selde. Han havde umådelig lyst til at studere, men faderen havde ikke råd til at holde ham på den vej. Der blev spekuleret over, om

det ikke kunne ordnes på en eller anden måde. Og resultatet blev, at han på omgang skulle spise til middag hos forskellige familier; der blev samlet nogle penge til et værelse hos Schaarups, og når han så kom ind i anden klasse – højere kunne han ikke komme – ville vi læse med ham, så han kunne springe en klasse over og således komme hurtigt frem, da han var til års. Han havde en jernvilje, og det lykkedes godt, men så efter et par års forløb blev hans øjne angrebne, og lægen forbød ham at læse videre. Det var et forfærdeligt tungt slag både for ham og os. Han tog så tjeneste hos en gartner, men hans hu stod altid til at blive student. Det år, jeg blev kandidat, lykkedes det for ham at blive student. Og da han nu var kommet godt ind i det praktiske gartneri, bestemte han sig for at blive på den vej og studerede så botanik, hvilket lykkedes så godt for ham, at han efter en god eksamen blev docent på Landbohøjskolen og udgiver af et botanisk blad. Han døde i en ung alder, savnet af mange.

I disse år optoges jo vore varmeste tanker af krigen. Hvilken offervillighed viste sig da! »En Præstekone i Jylland havde 3 herlige Sønner. Den ældste drog ud i Krigen og faldt i Slaget ved Bau. Da gik den anden hen til sin Moder og sagde: Min Broder er faldet; det bør sig mig at tage hans Plads. Moderen velsignede sin Søn, og han gik. Han faldt i Slaget ved Slesvig. Da denne Tidende naaede Moderen, rejste hun sig og sagde til den tredje Søn: Du er den eneste, jeg har tilbage, men Du kan ikke blive her. Det bæres mig for, at dine Brødre kalde. Om til Sejr eller Død, det staar i Guds Haand; men blev Du hjemme, da mistede jeg Dig i tifold Død. Moderen velsignede sin Søn, og han gik«. Orla Lehmann fortæller dette og tilføjer: »Saaledes er Danmarks Kvinder; – – – den dejligste Sagatid er vendt tilbage til os«.

En Dag rykkede en afdeling af oberst Brocks dragoner fra Randers ind til os. Jeg havde aldrig set dragoner før, men under beskyttelse af disse stærke, støtte karle, forsynede både med sabel og riffel, kunne vi sagtens føle os trygge. Tyskerne begyndte at blive nærgående; en dag fik vi bud om, at de var kommet helt til Rindsholm. Ja, så kunne vi jo vente dem hver dag, og det hed sig, at de forlangte en forfærdelig stor sum penge af jyderne; men pludselig kom der bud til byen om, at tyskerne var draget sydpå allesammen. Det lød da utroligt, og vi ilede derud for at erfare, om det var sandhed. Jo,

ganske rigtigt; der var ikke en tysker; vi så broen, de havde brudt af, træer, de havde omhugget; vi så, hvor de havde haft deres ildsteder; hvor var det underligt at vandre her, hvor der for få timer siden kun hørtes tysk. Man kan jo derved sammenligne historien fra Israels dage om syrernes belejring af Samaria, som også pludselig blev ophævet. At der var kommet en note fra Rusland, der ville vinde vor gunst, når tronfølgervalget om kort tid skulle foregå, fik vi senere at vide. Når Rusland gør os tjenester, har det altid noget bag ørerne; det er ikke uegennytte, der leder det.

Hæren var ikke populær; siden 1807, da der blev sunget smædeviser om den for Køgeslaget: »De stod som Fæ, de stod som Fæ, de stod som Fædrene stode«, havde flåden haft det danske folks yndest; men nu fik hæren fortrinet; søfolkene lå omkring og blokerede tyske havne; det var nok kedeligt, men kostede ikke videre arbejde; landhæren havde det sværest. Da den kom i kvarter, da våbenstilstanden begyndte, blev den modtaget med jubel. I Viborg skulle vi have 9. Rgmt. Vi gik langt uden for byen for at modtage dem, og hjertet blev stort, da vi så dem: Obersten med adjudanten ridende i spidsen, fanerne gennemskudte af fjendens kugler, blegede, lasede, soldaternes vejrbitte, alvorlige ansigter, og så musikken, der spillede »Dengang jeg drog afsted«, som soldaterne ofte istemte. Det lod os føle, at det var stort at være soldat; »Det at leve er at elske, det at elske er at dø som denne« står der på en soldatergrav. Hele byen var festklædt for at modtage dem, hver gang de kom – de kom jo med sejr. Glæde og munterhed næsten hele natten igennem. Burde der, tænker jeg nu, ikke have været holdt en gudstjeneste for alle, der ville tage del i den? Mon vi ikke i Treårskrigen glemte at give Gud æren og at takke ham?

Den ellers temmelig stille og rolige by var helt forandret de vintre, der var garnison. Selskaber og baller florerede, og navnlig i de sidste tog vi ældre disciple levende del. Vi besøgte flere af officererne, vi omgikkes kammeratligt med dem, røg cigarer, spadserede med dem og søgte at rivalisere med dem på ballerne. Det kavaleriemæssige fik nu stor betydning for os. På Eskjær blev der nytårsdag arrangeret et storartet bal. Flere officerer fra Viborg var mødt, regimentsmusikken, den dejlige, store sal, strålede med mange lys, glad ungdom, fine uniformer og smukke damer gjorde det storartet festligt. Alle mine

tre søstre var da med; Line var yndefuld, Andrea strålende glad, Vilhelmine nydelig; det var ægte, glad ungdom.

Aldrig glemmer jeg så den forårsmorgen, da de skulle drage bort i krig; de opstillede på torvet, obersten talte et ord til soldaterne om at sejre eller dø for fædrelandet, Dannebrog vajede; obersten tog i dets flig og udtalte løftet om at elske det og fædrelandet til døden. Da de så drog bort, istemte de »Dengang jeg drog afsted«, og vi gik til vort hjem med tanken om, at nogle af dem havde vi måske nu set for sidste gang; da mærkede vi, når enhver af os gik i stilhed med sine egne tanker, at vi havde hørt et ord, der kaldte noget af det bedste frem hos os. Hvad studenten hos Fänrik Stål følte, mærkede vi også noget til. Når spørgsmålet så kom op om, hvordan jeg kunne tjene mit fædreland bedst, blev jeg ikke vist præstevejen, nej, enten læge eller skolemand; jeg følte slet intet kald til at blive præst. Men nu gjaldt det jo først om at komme godt gennem skolen; vi læser ikke for livet, men for eksamen og for at nå til studentens glade liv.

Vor daglige forberedelse til skolen var såre ringe, men når eksamen nærmede sig, måtte vi hænge i. Hvor var Viborg en varm by om sommeren – jeg tror den varmeste i landet! Så var det vor største vederkvægelse at bade i søen – og den var virkelig ikke tiltalende at se på; den lignede om sommeren et fad grønkål; men det svaledog at komme derned; ofte badede vi i den varme tid 3 gange om dagen.

At komme hjem i ferien var dog det bedste. Vi lejede gerne en lukket vogn fra Viborg til Skive. Var det meget koldt, tog vi enten to skjorter på eller lagde papirer om hele kroppen inderst inde. Det sidste år var broder Jens huslærer på Tjele hos kammerherre Lütichau. Jens fulgte så med os hjem; ellers havde vi kort med os i vognen for at fordrive tiden; men var Jens med, behøvedes det ikke. Han måtte fortælle os om sit studenterliv, om de skandinaviske studentertog, der da var begyndt. Så gik tiden hurtigt.

Når der var selskab hjemme, gik det gerne sådan til, at man samledes klokken 5 til the. Maskinen stod og snurrede, lidt røgelse på den gjorde luften behagelig. Når så theen var nydt, gik herrerne gerne til l'hombrebordene, damerne måtte se at få tiden til at gå på en eller anden måde; hos os blev der gerne sunget og spillet. Men i en ferie havde Jens H. P. Holsts nylig udkomne »Den lille Hornblæser« med. Herrerne lagde kortene, og alle var betagne af dette

tidsbillede, der passede udmærket til tidens følelser. Mange tårer randt, og når så Jens istemte Heibergs Gadeviser, var stemningen fortrinlig; en sådan nydelsesrig aften syntes de aldrig, de havde oplevet.

Som ved forårstid der myldrer blomster frem af jorden, men tillige også tidsler og ugræs, sådan var der også vilde kræfter, der vågnede efter krigen. Nede i butikken hos Schaarups stod en dag en islandsk student, der var huslærer på en gård noget herfra, på en tønde og talte flammende ord om frihed, republik og om den rolle, studenterne spillede under den franske revolution. Men hans ord gjorde ingen virkning. Trang til republik følte slet ikke; vi var kommet godt gennem krigen – med sejr og ære – vi sang jubelsange, vi mærkede, at kongen var med os. Vi havde fuld frihed, så der var ingen grund til at betræde nye veje, og snart skulle vi være studenter, så fik vi alt, hvad vi kunne ønske.

Tiden var ikke mørkt- eller surtseende, og jeg mindst af alle. Anelser om en ny, herlig verden fyldte mig, og vi kammerater, når vi fra 11 til 12 og med brystsukker i lommen spadserede ud ad vejen til Hald, var uudtømmelige i at male studenterlivets herlighed med de skønneste farver. Netop dette dæmrende, ubestemte tiltalte os. I de sidste 2–3 måneder gik vi ikke videre i skole, havde kun enkelte timer med rektor og den matematiske lærer; vi var det sidste hold, der fra Viborg tog artium fra Universitetet – »de sidste gamle romere« kaldte vi os selv.

Vi var 4 dimittender, der omtrent stod lige i dygtighed, og vi fik da alle laud: Hans Daniel Nielsen, en bondesøn, der fik de to første eksaminer i København, men så døde kort efter; Carl Christensen, der blev en anset øjenlæge i København, William Hoff, sidst præst ved Vartov, min bedste ven fra ungdommen; og jeg. Fader og moder ville med mig til hovedstaden; moder havde aldrig været derovre, og dette, at have dem med, øgede jo i høj grad min glæde. Den aften, de kom kørende med egen vogn op til Viborg, var jeg langt ude ad Skivevejen for at tage imod dem. Og den tidlige septembormorgen, jeg drog med dem fra skolebyen, var en af de skønneste, jeg har oplevet. At have forældrene med til den dejlighed, jeg gik imøde, det var en ubeskrivelig glæde. Vejen gik forbi Rindsholm, hvortil jeg så tit havde gjort skovture, til Ans Kro, hvor vi først bedede, dernæst

til Søbyvad, hvor vi kunne mærke på vegetationen og alt, at vi nærmede os »Østerlandet«, op til Hasle, hvor vi nød den dejlige udsigt over byen og havet. Turen tog gerne 12 timer – 9 mil.

Vi boede hos morbroder Jonathan Leth. Det var noget uhyggeligt, da hans hustru var sindssyg. Fader, som hun elskede og havde den største tillid til, var den eneste, der kunne trøste hende.

Og så da vi skulle sejle næste dag; moder havde aldrig sejlet på dampskib før. Fuld af henrykkelse udbød hun så tit: »Lille børn, lille børn dog!« ved alt det nye, hun så. Jeg længes efter at høre dette beundrende udbrud fra dig, søde mor, når vi engang skal vandre sammen i Paradisets Have.

Det kostede ikke mange ceremonier, inden jeg blev bekendt med de ungersvende, der havde samme mål som jeg. Blandt dem var Kragerop, en søn af præsten i Aarhus; han havde også sine forældre med. Han var blind på det ene øje og skelede på det andet, men var et meget elskværdigt og dygtigt menneske; han blev præst i Viborg og døde der.

Vi sov godt ombord, vågnede ved Kronborg og var henrykte over den dejlige indsejling med de hundreder af herlige villaer langs kysten. Ved landingsbroen stod Albert og viftede til os med sin studenterhue, og ved Toldboden steg en glad ungersvend i land med et lyst håb. Arm i arm med fader og moder kunne jeg ikke tænke, at landingen på Himmeriges kyst kunne være glædeligere.

STUDENTER ÅR

1851–1857

Vi kørte så i droske til »Gardergaarden«, et gæstgiversted på Vestergade; forældrene mente, at her var roligere end på hoteller, især når de fik et værelse til gården. Jeg fulgte med Albert til hans hjem i Studiestræde, hvor vi delte seng sammen nogle nætter, til vi fik lejet et par værelser i Pilestræde. Albert måtte snart ud med mig og vise mig noget af byen; vor første gang var da til Universitetet.

Det var med ærbødighed, jeg betrådte dette videnskabernes tempel. Det vrimlede med »filistre«; således kaldtes vi, indtil vi fik artium. »Fis, Fis«, lød det rundt om; en lille mand, der bevægede sig imellem os, fik samme tiltale; vi erfarede til vor forfærdelse, at det var en professor.

Vi fik at vide, at den skriftlige eksamen skulle begynde om et par dage. Jeg skulle jo nok læse – der var huller at udfylde – men dog kunne jeg være en del sammen med forældrene.

Det første stykke jernbane var nylig blevet anlagt mellem København og Roskilde; det måtte vi da prøve. Fader, der nok holdt af nyt og gerne ville se sig om, var ikke bange, men moder var ængstelig for den forfærdelig hurtige kørsel – vejret blev vel taget fra en. Vi fik hende dog overtalt til blot at gøre turen til Valby, der var første station. Men hvor blev hun forbavset over, at det jo slet ikke gik som et lyn; man kunne tænke sig at køre lige så hurtigt med hest og vogn – dog ikke med vor gamle kusk »Jeppe«; man kunne jo se hvert hus, man kom forbi, og vejret beholdt man da.

Så fulgtes jeg med dem til faders gamle venner, konferensråd Johnsen, kancelliråd Ring, o. s. v., hvor vi fandt den hjerteligste modtagelse, og hvor jeg senere befandt mig vel ved at komme. I teateret var de også, men her var jeg ikke med, dels var det for dyrt, dels skulle jeg læse. De rejste da hjem, mens jeg var midt i eksamen. Denne gik helt godt; af opgaver husker jeg kun i dansk stil »Den nordiske Syvårskrig«. Af professorerne, der eksaminerede mig, husker jeg kun Madvig i græsk, Ussing i latin, van Mehren i hebræisk.

Så var man da nået til at blive rus, så nu skulle studenterlivet rigtig begynde. Rusåret var, for at studenterne nu kunne sunde sig og blive klare over, hvad de ville. For at tiden dog ikke helt skulle drives bort, var der noget, der hed »anden Eksamen«, man skulle berede sig til. Den bestod af to dele: filologicum og filosoficum. Til den første del hørte jeg forelæsninger af professor F. C. Petersen over Aristofanes »Hvepsene« og af Hermansen over 1. Mosebog og nogle salmer på hebræisk, samt geometri og trigonometri af Ramus; til den sidste del hørte vi Sibbern om psykologi og logik og Rasmus Nielsen om religionsfilosofi. Til første del kunne man vælge mellem hebræisk og fysik. Man fik således en lille mundfuld af de forskellige videnskaber, som man kunne vælge imellem. Men hverken de førstes pindehuggeri, hvori jeg ikke mærkede mere til ånd end hos skolens lærere, eller den naive, elskværdige Sibbern eller den højtflyvende Rasmus Nielsen tog mig; jeg var ikke nær nok udviklet til at få udbytte af deres forelæsninger. Den første, professor Petersen, var en særling i høj grad. Han var regensprovst, og man fortalte, at han engang var blevet lukket inde på sit loft. Ud af vinduet så han deroppe fra på gaden en pige; han råbte da til hende: »Vil De ikke gå ind til etatsråd, professor Petersens og sige, at etatsråd, professor Petersen er blevet lukket inde oppe på etatsråd, professor Petersens loft«.

Han skulle endvidere holde forelæsninger over Plinius og sagde: Mine herrer, Plinius taler om, at gæssene på hans tid havde fire ben; nu om stunder har de som bekendt kun to ben; vi vil derfor gå en middevej og sige, at de på Plinius' tid havde tre ben«, eller han sluttede engang en forelæsning således: »Når de athenienske ynglinge gik ud af deres 18. år, gik de ind i deres 19., men derom næste gang«.

Jeg tænkte på at blive læge, men da jeg engang besøgte en kammerat på dissektionsstuen, hvor han skar i et kadaver, mødte der mig en sådan stank, at jeg var glad ved at komme levende ud. Så tænkte jeg ikke mere på den vej. Så bad jeg Vorherre vise mig, hvad han ville med mig, og så ville jeg lukke sjæl og hjerte op for at se og høre alt, hvad der var smukt og godt, ja, rigtigt nyde ungdommen.

Musik optog mig en del. I de sidste år i Viborg havde jeg taget undervisning i violin hos en stabshornist Christrup, der selv spillede med buen i venstre hånd; men jeg fik aldrig lært arm- og håndstillingen rigtigt, så det blev ikke til noget synderligt, uden at jeg stundom kunne tage en sekondstemme. Da han engang ville give en koncert i Søndre Sogns Kirke, men manglede en cello, lærte han mig at tage stemmen, der naturligvis ikke var svær. Da jeg ikke ville vælge musikken til min livsvej – dertil følte jeg, at jeg manglede alt for meget – ville jeg kun have med klaveret at gøre. Jeg lejede et, jeg tror, til 1 kr. om måneden.

Horneman og Erslew havde et lejebibliotek, hvorfra jeg for 1 kr. om måneden kunne låne alt muligt, så nu var det, som jeg svælgede i musik. Jeg kendte jo meget lidt, mest potpourrier; af Beethoven kun hans tre småstykker for klaver. Og da noderne dengang var meget dyre at købe, begyndte jeg nu at afskrive. Mendelsohns »Lieder« kostede dengang 2,50 kr. hæftet, nu kan man få alle hæfter for 1 kr. Og hvilken verden, der her åbnede sig for mig, navnlig da jeg lærte Beethoven og Mendelsohn at kende! En af de første aftener jeg var i Studenterforeningen, forestillede Albert mig for Peter Heise, Richardt og Aug. Winding, og de opfordrede mig til at spille. Jeg ville da give det bedste, jeg kendte – det var »Norma« og »Ernani« – men der rejste sig et sandt oprør mod den italienske musik, der fuldstændig var ude af kurs.

I det hele var det en meget æstetisk-romantisk tid. Det kongelige Teater havde sin glanstid med fru Heiberg – ypperstepræstinden – M. Wiehe, Nielsen og hustru, Rosenkilde, Phister, Schram, Chr. Hansen, Caroline Lehmann, jomfru Bergnehr, danserinderne Juliette, Sophie og Amalie Price, og fra parterret – studenternes Hlidskjalf – afsagdes dommen. Men fornøjelsen var jo dyr, og mange gange måtte jeg ofre middagsmaden for en teaterbillet. Ikke sjældent nåede begejstringen for fru Heiberg sit højdepunkt, så studenterne trak

hende hjem om aftenen fra teateret i hendes vogn, noget, jeg dog ikke var med til; jeg syntes det var nedværdigende at gøre sig selv til dyr.

En fornøjelig begivenhed indtraf i rusåret. Høedt skulle optræde i Hamlet (som debutant). Sindene var meget optaget af denne begivenhed. Så havde teaterdirektøren, Heiberg, sendt billetter til en hel loge til Senioratet, og de uddelte dem til deres venner. Da vi russer fik dette at vide, blev vi højlig forbitrede over den personsanseelse, som blev vist ved den lejlighed. Det tålte vi »Herrer i Aandernes Rige« ikke; vor kritik var af lige så stor betydning som de ældre studenters, og på Universitetet i auditoriet, inden Sibbern kom, var der stor bevægelse. Russerne stod op på bænkene og råbte i munden på hverandre. Skikkelige Sibbern fik da ro til at tale, men sindene var for meget i oprør til at kunne følge hans definition af livet overhovedet, en definition, der var en meget lang periode. Vidste vi til eksamen ikke andet end den, kunne den redde os fra at blive rejseret. Men debatten fortsattes efter forelæsningsen; navnlig var den ægte student Vilh. Rode vor ordfører, og det bestemtes, at vi ville have en generalforsamling sammenkaldt i Studenterforeningen, hvor vi ville styrte Senioratet, i hvilket der endog sad en professor. Vi var modige, men vi havde jo også oplevet Treårskrigen med dens sejr. Felttoget lykkedes også her; Senioratet gik af – de turde næppe oftere byde russer en slig tilsidesættelse.

Vi var jo alle beundrere af fru Heiberg; hendes livserindringer vidner om megen begavelse, men de og især de efterladte breve til Krieger, der nu er offentliggjorte, viser, at hun havde en forfærdelig lidenskabelig sjæl, der kunne hade med et gruopvækkende had. Når hendes samtidige, fru Sødring, skriver om de samme personer, er det anderledes overbærende og sandt.

Ja, dengang kunne Oehlenschläger spilles. Kun få år efter, så turde de ikke opføre ham, da de var bange for den fiasko, at ingen ville høre ham. Allerede fader havde talt om den betagethed, der greb ham, når han hørte »Hakon Jarl«, og jeg måtte sande det. Sjælen kunne rystes, når Nielsen med sin mægtige stemme råbte: »Nei, Thor skal splintre Korset med sin Hammer!« – og senere hos smeden! Når jeg i min barndom havde læst den scene, tænkte jeg altid på den smedie, der lå omme ved Smedens Høj; her så jeg Einer Tamberskælver, Bergthor

og Hakon Jarl! Da jeg nu her i Det kongelige Teater så smedien, gik mine tanker atter til den lille smedie i Breum.

Hvor jeg glædede mig til at høre »Norma«, der blev opført den vinter, og som jeg elskede. Caroline Lehmann sang hovedpartiet. Hos en sjover fik jeg mig en billet; jeg forbavsedes over, så billig den var; grunden dertil fik jeg uerfarne at vide, da jeg kom op på pladsen – den var bag en pille; der var mange af dem dengang. Jeg kunne da ikke se en smule af, hvad der foregik på scenen, men høre kunne jeg da, og det henrykte mig.

Når der ikke var opera, spillede Kapellet altid før stykkets opførelse og imellem akterne; det var gerne Haydns symfonier, som jeg her hørte første gang, mageløse ved deres enfold og barnlige glæde.

I musikkens verden var det og en rig tid. Gade var begyndt at danne en musikforening; i denne opførte han sine mesterstykker, og det var i højtidelig spænding vi gik derned til koncert for at høre en ny symfoni eller et andet kunstværk og se hans barnlige glæde, når han modtog vor hyldest. Hartmann var ikke så frugtbar i disse år. Ham havde vi mest glæde af i Studentersangforeningen, der lededes af Chr. Hansen og P. Heise; Hartmann, der naturligtvis var »il mæstro«, kom kun til generalprøver på koncerterne.

Gade og Hartmann var de to musikalske kildevæld, men den første standsede hurtigere end den sidste, hos hvem man højt op i alderdommen mærkede livets fylde i hans toner. På den tid kom Peter Heise frem. Nogle studentersangere skulle synge ved reformationens årsfest og blev indøvede af gamle Berggreen. Den sidste aften var der på Metropolitanskolen, hvor vi holdt prøverne, et lille kalas, og Berggreen udbragte en skål for sin elev P. Heise, der nu havde udgivet sine første kompositioner – »Lauras Sange« – og udtalte alvorligt ønsket om, at han ville blive på de gamle stier og ikke lade sig lede ind på det nye, der havde holdt sit indtog med fuld musik med Wagner i spidsen – ham kunne Berggreen slet ikke bruge. Glimrende var Studentersangforeningens koncert i Universitetets festsal, hvor det eleganteste publikum var tilstede, og hvor vi altid høstede stormende bifald.

Albert og jeg frydede os over Heises sange; ikke mange dage efter, at de var udkommet, havde vi anskaffet dem og indøvet dem, og når vi var ude i selskab, havde vi gerne de nyeste med. I disse år

kom »Gluntarne« til os og gjorde umådelig lykke: Reinhardt, der elskede at synge – hans stemme var dog ikke sjældent falsk – var ellers dramatisk udmærket skikket til at synge dem. Jeg tog snart gluntens, snart magisterens stemme. Vi fik også fat på en terzet: »Agander, Pagander og Winberg«, og den blev vi bedt ud på hos flere familier. En aften var vi hos konferensråd Johnsens. Da vi havde sunget den til stor fornøjelse for alle, syntes det, vender den franske professor Borring sig til professor Hagen og siger: »Den sang synes at være noget rude«. Men her var han kommet til den urette med den bemærkning, thi Hagen henvendte sig til os med spørgsmålet: »Kan De ikke synge »Lad den skrantende magister?«

Albert, der havde en smuk stemme, blev opfordret til at gå til teateret, men modstod heldigvis fristelsen. Han dannede en lille kvartet, og det var den fineste vokalmusik, der var i hovedstaden. Den lille kvartet blev berømt over hele København i det mindste; den bestod af Albert, der en tid var den bedste tenor i København – han afløstes senere af Kristoffer Møller – Guldborg, Guldbandsen, van Deurs, Chr. Bruun, Chr. Lund og mig, Chr. Reinhardt og Vilh. Rode var ofte med – mest på det gemytliges vegne. Vi sang skiftevis hos hinanden i familierne, og når undtages Uppsala-kvartetten har jeg ikke hørt finere sang. Som deltager i Universitetets Kantaters opførelse var jeg ofte bedt op til Berggreen. Han sad og komponerede, da jeg engang kom derop; han var i tvivl om hvilke harmonier, der lød bedst, og jeg skulle derfor sige, hvad jeg syntes. Han var en meget jovial, vittig, gammel mand, der fortalte en masse anekdoter, navnlig om Weyse, hvem han elskede. Skønt jeg ikke kunne gå meget højt med min stemme, sang jeg ofte første tenor, fordi min stemme var så klunger, dog oftest anden stemme.

Engang jeg gik på gaden, mødte jeg Carl Seidelin, som jeg kendte fra Vallekilde; han spurgte mig, om jeg ikke kunne have lyst til at være med i en trio. Han havde fundet to brødre Lütken fra Falster, den ene spillede violin, den anden violoncel; de kunne begge spille godt fra bladet; hvis jeg ville, skulle vi spille trio i hans forældres, admiral Seidelins hus hver anden fredag aften. Jeg gik med glæde ind på hans forslag, og det at tænke på, hvordan vi her pløjede navnlig Mendelsohns trioer, hører til mine uforgængelige minder. Der var gerne indbudt en masse mennesker til at høre på os, men

navnlig for mig, husker jeg, det i det sidste studenterår var en dejlig fornøjelse, når jeg efter at have læst den hele dag skulle have den nydelse om aftenen.

I Studenterforeningen, som dengang var i Boldhusgade, kom jeg meget; at der ikke var så pænt og propert, som der burde være, faldt os dengang ikke ind at tænke på, sådanne småtteri er var studenten hævet over – selv om der viste sig en synål i vællingen ved middagsbordet. Vi befandt os vel dernede. Her kunne jeg daglig læse aviser og de nyeste bøger. Her var invalider fra krigen, her var gamle pastores emeriti, her var perennerende cand. phil.er, her kunne jeg stundom få en firhændig på flygelet, her kunne jeg få alting på kredit, og det havde meget at sige for mig, når jeg var kommet over midten af måneden, thi så var kassen tom. Når jeg ikke havde penge til at købe brændsel for i vintermånederne, tog jeg min bog og gik ned i foreningen; her kunne jeg endog leje piber hos tjeneren Kristian. Og så lørdagsaften-soldene; når vi samledes om de brændende bruleauterriner, så var det, som vi var nede hos de underjordiske. Så omdeltes sangbøgerne, der bar tydelige mærker af, at de før havde været i berøring med punch, og vi istemte de gamle drikkeviser af Rahbek, Zetlitz osv.; og så de mange vittige taler, den skraldende latter; og det allerbedste var, når Voltelen og van Deurs – tror jeg det var – fremdrog ugens begivenheder i en dialog, hvor hvert vers endte med: »Det var overmåde smukt«, eller når Johannes Helms eller Vilh. Rode havde lavet en ny morsom vise; så gik tiden hurtigt, og snart blev klokken 12. Stundom gik vi alle hjemad på engang i gåsegang op til Kongens Nytorv, stillede os om hesten uden støj og alarm for ikke at kalde vægteren frem, der jo var rettens ordenshæver.

Dengang var der ingen foredrag eller udefra tilkaldte kræfter for at sætte livet i bevægelse – vi havde dem i vor egen midte. Var der nogle, der ville have noget alvorligt frem, dannede de selv småforeninger, som jo mange teologer gjorde. Og det var grunden til, at »Den lille Forening« blev dannet. Tanken om at danne en sådan forening var udtalt og omtalt, før jeg kom; foreningen blev først stiftet 12. oktober 1851 og kom til at bestå af Peter Scharling, Fr. Trier, Tycho Spang, Reinhardt, Albert og mig. Ja, til at begynde med var senere prosektor Knud Vallø med, men han trak sig hur-

tigt tilbage; vi kunne ikke rigtig forstå hans grunde, men det var formodentlig, fordi han ikke følte sig tilstrækkeligt i vennelag hos os. Stiftelsesdagen var Reinhardts fødselsdag, og da vi nu havde fået en større lejlighed i Pilestræde 91–92, skulle gildet holdes her. København med sine grave og volde og porte var ikke den storstad, den nu er. Som et vidnesbyrd derom kan jeg blot anføre, at Reinhardt, der lå på Regensen, kom spadserende hen til os i sin »endeløse« slåbrok, hvoraf vattet stak ud, og med pibe i munden. Festen indledtes med, at jeg spillede ouverturen til »Don Juan«, mens fødselsdagsbarnet sad på kakkelovnen og akkompagnerede med janitsharmusik på ildtang og ildskuffe, og da punchen kom på bordet, blev der jo fart i talerne og sangen. Stemningen var temmelig løftet, da vi gik hjem; en af vennerne, der var forelsket i en professor-datter, ville, at vi skulle synge en serenade: »Skøn Jomfru, luk dit Vindue op« uden for hendes vinduer, men vægteren hindrede os deri.

I et værelse ved siden af os boede den fromme barnedigter Julius Chr. Gerson. Han var jødisk født og blev, efter et omflakkende liv som skuespiller, huslærer på Grinderslevkloster; her gik han over til kristendommen, og fader døbte ham 1832. Han sendte dagen efter soldet en klage til vor vært og truede med at rejse, hvis han på den måde hver nat skulle forstyrres i sin nattesøvn; vi måtte da love, at det ikke skulle gentage sig oftere. Foreningen blev dannet, og det bestemtes, at vi skulle komme sammen til foredrag og samtale. Livet var fuldt af gåder, mange alvorlige livsspørgsmål var oppe – muligvis kunne vi hjælpe hinanden til at få klarhed over livet. Vi havde også mange, rare møder sammen; foredragene blev skrevet i foreningens protokol, der endnu er til. Jeg for min part havde ikke trang til refleksion; siden frigørelsen fra skolen var jeg modtagelig for indtryk – dem optog jeg i mig; når de så senere kom i refleksionens smeltedigel, lærte jeg, hvad der var guld, og hvad der kun var slagger. Et foredrag af mig om Beethoven og Goethe er betegnende for mit daværende æstetiske standpunkt.

Den første jul, jeg tilbragte i København, var sørgelig. Albert var faldet på gaden i det glatte føre og fik leddevand i knæet. Han måtte ligge på Frederiks Hospital hele julen over. Juleaften var umådelig vemodig. Sidde hjemme den aften var da forfærdeligt. Ud på gaden måtte jeg; det var en kold, bidende blæst. I nogle kirker var

der gudstjeneste; jeg gik ind i Frue kirke, hvor der var liturgisk gudstjeneste, men folk løb ud og ind af dørene; man havde ikke indtryk af sand juleglæde. »Nej, så er der mere nu hjemme i den gamle præstegård!« – minderne blev levende for mig, jeg så dem alle i dagligstuen, hørte dem synge: »Op glædes alle, glædes nu«. Jeg fandt mig da en lille plads i en krog, hvor jeg kunne sidde og græde.

Ude på gaden så jeg op til de mange oplyste vinduer; jeg kunne skimte juletræernes lys, høre børnenes jubel, det var også mere vemod end glæde og tak. Jeg gik ned i Studenterforeningen; nej – her var uhyggeligt for alvor; en enkelt tranlampe brændte, hist og her sad i en krog en enlig, stakkels, hjemløs mand og læste i en bog. Hans glæde var også krank. J. P. Jacobsen har mesterligt skildret en sådan hjemløs stakkels stemning. Jeg var på vej til hospitalet; først gik jeg ind i den katolske kirke, Ansgar Kirken, der lå ved siden af hospitalet, og som dengang var den eneste af den slags i København. Men hvor blev jeg ikke overrasket herinde; her var i høj grad hyggeligt, dejlige blomster og lys i hundredevis om alteret, og malerierne af fødselen. Og hvilken henrivende musik. Her fik jeg fat på den store glæde og kunne takke derfor. Når jeg ellers i tusmørket besøgte Albert, hørte vi tonerne derindefra; de skulle lyde trøstende – og vel også dragende til moderkirken.

Jeg havde altid noget at fortælle den kære broder, thi jeg oplevede meget. Hvordan gik det så med ballet hos kancelliråd Rings? Ja, det var det første københavnske bal, jeg var til; jeg forbavsedes, da jeg kom ind, over den lille dansesal; ja, her i byen må vi lære at danse på en tallerken. Rygtet gik, at den i disse dage uhyre omtalte Clara Rafael var blandt baldamerne. Man kunne godt dengang danse med en dame uden at være præsenteret. Jeg inklinerede da for en dame, og under dansen spørger jeg hende: »Ved De, om Clara Rafael er her i aften?« Hun svarer meget roligt: »Mit navn er Mathilde Fibiger«. Med mange tak bukkede jeg dybt for hende.

Jeg hørte altid biskop Mynster, når han prædikede i Slotskirken, og hans fremtræden glemmes aldrig. Kirken var propfuld af det allerfineste publikum, damerne sad på alterets knæleskamler, ja, på trinene op til prædikestolen. Når så det sidste vers af højmessesalmen var begyndt, så man kirkebetjenten i fuldt rødt og gult liberi

vinke til damerne om at rejse sig, thi nu kom høvdingen. Døren til sakristiet åbnedes, og majestætisk skred den høje, smukke skikkelse med den gyldne ordenskæde på brystet frem. Det var på en vis måde et stolt syn; mon ingen maler har taget det billede? Kommet op på prædikestolen, bukkede han for enkedronningen, Caroline Amalie, der gerne gik i kirke, når biskoppen prædikede – ellers hørte hun jo Grundtvig. Mynsters prædiken var formfuldendt og evangelisk, lommelærklæderne var i brug – tre gange, som det hørte sig til den gang. Ellers hørte jeg mest Paulli; det var en hjertelig, alvorlig prædiken. I Vartov var jeg kun een gang; det var Mariæ Bebudelsesdag; jeg kunne intet høre af det, Grundtvig sagde, uden det ene ord »Immanuel«, men den venlighed, jeg mødte derinde, at de kom og bød mig deres plads og salmebog, havde jeg ikke mødt før i de andre kirker. Jeg fik indtryk af en menighed. Dengang var der kun kirker i den gamle by inden for voldene, ikke én udenfor.

Når foråret kom, skulle vi ud ad den dejlige Strandvej til Dyrehaven. Uden for Østerport holdt de såkaldte »Kaffemøller«, vogne med 4–5 agestole; det kostede en mark. »Kom bare, kom bare«, råbte kusken, »vi kører straks«, men stundom kunne det vare en halv time; endelig kom vi afsted og så det dejlige Øresund. Dengang var der jo meget mere åben udsigt end nu; jeg så Dyrehavens dejlige kroner, og nu kunne jeg jo nok forstå, at københavnernes ikke rigtig ville anerkende Skærris for en skov. Herude oplevede jeg også efter endt eksamen, at flere skandinaviske studenter besøgte København, og vi gjorde da fest for dem derude. Den skandinaviske tanke var jo i disse år begyndt at vågne, og vi unge var i højeste grad med på den. På Klampenborg var der bal, og jeg dansede til klokken 2; så gik jeg hjem i den dejlige sommernat. Jeg lagde mig et par timer på sengen, for så næste dags morgen at rejse med damperen til Aarhus – thi nu begyndte sommerferien. Albert var rejst i forvejen; han havde fra skoletiden været forlovet med Cathinga; nu ville han hjemføre hende til Breum, og studenterbesøgene af skandinaverne havde for ham ingen betydning i sammenligning med den begivenhed. Min rejse blev temmelig eventyrlig; jeg havde lige penge nok til at købe en dampskibsbillet til Aarhus; derfor ville jeg prøve, om man ikke med en studenterhue kunne komme hjem uden

penge. Nu havde jeg jo bestået prøven hos Sibbern i, hvad det var at leve, nu ville jeg prøve, hvordan man kunne leve uden penge. I Aarhus modtog søster Andrea mig på skibsbroen; hun opholdt sig hos morbroder Jonathan. Da vi havde omfavnet hinanden, udbrød hun: »Men hvordan er det dog, du ser ud?« Jeg mente, jeg så helt godt ud, men ved nærmere eftersyn viste det sig, at mine klæder bar talrige mærker af den foregående aftens dans og sold – endog punchepletter ned ad ryggen på frakken, og jeg så da i den kære søsters øjne ud som en ren »halløjer«. Jeg måtte jo gøre rede for, at det allsammen var vidnesbyrd om den varme skandinaviske ånd, der på den måde havde sat sine synlige mærker på os. Det første hun gjorde, da vi kom ned til Jonathan, var da at få tøjet af mig og få det rensset for lyder og pletter. Da jeg dernæst havde forklaret hende min situation med hensyn til penge og mit håb til, at hun nok kunne låne mig til en deligencebillet til Viborg, hvortil hun da også var villig, talte vi om den nu begyndende sommerferies store begivenhed, at Albert og jeg havde fået lov til af fader og moder at tage nogle af vore venner af »Den lille Forening« med hjem i ferien.

Så drog jeg med deligencen og kom tidligt til Viborg. Jeg fulgte skoleklokkens kalden og gik op til skolen, sagde godmorgen til rektorens damer og fik morgenkaffe. I frikvarteret styrtede drengene ud som sædvanligt i gården, mens læreren gravitetisk gik op og ned. Jeg måtte da ned og vise dem min hue og fortælle om mine oplevelser i de sidste dage. Man følte sig jo lidt ved at kunne tale frit med de gamle bussemænd. Efter skoletid tog jeg mig et bad i den gamle »grønkål«, og så fulgte min bedste ven af de tilbageblevne, Frederik Spleth, mig til Nybro Kro. Det var min agt at gå til Skive; men jeg var så heldig ved solnedgang at træffe en mand, der kom kørende og skulle samme vej. Da jeg forklarede ham, at jeg var student, provstens søn, fik jeg lov til at køre med. Han ville da vide noget om København, om Rigsdagen og det skandinaviske spørgsmål, og jeg var veltalende og gav ham åndelig mønt i mangel af den klingende.

Jeg fik at vide, at der boede en gammel kone i huset, hvor min kusk boede, og ved at spørge ham ud, blev jeg klar over, at det var min gamle barnepige, som nu havde et kammer her. Næste morgen gik jeg til hende, og hun blev meget glad. »Er det Frederik? At han

da ville besøge mig!« Som barnepige for mig gemte hun altid brun-sukkeret, hun fik til sin kaffe, i sin lomme for senere at give mig det. Nu spurgte jeg hende også: »Trine har du en knald i dag som før?« og så lo hun som en »hørskummer«. Dette mit besøg levede den nøjsomme sjæl på i mange dage.

På gæstgivergården fik jeg da logis om natten på kredit; jeg var jo provstens søn, så var der ikke noget i vejen. Og næste dag vandrede jeg hjemad – som lærkens var min morgensang.

I denne sommerferie var der et muntert studenterliv i den gamle præstegård. Dårlig plads var der til mange, men det gamle ord stod sin prøve: »Hvor der er hjerterum, er der husrum«. Først kom Peter Scharling og Tycho Spang. De havde været på fodtur til Himmelbjerget og Silkeborg og landede nu her. Senere kom Frederik Reinhardt. Om hans liv kommer jeg oftere til at skrive. Han var nyboderdreng, gik i Søetatens Skole; her blev hans lærer kandidat Begtrup – senere præst i Birkerød, først i Flade – opmærksom på hans gode evner; han fik ham ind i Metropolitanskolen, hvor han gjorde udmærket fremgang. Som student kastede han sig over juraen; han var tillige et poetisk gemyt, elskede musik og sang. Albert skrev i et brev hjem: »Jeg må fortælle jer en stor glædelig nyhed – jeg har fået en ven«, og han bad om at måtte indføre ham i hjemmet. Reinhardt kom i huset hos Begtrup, og her traf han dennes søster, præsteenken Mathiesen, med flere særdeles tiltalende døtre. Hans let fængelige hjerte brændte snart for den yngste, Emilie. Nu i denne sommerferie var han atter sammen med dem hos Begtrup i det dejlige Flade ved Frederikshavn. Men hans følelser for hende blev ikke gengældt; der var meget i hans nybodernatur, der stødte den fine, mimoseagtige præstedatter; men han kunne umuligt slippe hende; frygt og håb vekslede, og i den stemning kom han til os; ofte var han »himmelhoch jauchzend«, ofte »zur Erde betrübt«. Ofte i tusmørket måtte jeg spille for ham ouverturen til »En Skærsommernatsdrøm«, og jeg hørte hans dybe sukke, især ved sådanne passager, hvor i dette mesterstykke det plumpe, prosaiske møder det fine, poetiske.

Ja, nu var det en studenterånd, der rådede i den gamle præstegård. Min gamle fader følte ungdomshjertet oplivet i sig, når han hørte vore sange og så den hele muntre færden. Ja, engang blev det ham vel meget af det gode, thi det varede over midnat, inden de gik

til ro; så måtte han vise sig som gespenst i døren og råbe: »Da er det på de Tide«. Og broder Jens – den væne kapellan – blev snart hjertensvenner med københavnerne.

Såre glade var vi for at kunne vise dem den skønne natur. Jyllands Middelhav, som man har kaldt Limfjorden, fremkaldte studenternes beundring.

På vejen mellem Astrup og Eskjær er en mærkværdighed nu, som man ikke anede dengang. I hine tider drejede vejen ned mod Mogenstrup, og i grøften ved omdrejningen lå en stor sten. Fader sagde altid, når vi kørte forbi den: »Pas på hestene, thi de er bange for den store sten!« Nogle år efter blev det opdaget, at stenen var en mærkværdighed – et ruthwellskors, som engang havde stået på gærdet og nu var faldet ned; det havde ligget der i århundreder. Formodentlig er det kommet fra England på Knud den Stores tid. Lignende billeder har været andre steder i Danmark, men de er blevet slået i stykker til brug på vejene. I det hele vidner den mængde kæmpehøje her i Salling vistnok om en betydelig bebyggelse i gamle dage og forbindelse vel især med England, da Aggerkanalen var åben.

Vi unge var meget velkomne omkring på herregårdene. På Grinderslevkloster boede et par unge folk, Kirketerp og hans hustru; han var student og meget modtagelig for historier fra studenterverden. På Eskjær kammeråd Grønbech med flere unge – både sønner og døtre. På Astrup kancelliråd Funder med en datter, og andre unge var der gerne om sommeren på dette deres skønne landsted; om vinteren boede de i Aarhus. På Nørgaard Eckermann med frue med to døtre, og som også elskede ungdom. Og vi var næsten altid ude om aftenen; vi slog naturligvis tonen an og bragte liv og lystighed med enten ved at synge studenterviser, lege i haven eller danse lidt. Når der så kom toddy på bordet, flød veltalenhedens strøm. Noget af det første vi så efter, når vi kom i huset, var, om der var tegn til kyllingesteg og jordbær. Jeg skulle gerne være spejder i den henseende, og kunne jeg så give dem det aftalte tegn, var humøret godt oppe. På den anden side kunne vi og være temmelig gnavne, navnlig når jordbærrene udeblev og ikke engang blev erstattet af melon.

»Lidt kan fornøje børn og en tosse, men der skal jo no'en dertil også«, sagde vi, og lidt kunne mere. En aften havde Reinhardt fortalt om en familie »Been« i Bredgade. Der var børn, der hed Hans, Mine,

Dine osv., og en hel aften morede vi os kosteligt ved at få den familie indført i vor leg.

6. august var bestemt til en generalfest: Bal og aftensmad i Krabbesholm Skov. Alle herregårdsfolkene skulle da med, og hver skulle have madkurve og drikkevarer med. Pigebørnene havde rigtignok travlt med bagning, stegning osv., men alt gik som en leg. Vi havde naturligvis glædet os til festen. Da vor egen vogn ikke kunne rumme os alle, havde vi fået løfte om lån af et køretøj til fra Kloster med et par gamle, skikkelige heste, som Spang, der havde lyst og evne til at køre, skulle tage sig af. Men ak ve! Morgenen oprandt med øsregn. Alle planer var da omstyrtede, og heldigvis var regnen så stærk, at der ikke kunne være tvivl om, hvad vi skulle gøre. Men ved middagstid klarede det op, og humøret var vældigt. Vi fik en ridende stafet omkring til alle deltagerne med den korte ordre: »Møde ved Nørgaardsvej klokken 2«. Så blev der travlhed for alvor med indpakning, og under jublende sang kørte vore to velbesatte vogne ud ad Sønderport og stødte sammen med de andre det aftalte sted. Ankomne til Krabbesholm måtte vi herrer jo være ridderlige ved at bære den masse af kurve og kasser op til festpladsen. Den blev jo snart festligt smykket med blomster og flag; men det smukkeste var den friske, glade ungdom, som her samledes. Så blev der danset til en temmelig falsk violin, spist til aften, sunget og holdt taler. Engang, da festglæden var på sit højeste, lagde vi mærke til, at Peter Scharling og Wilhelmine forsvandt. Der blev ikke lagt større mærke dertil, men det var et betydningsfuldt øjeblik for dem; i de dunkle gange gav de hinanden deres hjerter. Denne store begivenhed blev dog ikke kundgjort for alle, før Peter var blevet kandidat. Vi, der kendte og elskede den begavede, elskværdige student, var jo meget glade ved dette parti. Sent på aftenen drog vi hjem; der skete kun det, at Spang, der kørte den bageste vogn, kørte ned ad Sallingsundvejen et stykke, men blev dog opmærksom på fejltagelsen i tide og fik vendt, så han indhentede os, inden vi kom hjem; men han undgik ikke adskillige spottegloser.

Vi holdt i grunden mest af at være hjemme; der spillede »pind« for første gang i præsteården, og vi var meget optaget af den nye leg. I tusmørket måtte jeg spille, og kunne vi så for gode ord få pigerne overtalt til at give os en lille toddy om aftenen, kvitteredes

med sange og taler, forfattede til dagens anledning. Med tanken på skilsmissem sang vi »Naar Pisken den knalder«. Langsomt kørte Jeppe afsted med de kære venner, og fra højen i haven viftedes der længe, og et par øjne i det mindste var med tårer.

Det var bestemt, at jeg skulle ud et år som huslærer, både fordi fader vanskeligt kunne holde Albert og mig i København, og fordi jeg trængte til at sunde mig lidt, inden jeg begyndte på embedsstudiet. Jeg tog da til Lundgård, en lille herregård mellem Skive og Viborg, hvor jeg skulle forberede to drenge til latinskolen og læse med en lille pige. Ejeren Jensen var enkemand, var bondefødt, men en særdeles dygtig og respektable mand, der ville fremad på alle områder; han følte savnet af kundskaber; hver gang han læste avisen, der dengang som nu var fyldt med utallige fremmedord, havde han gerne et konversationsleksikon ved sin side. Han deltog også i det politiske liv, stillede sig engang som højres kandidat mod de nationalliberale, men blev næsten pebet ud af Viborg. Ingen var mindre skikket til det politiske liv end han, thi han var en ubændig, heftig natur, hvis lige jeg aldrig har truffet. Det allermindste kunne bringe ham i kog. Så blev han ildrød i hovedet, slog i bordet, slog sig for panden og endte gerne med at sukke, at alle rigsdagsmændene skulle hænges i en galge, og så skulle der stikkes ild under dem. Eller han kunne sige: »Disse asener af dovne bønder, der ingenting gider bestille; min fader havde et hus på to skæpper hartkorn, og nu har jeg arbejdet mig op ved disse mine næver til at blive herremand«.

Jeg havde ondt af ham, thi han led meget under disse voldsomme anfald, så jeg søgte gerne at få samtalen drejet hen på andre genstande.

Der var ikke fortepiano på gården, og jeg udtalte for ham mit savn. »Om han ikke satte pris på, at lille Mette lærte at spille«, spurgte jeg. Dette spørgsmål bragte snart hans sind i oprør; nej, hun skulle ikke være som en af disse lærde damer, der kan tale tysk og fransk, men som ikke kan lave en ret grød. Men kunne det glæde mig, måtte jeg gerne tage til Vium Præstegård og købe et instrument, som var tilfals der. Dette tilbud modtog jeg da med stor glæde. Det var morsomt igen at besøge den gamle præstegård, hvor jeg stundom kom i min skoletid, thi præstens datter Amalie Meldal havde været i Breum, mest til hjælp for moder i hendes sygdom. 1880 var jeg igen i præ-

stegården; da boede hun i et lille hus i haven og kunne vise mig det skudsmål, fader havde givet hende på stemplet papir for hendes opofrende kærlighed og troskab. Her sad så endnu som i min skoletid den gamle præst i sin lænestol med sin pibe og sine to hunde »Tyk« og »Tynd«. Kapellan havde han naturligvis. Handelen om klaveret blev snart sluttet, og glad var jeg, da jeg drog afsted med mit bytte. Det blev opstillet i min stue; Jensen satte ikke pris på at have det nede i sine egne stuer. Og nu frydede jeg mig over Beethovens sonater, som jeg fik fra et lejev bibliotek i København; mange af dem skrev jeg af, mange lærte jeg udenad. Mage til harmonier syntes jeg aldrig at have hørt; i tusmørket kunne jeg sidde og lade dem gennemtone hele min sjæl. Måneskinssonaten, Pathetique! Ja, det var dog noget helt andet end det, jeg hidtil havde kendt af musik. Jeg længtes efter at komme hjem og spille for dem derhjemme; hvad mon de ville sige? Ja, fader var betaget af den fylde af toner, disse vidunderlige overgange, men i førstningen syntes han, at melodien, som man jo før var vant til at se som hovedsagen, blev helt borte, men senere så han, at her var en sådan rigdom af melodier, at en af de gamle komponister ville være sjæleglad, havde han blot en af de mange, Beethovens musik indeholdt.

Når jeg tænker på min gerning dette år som huslærer, så er det i grunden den tid af mit liv, som jeg nu ser tilbage på med mest sorg; thi jeg var en meget dårlig lærer, altfor lidt udviklet til at forstå, at lærervirksomheden ikke skulle indskrænkes til at lære børnene nogle bøger indenad og til at give dem færdighed i at skrive og regne, men at den skulle dog især danne dem til at elske, hvad der var sandt, godt og skønt og så til at have vilje til selv at leve derfor og således blive en personlighed. Ofte, når jeg tænker på, hvad jeg forsømte over for disse børn, beder jeg: »Tilgiv mig min skyld.« Jeg, som dengang nylig var sluppet ud af skolen, hvor der brugtes megen prygl over for disciplene, og jeg, som vidste, hvilken demoraliserende indflydelse pryglesystemet medførte, burde have set, at prygl nedlægger kun ond sæd. Jeg mindes aldrig, enten når vi havde litteratur, historie eller religion, at jeg har givet dem et varmt ord, der kunne gå dem til hjerte, men jeg nøjedes med bogens hårde stene i stedet for det levende ords brød.

Hvad der åndeligt sysselsatte mig mest i dette år, var Søren Kierke-

gaard. Jeg havde fået fat i »Enten–Eller«; den pen han førte, satte ham i første klasse blandt ordets riddere. Navnlig »Forførerens Dagbog« henrev mig; det øvrige, den æstetiske og etiske livsanskuelse, forstod jeg ikke – eller sammenhængen i det hele. Men det, denne forfører skildrede, var det noget virkeligt oplevet eller kun noget tænkt?

Dengang fortaltes det således: Kierkegaard kom en del i huset hos en enkefrue, der havde en eneste, smuk datter, som var forlovet. Der var en aften bal. Kierkegaard står i en vinduesforbygning, skjult af et gardin. Parrene er stillet op til dans; lige ved vinduet står husets datter med sin kæreste. Hun siger til ham: »Kender du kandidat Kierkegaard? Jeg har formelig afsky for det menneske!« Dette hører han. Hele aftenen og natten tænkte han over det, han havde hørt; og han udtænkte nu sin slagplan. Han ville vinde hendes kærlighed, så hun skulle komme til et elske ham i stedet for at afsky ham. Først må han se at få forlovelsen hævet, og det må være hende, der hæver den, for at hun kan bevare sin selvhævdelse. For at det kan ske, må hendes forlovede komme ind i et liv, der gør ham foragtet i hendes øjne. Kierkegaard slutter venskab med ham, vinder hans fortrolighed og bruger den til at føre ham til steder, der fremkalder hendes foragt, da hun får nys om det liv, han nu lever. Så hæver hun forbindelsen. »Det er første akt«, tænker Kierkegaard. Han besøger ofte hendes moder, der er enke. Han taler med hende om de dyre tider, vanskeligheder med folkehold osv., noget gamle damer gerne taler om. »Hvor han dog er et fornuftigt menneske«, siger hun til datteren. Og når hun er tilstede, underholder han hende med at tale om teater, litteratur og fortæller om sine rejser i fremmede lande. Hun nyder hans interessante konversation og er fuldstændig overvundet, så hun bliver hans. Men han vil kun æstetisk eksperimentere med hendes kærlighed, så den bliver en pine og kval for hende. Så hæver hun også denne forbindelse og bliver senere gift med en skikkelig mand.

Kierkegaard var for os efter dette en hjerteløs Don Juan, der skulle foragtes, men på den anden side talte hans øvrige forfattervirksomhed, der var alvorlig kristelig, mod en sådan opfattelse af ham. Jeg fik af min gamle lærer Bahnson i Viborg lånt hans »Indøvelse i Kristendom« og »Til Selvprøvelse«, og noget sådant havde jeg ikke læst før. Vi grundede over, hvem den enkelte var, troede, det var en be-

stemt person, vel sagtens Rasmus Nielsen. Men her var rigtignok ånd, fantasi og poesi i fremstillingen af det kristelige liv og så den umådelige alvor! Her var en lovprædikant, vi ikke havde haft mage til; her var en fordybelse og åbenbarelse af menneskehjertets dybder, man ikke havde kendt til før, og som måtte tvinge en til at blive den enkelte, der stod ene over for budet – idealets Gud.

Skønt Lundgård lå noget bart, var egnen dog ganske interessant. Her var Mønsted Kalkbrud, her kunne man se, hvordan kalken hentes op fra jorden. Her var Daugbjerg Daas, hvor man dog ikke så noget til bjergmanden, men til ruiner af drost Peders borg, så man kunne drømme sig ind i middelalderen. Daugbjerg Præstegårds folk var de eneste, vi havde omgang med, fordi der var jævnaldrende børn. Præsten Stougaard modtog mig altid med stor venlighed, men han kunne ikke sige andet om Søren Kierkegaard, end at han var en fantastisk særling.

De penge, jeg fik i løn som huslærer – 120 rdlr. – var jo de første, jeg havde tjent; dem kunne jeg kalde mine egne, og følelsen af at eje noget højnede personligheden. Der skulle om vinteren være bal i »Klubben« i Skive. I den alder, hvor jeg var, vil man gerne være noget. Her var lejlighed til det. Jeg fik lov af Jensen at få hans vogn; så indbød jeg vor husbestyrerinde; tillige indbød jeg søstrene – Line og Andrea – til at møde. Og det vakte opsigt mellem byens kavallerer, at provstens søn, der var student, mødte med tre damer. Det vakte nogen opsigt hos de skikkelige købmænd, der gerne ville drikke et glas med mig, både personligt og som repræsentant for provstefamilien; vi morede os alle ypperligt. I julen ville jeg også vise, at nu havde jeg penge. Jeg fik da aftalt med søstrene, at vi skulle have juletræ, og jeg gjorde et stort indkøb af julegaver i Viborg. Blandt mine gaver var en egen komposition for klaver til hver af søstrene. Ingen af kompositionerne har overlevet tiden. Så gik julen i det gamle hjem som sædvanligt. Det nye år kom, og jeg vendte tilbage til mit arbejde; da sommeren kom, førte jeg de to drenge til Viborg, hvor de blev optaget i Latinskolen – realskolen – med min broder Hans.

Præsterne i Fjends Herred havde jeg ingen videre omgang med, når undtages Stougaard. Vor sognepræst var Halse, som jeg hørte engang, men den gudstjeneste tiltalte mig slet ikke, tør og uden liv

og ånd. I Dalsgaard Præstegård sad en mærkelig mand, Christfried Ehr Gott Jantzen; han var ugift. Da det i Frederik VI's dage foreslo- ges, at hver i landet skulle give 4 sk. til statsgældens afbetaling, var hans navn øverst på listen, og det blev anført som et godt varsel: en teologisk kandidat med så gudelige navne. Da Grundtvig i 1814 holdt sine vældige taler på Ehlers Kollegium til studenterne om at ruste sig til kamp mod Norge, men formanede dem først til at omvende sig, så man også Christfried Ehr Gott Jantzens navn mellem dem, der sluttede sig til Grundtvig dengang. Men som præst var han en under- lig, upraktisk særling. Det var om ham, man fortalte, at der, da han var blevet sognepræst, kom en mand til ham og bad om, at hans hustru, der havde født et barn, måtte holde sin kirkegang – blive introduceret, indlyst af præsten – næste søndag. Præsten svarede: »Ja, med fornøjelse!« Da så søndagen kom, og den første salme var sunget, var konen kommet og stod i våbenhuset og ventede på præ- sten, der skulle indlede hende. Han blev imidlertid stående roligt foran alteret, indtil degnen hviskede til ham: »Der er en kone, der gerne vil indledes«. hvortil præsten, der var ukendt med skikken, sagde: »Ja, lad hende kun komme ind, det skind«. Jamen«, sagde degnen, »præsten plejer at indlede hende«. Forbavset derover skri- der præsten så ned til våbenhuset, spørger konen, om det er hende, der vil indledes, og da hun svarer ja, byder han hende armen og siger: »Værsågod«, og marcherer således op ad kirkegulvet med hende.

Han var meget fattig. Da fader engang var der på kirkesyn, tog jeg, der dengang gik i skole i Viborg, ud for at besøge ham. Men det vakte stor uro hos præsten, thi han havde kun to sølvspiseskeer, så han måtte bede mig tage til takke med en træske. Fader havde megen ulejlighed med ham, fordi hans skrift var aldeles ulæselig; ofte måtte fader sende dokumenter tilbage til ham og anmode ham om at få degnen til at renskrive dem. Han havde en husholderske – Maren. En, der besøgte præsten, fandt ham liggende på knæ foran døren, som han med kridt skrev kladde på til embedsbrev; da han var færdig, råbte han: »Maren, tag så døren af og gå over til degnen med den, at han kan indføre det i embedsbogen«. Fader måtte anmode ham om at tage sin afsked, en anmodning, han fandt højst ubegrundet, og han forsvarede sig med at anføre en hel side af So- crates' forsvarstale efter Oehlenschläger.

En anden særting var Laurberg, Vrou, der også var ejendommelig i sin håndskrift; men var Jantzens grim og klattet, var Laurbergs som et broderi. Hvert bogstav var omgivet af circumflekser og af kruseduller osv., så det var vanskeligt at finde bogstavet selv. Når han engang imellem havde undladt alle disse forsininger, tilføjede han: »Undskyld mit hastværk!«

I sommerferien i dette år havde vi som gæster både Peter Scharling og Spang, samt Reinhardt og hans forlovede Emilie. Det var nu blevet afgjort, men der var ikke den gensidige tillid, der betegner et samlivs lykke. Tillige kom Frederik Trier, den eneste af »Den lille Forening«, der ikke havde besøgt os. Han var jøde, og søstrene havde ulejlighed med om lørdagen, når vi fik stegt flæsk, at skaffe ham anden mad; men da han blev opmærksom derpå, sagde han, at han godt kunne spise flæsk; han var altså i åndeligt selskab med gadarenerne. Der var i den ferie mange andre unge på herregårdene. Vi fik da det år foranstaltet en tur til Fur, og det gjaldt for os som højdepunktet af fornøjelse. Vi var ved rødstenene og indridsede vore navne i den bløde sten, så den vidunderlige udsigt over Thy, Mors, Salling, Himmerland, Vendsyssel osv. For de ældre var turen noget besværlig, men af dem havde vi kun den ældre madam Funder fra Astrup. Jeg var som den yngste i selskabet blevet udvalgt til at være hendes ridder og at følge hende op og ned. Som det hedder i sangen om Roselil, at der hang en guldring på hver en kvist, således havde hun i det mindste to guldringe på hver finger. Jeg fik dog ingen af dem for min ridderlige opofrelse. Om vinteren boede hun i København, og da måtte jeg stundom ned om aftenen og spille Rampus med hende; det fik jeg heller ingen guldring for, men en skovtur til Dyrehaven, samt flot traktement. Som ung kunne man jo godt være galant, men man var ikke helt uegennyttig; man ville nok have noget for noget. Da vi i den ferie var mange unge, blev der, når vi kom sammen, danset meget. Jeg måtte naturligvis holde for med spillet og ærgrede mig ikke lidt over, at ingen af de andre ville afløse mig, da jeg selv holdt meget af at danse. Og rejste jeg mig i trods, blev jeg omringet med deres bønner: »Blot een til!« og de var uimodståelige. Jeg havde da den tilfredsstillelse at mærke, at jeg var uundværlig.

Så vendte jeg altså i året 1853 tilbage til hovedstaden for at be-

gynde på det teologiske studium. Teologien stod nu for mig som den videnskab, der måtte tiltale mig mest. Den favnede videst, den havde jo med alt menneskeligt at gøre, alt, både kunst og poesi ville teologien tage i sin tjeneste. Den ypperste ved fakultetet dengang var uden sammenligning Martensen. Jeg havde den lykke at høre hans forelæsninger over den kristelige etik. Der var ånd og liv i disse forelæsninger. Han havde en stor magt over sproget; de vanskeligste problemer blev klaret, en tanke forstod han at fremstille bestandig med nye ord, indtil vi fik klarhed over den. Og så var der en hjertevarme og begejstring, der virkede betagende på os, så mange af os lagde pennen ned og foretrak at høre og at mærke åndens vingeslag, der rørte ved hjertet. Når jeg stundom om søndagen hørte ham prædike som slotspræst, var det noget helt andet. Hvert ord, han havde skrevet, var vejet, affilet, det var kunstprodukter, men hans ånd var ikke fri, den var bundet til papiret, der manglede hjertets varme. På katederet gav han sig ganske anderledes hen i tanken; inspirationen lagde ham ordet på læben. Ingen af de andre professorer kunne i den henseende komme ham nær. H. N. Clausen var dengang meget rationaliserende, tankeklar, men uden hjertevarme. Scharling var en elskværdig mand, der gerne ville kalde vort eget selvdømme frem; når han havde et vanskeligt sted i Det nye Testamente at forklare, nævnte han en masse forklaringer af alle folkeslag, mest tyskerne – sådan mener han, og sådan mener han, og så overlod han det til os selv at vælge mellem de mange forskellige, og der var kun få, der var åndsmodne nok til at vælge. Hagen foredrog kirkehistorie, og vi fik et pænt og godt kollegiehæfte skrevet, men det var som om han manglede kristeligt alvor. Slibrige historier – navnlig om paverne – kunne han dvæle ved med velbehag. Hermansen var typen på en hyperortodoks lutheraner, vor Hengstenborg, meget lærd og grundig, inde i de orientalske sprog. Når han rigtig grundigt ville forklare os et ord i Det gamle Testamente, skrev han alle slags streger op på den sorte tavle; det skulle være syriske og babyloniske skrifttegn. Vi forstod ikke et ord af det, men forsøgte ikke at anføre det i vore kollegiehæfter. Den gammeltestamentlige kritik var han en afgjort modstander af; det om elohisten og jehovisten mente han var mest opspind. Hans forelæsninger over den gammeltestamentlige teologi var grundige og klare og kunne vist være til vejledning i vor tid.

Hitzig og Baur satte han ikke højt, van Bohlen gjorde han nar ad. Når han skulle fortolke et ord og havde fortalt os de forskellige meninger, fortolkerne havde, kom han til van Bohlen og sagde da: »Van Bohlen siger nu, at stedet er uægte«, og så tilføjede han gerne: »Det er nu den nemmeste måde at slippe fra det på«. Det sidste år holdt han meget lærerige eksaminationer. Vi fik et spørgsmål opgivet, som vi skulle behandle i et foredrag, der så blev kritiseret både af professoren og af de andre medstuderende.

Hermansen var en jysk bondesøn, og han blev ved at tale det jyske mål. Man fortalte, at han hver sommer drog over til Himmerland og friede til en pige, hvem han forærede et sjal, men hun gav ham stadigt en kurv. Men endelig, efter flere års forløb, gav hun ham sit ja, måske for ikke at komme til flyve på Skrøbelev Hede, hvor alle pebersvende og pebermøer færdes. Men forresten levede de lykkeligt med hinanden. Han trængte også til at få en kone, thi det huslige forstod han sig ikke på. Man fortalte blandt studenterne, at han engang havde indbudt nogle andre professorer til aften. Da theen var sat frem, og Clausen smagte på den, rynkede han på næsen og gjorde grimasser. »Hvad er der?« spurgte Hermansen, »smager den ikke godt? Jeg skulle dog vel ikke have taget fejl og taget af tobaksudskrabet?« og det viste sig at være tilfældet. Man fortalte også, at der engang lå en hel del hebræiske bibler på gulvet, og at han kravlede på maven fra den ene til den anden, thi i en af biberne var der en prik over et ord, som ikke var i de andre, og skulle denne prik bibeholdes, ville ordet få en helt anden betydning end uden den. Og mens han grubler over denne prik, lukker hans kone døren op, og da fejes prikken, der kun var et støvgran, væk; så var gåden løst.

Den dårligste af dem alle var Bornemann, der blev Martensens efterfølger. Han mente uden tvivl, at særkendet for en lærd, og navnlig for en filosof, var at udtrykke sig så uklart, ufatteligt og opskruet som muligt; der var uhyre få af os, der forstod ham. Hermansen sagde også om ham: »Når han taler om vejret, forstår jeg ham ikke; underligt er det da ikke, at studenterne ikke forstår ham«. Hans auditorium talte kun nogle få. Dette bevirkede et stærkt røre iblandt os; vi blev enige om en adresse til Konsistoriet om at få ham bort. Clausen, der i det mindste ved denne lejlighed viste sig som mere

frihedsmand på papiret end i virkeligheden, kaldte os sammen og lod os vide, at vi var aldeles inkompetente til at dømme; når det teologiske fakultet havde antaget Bornemann, var han eo ipso dygtig; det var en forbrydelse at tvivle derom, og han tålte ingen indblanding fra vor side. Bornemann var jo uden tvivl ked af det; han samlede os også og foreholdt os, at eftersom vi ikke hørte ham, kunne vi jo da ikke have nogen mening om ham. Vi havde naturligvis hørt ham nogle få gange, men da vi intet udbytte fik af det, undlod vi det. Han foreslog os derfor, at vi skulle udvælge nogle af vor midte, der skulle forpligte sig til stadigt at høre ham og så ved slutningen af hver uge komme til ham og sige ham, hvad de havde imod ham, hvad der var uklart osv. Det var jo den gamle historie om at hænge klokken om halsen på katten, der skulle jage musene; der var jo ingen af os, der havde lyst til det. Han blev derfor ved at holde sine forelæsninger for ganske få. Jeg og flere andre lovede nok, at vi, når vi først var blevet kandidater, ikke skulle stikke vore sværd i balgen, før vi fik ham jaget bort; men da den tid kom, foretrak vi at syngte: Vi alle dig elske, livsalige Fred.

Som manuduktør havde jeg en tid Assens, der var meget tør, men kunne lære os, hvordan man skulle drive eksamensstudium; en tid havde jeg Skat-Rørdam, der var meget grundig og elskværdig at læse med. Gjerløff læste jeg også en tid med; han var en grundtvigsk mand, hjertelig og alvorlig. Han overraskede mig en dag, jeg var kommet før de andre, idet han talte om, at idag var det en såre vigtig dag for Den danske Folkekirke, og at vi måtte huske at bede til Vorherre om råd og hjælp for den. Da jeg forundret spurgte om grunden, svarede han: »Fordi idag er sognebåndsløsningssspørgsmålet for i Roskilde Konvent, og udfaldet af den forhandling vil få stor betydning for menigheden«. Jeg erindrer godt, hvor det greb mig; jeg havde ikke tænkt videre over den danske kirkes fremtid og over sådanne spørgsmål, der vedrørte den.

I hele min studentertid læste jeg det meste sammen med min kære ven Hoff. En sommer boede jeg langt ude på Vesterbro i nærheden af »Sorte Hest«; han boede skråt overfor; vi spadserede da gerne ude i Søndermarken og hørte hinanden i kirkehistorien; træerne derude har nogle gange hørt os sige paverækkerne. Senere boede vi sammen i Filosofgangen, og da læste vi alt sammen. Han havde, mens jeg var

på Lundgaard, været realskolebestyrer i Nykøbing Sj.; derfra vendte han tilbage som forlovet med sin nuværende hustru, Betty Bonnevie. Dermed blev jeg indført i hendes hjem, der for mig blev et andet hjem.

Det var julen 1854, at jeg første gang besøgte Vallekilde Præstegård; jeg havde været anden juledag til bal i Roskilde sammen med Mathiesen og Reinhardt, kom hjem til dem kl. 5 om morgenen, lagde mig påklædt på en sofa, og få timer efter sad jeg med en tynd overfrakke på en åben postvogn, der kørte til Holbæk. Det var en forfærdelig kulde, og jeg var jo kuldskær, da jeg ikke havde været af klæderne om natten; jeg frøs ganske forfærdeligt. Der var et par unge mennesker med, der skulle til bal hos baronen på Adlersborg; de havde noget vin med, og det varmede lidt, da de trakteredede mig dermed i Skomagerkroen; men da jeg kom til Holbæk, var jeg som en istap. Nu gjaldt det om at komme derfra. Gustav Hoff var med og gav anvisning på en købmand, hvor bønderne derude fra plejede at tage ind; det lykkedes også at få fat på en bonde, og om eftermiddagen lå vi i hans vogn og tilbagelagde således vejen til Svinninge Kro; derfra måtte vi gå, men det var nu blevet bælgmørkt, og det gjaldt om at finde vejen, der fra Nykøbing landevej går ud til Vallekilde. Hoff kunne huske fra forrige jul, han havde været derude, at der stod et træ ved vejen, hvor vi skulle bøje af; vi gik da og følte os for. Ventetiden er altid lang – vi troede næsten, vi var kommet helt til Nykøbing; endelig stødte vi på træet; der var også en vej – rædsom var den – men snart så vi i det fjerne lysene i byen og fandt frem til præstegården. »Der er de« lød det inde fra stuen, da vi ruskede i gangdøren, og få stuer har forekommet mig så hyggelige som denne dagligstue. Først kom den gamle, kære præst med sit hjertelige »velkommen« og rakte begge hænder ud mod mig. Han var mildheden og kærligheden selv, ungdommelig, ja, barnlig kunne han se mildt til alle vore løjer; hans kone var stille, noget mere fornem.

Der var tre døtre: Regine, den ældste, dygtig og praktisk, Anna, noget flegmatisk, men hjertensgod, og Betty, der var faderen op af dage, mens Anna mere lignede moderen. Der var lunt i stuen, themaskinen snurrede, duft som i en præstegårds dagligstue, og da jeg var kommet til hvile i sofaen, havde jeg snart overvundet alle rej-

sens møjsommeligheder. Af brødrene var Peter Emil hjemme samt en fætter, polyteknikeren, Carl Seidelin. Jeg tilbragte der en dejlig ferie; meget mindede om mit eget hjem, så jeg sagtens kunne føle mig hjemme. De holdt meget af musik, og i sognet var en lærer Kapel, der spillede meget godt violin, og som elskede musik; han havde en uhyre mængde afskrevne noder, især duetter for piano og violin, og dem gennempløjede vi jo masser af. Vi var meget glade ved os selv, så vi kom ikke ud til andre familier uden een gang, vi var bedt til bal hos Hans Kellermann Rørdam i Ondløse. Præstens fader havde været i det samme embede, og præsten ville ikke, at der skulle forandres synderligt ved præstegården; storstuen, hvor vi dansede, havde hvide vægge som en anden bondestue og var forsynet med små billeder i forgyldte rammer; så vidt jeg husker, var der i præstens studerekammer, hvor vi klædte os om, lergulv. Men vi morede os dejligt. Præsten var gammel lutheraner, som de kristelige præster, der ikke var grundtvigske, dengang kaldtes. Koefoed var der også; ham havde jeg som dreng kendt i Breum. Han havde indbudt mig til at besøge sig, når jeg engang kom til København. Da jeg var blevet student, var jeg snar til at gå ud til konferensrådets. Faderen, assessor i Højesteret, var en rigtig iskold jurist, stiv og afmålt i al sin gang og tale, moderen i alle måder en modsætning, livlig og jævn. Da jeg var kommet derud og havde fået at vide, at sønnen, min ven fra barndomsdagene, var hjemme, længtes jeg meget efter dette møde, som jeg tænkte mig rigtigt hjerteligt. Da han trådte ind, ilte jeg ham også glad i møde, men hvor sørgelig blev jeg ikke til mode, thi det var som om jeg stod over for »Døden fra Lübeck«. Den fordums så livsglade ungersvend var blevet pietist – dette er vel nok ikke det rette navn – men han var fortvivlet i sin syndenød. Ham fik jeg da ikke megen glæde af. Han kom da til Birkedal og blev trøstet; her kom han til hvile i sin dåb og blev grundtvigianer til fingerspidserne; senere i sit liv havde han her ofte lige så svære dage, ja, måneder, da han helt måtte opgive sin præstegerning. Denne Koefoed traf jeg her hos Rørdams, og jeg mindes af denne samtale kun dette, at den sidste her udbrød: »Ja, Grundtvig er såmænd også en stakkels synder«. Jeg husker, at det undrede mig, at dette behøvede at udtales, men formentlig har Koefoed været vel højt oppe i sin lovprisning af ham.

måske endog hævet ham over Luther, hvilket den gamle lutheraner ikke talte. Det gik som sagt med leg, dans og musik hjemme i præstegården hver dag; den sidste aften havde jeg forfattet en kantate til dette hjems pris, og den blev afsunget ved puncheglassene. Ofte besøgte jeg senere dette velsignede Vallekilde, som det den dag i dag kaldes derude, og jeg blev altid modtaget som en søn og broder.

Sommeren 1854 gjorde jeg en fornøjelig tur med Studentersangforeningen. Først med jernbanen til Roskilde; »sikken« kommer vi dog holdt i kupeen; en kone med et lille barn var så ulykkelig at komme ind til os; nogle af os efterlignede katte og hunde, køer og heste; hendes barn blev knæsat af os alle, dog uden videre forpligtelser. Da jernbanen ikke gik længere end til Roskilde, måtte vi befordres pr. vogn til Ringsted. Jeg og et par andre blev indkvarteret hos en meget fornem familie på Ringsted Kloster. Jeg havde glædet mig til rigtig at komme bort fra den københavnske luft og konversation, men jeg blev skuffet, thi så snart vi var blevet præsenteret for damerne, begyndte de straks at tale om teater og de sædvanlige københavnske emner. Vi gav her en koncert, og næste dag kørte jeg med herskabets landauer i selskab med Frederik Feilberg og Frederik Nutzhorn ad Sorø til. Her blev jeg indkvarteret hos en overlærer Jørgensen, tror jeg han hed, i familie med Bruuns på Asmild Kloster, så vi havde fælles bekendte; de fleste af os skulle ellers bo på Akademiet. Vi skulle møde deroppe til middag og spise sammen med lærerne og eleverne. Vi blev alle opstillet i geled i gangen for at marchere ind i spisesalen. Så snart rektor, professor Bojesen satte sig i bevægelse, begyndte van Deurs, der havde en piccolo-fløjte med, på tappenstregen, og det vakte jo megen munterhed, men var vel lidt mod ceremoniellet; dog, de skulle mærke, at vi var Pallas Athenes' frie sønner.

Vi gav også en koncert her. »Vi er et lystigt Folkefærd« begyndte vi gerne med; den var forfattet i anledning af turen. Om eftermiddagen mødte en masse bøndervogne, på hvilke vi drog ud i den dejlige omegn, lejrede os ved en stor sten, hvor ellers soranerne havde deres festlige sammenkomster. Blandt talerne husker jeg, at Richardt skulle udbringe Bojesens skål, og at han kom til at omtale hans skolebog »De græske Antikviteter« som et fortjenstligt værk, men dette

var meget uheldigt, thi bemeldte bog var nok blevet slemt medtaget af Madvig. Vi gik hjem, og jeg husker, at vi havde en datter af amtmand Hoppe med; Reinhardt kaldte hende »la petite jument«. Turen gik derefter til Næstved, kun Reinhardt og jeg blev indkvarterede hos ganske simple folk – jeg tror manden var skomager – og familien bestod kun af mand og kone. Reinhardt var forbitret over dette logis, da han holdt meget af courtoisie. Men manden havde fornemme bekendtskaber. Ved et glimrende bal, der holdtes om aftenen i Herlufsholms Skov, præsenterede vor jævne vært os for en oberst med skønne døtre.

Mens jeg fortæller om mine ture, vil jeg også berette om min rejse »nach Süden«. Det var vist påsken 1854, at min broder Erik, der efter at have været feltpræst i Treårskrigen, var blevet ansat som garnisonspræst i Slesvig, indbød mig til at besøge sig. Jeg skulle da ned i det tyske, men jeg lovede mig selv, at jeg ikke skulle tage et tysk ord i min mund. Jeg sejlede om aftenen med dampskibet fra København; da vi havde set på Møens klint, gik jeg til køjs og stod først op, da der blev sagt, at vi nærmede os Kiel; indsejlingen ad fjorden var dejlig; ved siden af mig stod en tysker, der ikke kunne sige andet end »wunderschön«. Da jeg steg i land, blev jeg mest forbavset over at høre de små børn på gaden tale tysk; hvor det lød underligt, syntes jeg. Jeg spadserede op i byen for at se Universitetet, der ikke så meget anseeligt ud, og jeg tænkte på de mange løgne, der har været udtalt her mod Danmark og fremkaldt så mange ulykker. Med Eriks vogn kørte jeg så til Eckernförde, som jeg mest holdt af at kalde Egernfjord. Her traf jeg Erik, der var der i embedsforretninger. Med en soldat til kusk kørte vi så derfra til det skønne Slesvig. Jeg tilbragte vel en halv snes dage dernede, gik ud til Danvirke, til Hedeby's lille kirke, så det prægtige Gottorp Slot, hvor så mange rænker var smedede mod Danmark, gik en dag ud til Isted, flere steder så jeg grave over en og anden falden kriger.

En aften overværede jeg en strygekvartets præstationer; Erik var deltager i kvartetten; de spillede Mozarts kvartetter og Beethovens septet som kvintet – jeg tog klaverstemmen. Allevegne, hvor jeg kom, måtte jeg spille Webers f-koncert, som jeg kunne udenad, og jeg vandt meget bifald.

Jeg overværede en gudstjeneste i Michaëlis Kirke, hvor Erik præ-

dikede. Det var ejendommeligt, for menigheden bestod hovedsagelig af soldater; en soldat læste ind- og udgangsbønnen, og en soldat klædte præsten i alterklæderne. En søndag var jeg i den store domkirke, der har det største orgel i Norden; den tyske provst Martens prædikede; jeg husker intet andet deraf, end at han nævnte »die Liebe« snese af gange med den ægte grimme, affekterte, tyske udtale. Efter tjenesten gjorde han i sin præstefrakke visit hos min broder. Koefoed var da i disse dage i besøg; han kom straks op at disputere med provsten og ville lægge ham på hjerte, at det ikke var »die Liebe« men »die Glaube«, der var grundvolden for det hele; »schitt mit der Liebe«, sagde Koefoed.

En interessant tur gjorde jeg med Erik, der skulle ud at prædike for andre garnisoner; vi kørte først til Husum og dernæst til Tønning, hvor vi besøgte den danske præst Hasselriis, gift med jomfru Hanssen, som jeg allerede i Viborg skole havde hørt som violinistinde give koncert; hendes billede i legemsstørrelse hang i hans værelse. Da vi om morgenen vågnede på hotellet, havde Erik hold i ryggen, så han ikke kunne rejse sig; han forfærdede mig ved at erklære, at han umulig kunne prædike, og at jeg måtte gøre det for ham. Ved hjælp af nogle hårde håndklæder, som jeg gned ham med over lænden, fortog holdet sig dog.

I Frederiksstad, der endnu bar spor af belejringen, så jeg en sjælden interessant by, præget af sin hollandske oprindelse. Her besøgte vi den gamle borgmester, som Erik har beskrevet i sin bog »Tre af mine Venner«. Han var jo dansk i sindet, men kunne kun tale tysk. Erik, der vidste, at jeg ikke ville tale tysk, både af princip og vel også, fordi jeg ikke var meget øvet i det germanske tungemål, fik hans to døtre til at bombardere mig. Først trak jeg mig i god orden tilbage til fortepianoet, hvor jeg lod Weber tale tysk for mig, men da det var forbi, og de var meget elskværdige mod mig, blev jeg dog ked af kun at sige »ja« og »nej«, så jeg måtte til at prøve på »der, die og das-sproget«. På vejen derfra blev jeg meget overrasket ved at se ligesom storke med lange næb henne på marken, men det viste sig at være skibe, der sejlede på Ejderen; så lavt ligger den, at jeg kun kunne se vimplerne på mastetoppene, og det så ud som storkenæb.

På vejen hjemad besøgte vi præsten Augustini i Hollingsted; om

denne familie handler den ene af »Tre af mine Venner« – Eriks bog. Jeg så jo en masse officerer, men jeg mindes kun Fredericia-Helten Bülow, som jeg så op til med beundring. Hjemrejsen gik over Flensborg med dampskibet »Caroline Amalie« – et meget langsomt sejlene skib; vi drog bort om eftermiddagen, nød den dejlige natur omkring Als, og om aftenen løb vi ind i Flensborg Fjord; her overnattede vi; jeg lå på en sofa i et lille gæstgiversted ved havnen, og næste dags eftermiddag kom vi til København. Næste år var jeg atter i Slesvig – det var mod slutningen af sommerferien; fader ville fejre sin fødselsdag den 15. sept. dernede; i selskab med fader, moder, søstre Line og Andrea drog jeg derned; vi sejlede da fra Aarhus til Flensborg, kom dertil om eftermiddagen, så den dejlige kirkegård med Heltegraven, udsigten derfra over byen og fjorden, sad om aftenen på et gæstgiversted og spiste til aften. Da vi forlangte brændevin, spurgte pigen, om vi ville have »Bimmelinde«. Det var nok en brændevinsfabrik, der kaldtes så. Næste dag lejede vi en vogn og kørte til Slesvig, hvor jeg blev et par dage og drog så til København. Siden har jeg ikke været i dette skønne land, hvorfra der nu afsendes så mange længselssukke over tyrannernes voldsåd mod befolkningens dyrebareste goder.

I København var jeg lærer i historie i et par pigeskoler. 1 time hver dag gav in indtægt 5 rdl. om måneden; det var surt fortjent; bedst betalte det sig, når jeg kunne få musiktimer, hvoraf det lykkedes mig at få nogle.

1855 blev det mig tilbudt at blive huslærer tre måneder i Sverige på papperbruget »Klippan« mellem Helsingborg og Kristiansstad. Fabrikken ejedes af grevinde Danner, men bestyredes af brukspatron Bock, en dansk mand, gift med mægler Edouard Hvidts datter. Hun havde en lille broder, der gik i Metropolitanskolen, men da han var svag, skulle han tilbringe sommermånederne hos sin søster og styrkes ved landluften. Jeg skulle da være som en hushovmester, ikke læse videre med ham, men have tilsyn med ham, og da jeg altså godt kunne få tid til at læse lige så meget derovre som i hovedstaden og tilmed tjene 100 rdlr., tog jeg med fornøjelse mod den plads; jeg kunne også trænge til at styrkes ved landluften; jeg sejlede derover pinseaften d. 31. maj; mange turister i hvide benklæder og med stråhatte var med; de ville gøre fodtur i Sverige i pinse-

dagene. Men det år kom der en stærk snestorm med bidende kulde anden pinsedag, skønt det havde været så varmt dagene forud; de stakkels turister fortrød, at de var kommet ud i sommerdragt. Fra Helsingborg gik rejsen med deligencen; mens vi om aftenen bedede i en kro, havde jeg lejlighed til at høre skåningernes smukke sang; karle og piger gik forbi på vejen, syngende både en- og tostemmige sange.

I mange måder var det et behageligt ophold, egnen var overordentlig smuk, dejlige søer og skove, prægtige herresæder, Kulla Gunnarstorp, Beckaskog. Vi levede herskabeligt; på engelsk maner var der tæppe på gulvet både sommer og vinter.

Fruen led meget af længsel efter Danmark; hun var ikke lykkelig i sit ægteskab; hendes mand var uhyre åndløs – uden anden dannelse end en simpel handelsbetjents, og hun var et poetisk gemyt. Med de svenske familier havde de ingen omgang, fordi de ingen tillid havde til dem. Skåningerne er jo et blandingsfolk, mere danske end svenske; derved kommer der så meget usandt i deres væsen. Hver lørdag kørte et par vogne ind til Helsingborg for at hente gæster, og så levede vi meget flot. Jeg blev helt forfalden til at spille billard – i København havde jeg aldrig rørt det – men i mine ledige timer lagde jeg mig nu efter det, og det tiltrak mig meget. De fremmede, der kom til gården, var næsten alle fra København. Jeg følte mig meget åndsaristokratisk over for dem og navnlig over for patronen, og han yndede mig ganske vist ikke, thi ved bordet førte jeg gerne ordet, hvorover han følte skinsyge. Overfor det forfinede liv optrådte jeg på den måde, at jeg, når de til middagsselskaber mødte med hat under armen og med hvide handsker, protesterede ved at møde uden dette; de skulle dog mærke, at jeg foragtede den coutume.

Engang gjorde vi en tur til Ramlösa Brunn; jeg var der tilstede ved et hasardspil og så den græsselige spillelidenskab, der besatte de ulykkelige mennesker, så de blev som dæmoniske. Der levede også en præst uden anden gerning end den at more sig. Han var søn af en adelsmand; da hans ældste broder arvede godset, fik præsten en lille sum penge; da han så havde ødt dem op, gav han sig til at studere teologi, og efter fuldendt eksamen fik han et præsteembede på broderens gods; han ansatte så en komminister og trak sit

embedes indtægter uden at gøre nytte for dem, men rejste rundt til badestederne om sommeren og til Stockholm om vinteren. At sådant kunne foregå, viser, at Sverige er et større land end Danmark, thi her var det visseligt umuligt. Livet herovre tiltalte mig ikke videre, og forunderligt var det, at den skønne natur med de vidunderlige birkelunde ikke opmuntrede mig, tværtimod, jeg blev mere vemodig ved at se på denne herlighed, fordi jeg ikke fandt mennesker, jeg kunne samstemme med. Der manglede også harmoni i mit indre – jeg yppede gerne disputer, navnlig med de københavnske damer. Studiet af teologien bragte mig ikke ind i en harmonisk udvikling. Man kom ind i den vane at skulle se alt fra de forskellige sider, dogmatikernes lyst til at løfte sløret for det allerhelligste og at op-trevle de helligste ting, så de blev som nøgne benrade, filosofernes lyst til tankeeksperimenter, uden rod i livet, havde også grebet mig — jeg var ikke langt fra jætteslægten; tvivlsomt er det hele, og man skal tvivle om alt, før man kommer til at tro; jeg var angriber overalt. Kun een gang, mindes jeg, jeg var i kirke i Sverige, men det tiltalte mig ikke; præsten læste sin prædiken op, der var hverken saft eller kraft i den, og jeg fik indtryk af, at folk kom sammen til gudstjenesten for at træffe bekendte og for at tale om verdslige ting.

Jeg skulle have været der tre måneder, men fruens melankoli tiltog, så hun måtte til en sindssygeanstalt i begyndelsen af august; husholdningen blev da hævet, og jeg drog bort derfra. Mit ophold her gav anledning til, at jeg kom nogle enkelte gange i mægler Hvidts hus i København, hvor jeg traf den gamle hædersmand L. N. Hvidt, fader til mægleren og en af førerne for Det national-liberale Parti.

1856 skulle det store nordiske studentermøde afholdes i Upsala. Skønt jeg nu skulle læse flittigt til eksamen, kunne jeg umuligt tænke på, at dette tog skulle gå mig forbi. For tidens skyld kunne jeg nok, men hvor kom pengene fra; så vidt jeg husker, kostede det 30 rdlr. Jeg skrev først til fader om det, men han mente ikke, at jeg burde tage med, og han ville ikke give mig pengene; jeg var såre forknytt over den afgørelse; men jeg kendte fader for godt til ikke at prøve igen. Jeg skrev så begejstret, jeg formåede, om ungdomstiden, som jeg vidste, også han havde herlige minder om, og at det gjaldt om i den tid at samle sig en rigdom af minder, der kunne være en skat,

man kunne gemme på til alderdommens dage. Og jeg havde nu slået på den rette streng, thi han tilbød da at betale det halve. Den anden halvdel lånte jeg af min onkel, sukkerraffinadør Fabricius.

Den 9. jun. om morgenen – kl. 3 – ilede jeg gennem gaderne med min vadsæk; en skønnere følelse syntes jeg aldrig, jeg havde haft. På Toldboden lå »Hekla«, og en stor mængde mennesker var samlet for at tage afsked med os; lutter glade, begejstrede mennesker var vi, og under sangen »Sätt mashinan i gång« og jublende hurraer dampede vi over Sundet. Først stod vi over til Malmø, hvor vi skulle tage lundenserne med ombord; deres sangforening havde J. Lindblad til fører. Da jeg blev præsenteret for ham, sagde jeg: »Nu gælder det om, hvem der kan synge bedst?« »Nej«, sagde han, »ingen kritik, kun ungdomsglæden skal råde!« Disse lundstudenter var ellers nogle forvovne karle; de drak en masse portvin, og så løb de oppe på rælingen af skibet og legede tagfat. Mellem sangerne havde de de bedste basser, men som sangforening stod vi højere; kristianiadenserne kom med deres eget skib; deres sang var den mindst fyldige, men upsalenserne overgik os under deres dygtige leder Arpi, der også kommanderede dem strengt, slog dem over ryggen og bandede »För tusan djävlar«, når de ikke sang godt. Det første sted vi landede var Kalmar; i procession gik vi til kirken, hvor vi blev modtaget med orgelmusik, dernæst op til det minderige slot, hvor vi sang; der var »vackert«; på slottet så jeg dronning Margrethes seng, den største seng, jeg har set – den var vist fire alen lang og lige så bred.

Bjørnson var med på togtet som ung student; da de norske ved tilbagekomsten til København var i teateret til festforestilling for dem, kom jeg til at sidde ved siden af ham i parterret; jeg kendte ham ikke, men spurgte om hans navn. »Bjørnstjerne Bjørnson«, svarede han, og det var første gang, jeg hørte dette drabelige navn. Man fortalte senere, at ved mødet i Kalmar havde han siddet på trappen op til talerstolen, og hver gang en taler gik op til talerstolen, brændte hans hjerte. Af nordmænd optrådte som talere professor Welhaven, en køn mand med et meget fint udtryk i ansigtet; af danske talte pastor Møller fra Dalby på Hindholm, forhenværende rigsdagsmand; han havde ord for at kunne tale, og den slags folk satte man pris på, thi der skulle tales i en uendelighed. De sidst op-

trædende talere havde vanskelighed ved at skaffe sig ørenlyd, thi under talerne stiftedes mange bekendtskaber; damer var der i massevis, og mange af dem vendte tilbage med hænderne fulde af visitkort, som de havde fået i bytte mod liljer eller andre blomster. Da vi forlod pladsen for at gå ombord, vrirmede gaderne af skarer, alle vinduerne var fulde af damer, og blomster regnede ned over os. Dejligt vejr var det; klokken 4 dampede vi videre. Onsdag den 11. juni nåede vi da Stockholm – indsejlingen ad Skærgården er jo dejlig, sne af både og dampskibe, besat med festligt klædte mennesker og smykket med flag og vimpler, kom ud imod os; yndigt var det at se, hvor bådene smuttede om ved de hundreder af småøer, som her findes. Da vi kom forbi fæstningen »Waxholm«, salutede de med kanonerne, og vi svarede igen. En komité fra hovedstaden kom ombord, bød os velkommen, og klokken 3 landede vi ved skibsbroen; de norske på deres skib – Ganger Rolf – kom lidt senere. Vi havde taget bøgerne med fra Sjælland, og dem smykkede vi os med paa huerne. Vi havde haft svært ved at finde en passende farve til vore huer – nordmændene havde blå, upsenserne hvidt; grønt ville vi ikke have, det kunne let give anledning til vittigheder, og vi valgte da gult, men det var ikke kønt. Da vi havde ordnet os, drog vi afsted op gennem byen. Alle vinduer var opfyldt af damer, de kastede blomster til os, og blomsterne opfangedes jo med brændende iver, fæstnedes i knaphullet eller på »mössorna«. Marchen gik jo først op til slottet. Da vi kom ind i gården, viste den kongelige familie sig ved vinduet, og vi afsang »Herrliga land«, og Ploug udbragte et leve for kongen. Imidlertid kom de norske til, en deputation af danske gik op og bragte de kongelige en hilsen fra Danmark i form af bøgerne. Kongen med prins August kom da ud og holdt en velkomsttale til os. Hurraerne lød da kraftigt og begejstret. Toget gik så til Børsen, hvor vi skulle spise middag.

Hvad vi spiste, ved jeg egentlig ikke, men det forekom mig, da jeg kom tilbage til København, at jeg alle disse dage havde levet af studenterhavre og champagne. Omtrent klokken 7 brød vi op, og toget gik til »Riddarholmen«, hvor vi steg ombord på dampskibe, der var stillet til vor rådighed. Hvor vi kom frem i gaderne, viftedes der med hatte og »näsdukar« af de talrige folkeskarer. Ved havnen byttede vi vore bøgerne bort for buketter af damerne, og

visitkort veksledes. Vi gik forbi Gustav Vasas billedstøtte, og han fik naturligvis de behørigе hurraer. Der var så meget begejstring for os, at flere af os, der på vejen ville ind i en bod og købe et og andet, ikke fik lov til at betale det. Antallet af de unge fremtidsmænd, der drog til Upsala, var ca. 600, 240 danske, 230 nordmænd og 120 lundensere. Af kapaciteter havde nordmændene, professorerne Monrad og Welhaven og digteren A. Munch med; vi havde gamle Hauch, professor Martin Hammerich, Hartmann, Ploug, Grimur Thomsen, Schack, J. Helms og Vilhelm og Godtfred Rode. – Her falder der mig en lille sidetanke ind; da Hoff var blevet forlovet, ville han også gerne, at jeg skulle kende den samme lykke; han havde fortalt mig, at Godtfred Rode havde en kusine Jakobine Bartholdy, der var lærerinde i Faarevejle Præstegaard; hun havde fuldstændig vundet hans hjerte, og han anbefalede mig hende. Ofte, når jeg talte med Rode, laa det mig på læben at tale med ham om hende, men jeg fik ikke mod til det. – I den dejlige sommeraften sejlede vi så op ad Fyriså, der mange steder ikke er bredere, end at man kan springe i land; uden for hvert hus var der masser af mennesker, der viftede og kastede blomster til os, og vi blev ikke trætte af at råbe hurra. Mange sange blev afsunget ombord; fra Skokloster saluteredes med kanoner; knald på knald lød dejligt i den stille nat med dens mystiske halvlvs.

I Upsala havde byen været på benene fra morgenstunden; masser af landboere var strømmet derind; alle deltagerne i festen bar mærket »Ynglingathing ad Upsalum«. Noget over midnat forkyndte vi vor ankomst med salut, der besvaredes af en stærk kanonade fra slottet, og under sangen »Længe var Nordens herlige Stamme« lagde vi til broen. Et mageløst skue oprullede sig for os; først alle studenterne med deres forskellige faner, så værterne og så en uhyre masse tilskuere; i baggrunden trådte slottet majestætisk frem, ligeledes domkirken. Det tog ikke lang tid, inden vore værter fandt os, og i procession gik vi op til Odinslund og samledes om obeliskens. En velkomstsang modtog os; skønt klokken var mellem 1 og 2, var det dog så lyst, at vi let kunne læse sangen –

Helsingssång i Odins Lund.

En varm tale efterfulgtes af sange; det var en gribende stund; den gryende dag kastede sine første stråler hen over os og ligesom syntes

at sende Himlens velsignelse ned over os. Det var en af disse timer, der aldrig glemmes.

Til vært havde jeg fået herredshøvding Henschen. Jeg boede her sammen med pastor Møller; vi fik også samme vært i Stockholm, thi folk troede, at vi var fader og søn. Denne herredshøvding's hus var nu ikke det morsomste, han hørte til »läsarna«; når jeg engagerede de to yngre døtre til dans, svarede de med et suk: »Ak nej, vi skal til gudelig forsamling«. »De stakler«, tænkte jeg.

Næste dag traf jeg den første upsalastudent, jeg havde stiftet bekendtskab med allerede på vejen fra dampskibet til Odinslund, grev Hamilton, en ædel, smuk mand. Han spurgte mig, hvor jeg boede, og da han fik det at vide, sagde han: »Det är ledsamt!« Jeg skulle kun være der om natten; om dagen måtte jeg være hos hans tante, der var friherreinde med to unge døtre, der var hofdamer hos kronprins Karl, men nu var hjemme. Det var et uhyre flot og behageligt hus, og jeg var ikke ked af den skik, de havde deroppe, at man altid tog sin dame under armen, når man spadserede. Næste dag – den 12. juni – skulle vi ud at bese stadens mærkværdigheder, først den dejlige domkirke, hvor især det pragtfulde, gustavianske begravelseskapel forbavsede os. Vi så Erik den Helliges forgyldte helgenskrin og Linnés grav. I sakristiet gemmes den slibesten, kong Albrecht skænkede dronning Margrethe. Vi vandrede til slottet, mindedes den ulykkelige Erik XIV og så biblioteket, hvor især en afskrift af bibelen fængslede os. Den var skrevet af en munk, der havde begået en synd, hvorfor han skulle straffes; men han kunne blive fri, hvis han kunne afskrive hele bibelen – jeg tror på en nat. Han kaldte da på djævelen, og denne hjalp ham, og til løn derfor aftegnede han ham på det sidste blad.

Ved middagstid var de norske studenter stævnet til Odinslund for at modtage en fane af kvinderne. Da de nordiske studenter sidst var samlet i Kristiania, havde kvinderne overrakt de tre andre universitetets studenter faner, hvori lyren, laurbærgrenen og korset var symbolerne; et lignende flag modtog nu de norske. Mens dette foregik, var jeg til frokost hos friherreinden, hvor jeg sluttede et varmt venskab med Hamilton. Jeg mente, sagde jeg, at han efter fuldbragt eksamen ville tage til sit gods og nyde livet der. »Nej,« sagde han, »alle mine kræfter, ja, hele mit liv skal ofres for fædrelandet!«

Hovedfesten for os holdtes om eftermiddagen i »Botanisk Trädgården«. Her var nok ca. 4000 mennesker tilstede. Haven var smykket med tusinder af frilands- og stueplanter. Der var dækket 41 borde; her som ved de andre festligheder mærkede man, at Upsala var de riges universitet. Man sagde, at der fra adelen var strømmet penge ind i tusindevis for at gøre dagene så glansfulde som muligt. Mange, lange taler holdtes, men jeg hørte ikke synderligt til dem; jeg så den gamle professor Elias Friis, der indledte, og Hauch svarede på vore vegne, men ellers havde jeg andet at gøre med at stifte bekendtskaber og lade blodet rulle friskt gennem årene. Først ved midnat brød vi op og gik hjem til vor herredshøvding, der hvilede efter den gudelige forsamling.

Den 13. juli skulle vi togte til »gamla Upsala«. Morgenen begyndte med regn, men da vi samledes ved Odinslund og marcherede afsted klokken 11, var himlen klar. Med flyvende faner og klingende spil afvekslende med vore egne sange og under skæmt og latter tilbagelagde vi hurtigt den halve mil lange vej ud til de gamle kæmpehøje for Odin, Thor og Frey; man får først en forestilling om deres højde, når man ser kirken ved foden; kirken så grumme liden ud i sammenligning med dem. Da vi var kommet op på højen, gik det store drikkehorn, som kongen havde skænket studenterne, rundt, fyldt med mjød. Her blev holdt de mest begejstrede taler, jeg nogensinde har hørt; aldrig har jeg hørt Ploug tale så inspireret; her, hvor luften endnu dirrer af Thorgny Lagmans djærve ord, ville han og de andre tale om Nordens enhed – ikke blot som fantasi, men i politisk henseende, og om hvordan en sådan forening kunne iværksættes. Når jeg ellers talte med de svenske om de mange udmærkede talere, de havde, så sagde de: »Aldrig glemmer vi, hvad vi hørte 1845 i København, da Lehmann og Monrad talte; den første især rev os i den grad med sig, at havde han opfordret os til at gå op til kongen og bede ham takke af for Nordens skyld, havde vi gjort det«. Og således elektricerede Ploug os her – og jeg kan ikke tænke mig andet, end at alles hjerter kom i brand for et forenet Norden – at vi lovede os selv aldrig at svigte, men stadig at arbejde derfor. For mig var det det mest gribende øjeblik på hele turen. Bagefter gik vi ad en lang gang ind i Odins Høj og så hans grav, der efter sagnet skulle være inderst inde.

Aftenen derefter var det store bal på Carolina Rediviva. Aldrig har jeg set så dejlig en balsal; jeg var aldeles betaget, da jeg trådte ind; farver, blomster, rigsvåbenet, mageløs dekoration, en henrivende musik og en krans af damer rundt om. Hvor jeg følte ungdomssindet i mig den aften! I ungdomstiden havde jeg det gerne sådan på ballerne, at der ingen enkelt var, som jeg var »förtjust« i, men det hele – balsalen, de mange lys, musikken – berusede mig, så for mig var de alle henrivende. Ved denne lejlighed forekom det mig, at jeg aldrig havde set sådan en skønhed samlet, og jeg var uafladeligt på gulvet. Da vi bagefter kom til Stockholm, hørte jeg, at der var en af deltagerne, der var blevet så indtaget i en dame, at han drog tilbage til Upsala igen for at finde hende, skønt han slet ikke vidste hendes navn, eller hvor hun var; om han fandt hende, ved jeg ikke. I beretningen om ballet hed det, at damerne havde ikke venlige ord nok til at prise de norskes rankhed, de danskes høflighed og alles elskværdighed.

Lørdag morgen – den 14. – samledes vi igen på Carolina Rediviva for ved glassenes klang at sige farvel. Mens jeg stod og hørte på talerne, kom Hoff løbende hen til mig og sagde: »Følg med. Jeg har truffet noget meget interessantere end det!« Han havde truffet en patron Kastengren med to døtre Lydra og Jeannette, og dem førte han mig ind til i et lysthus ved Fyrrisø. Bekendtskabet var jo snart sluttet, og den gamle ville endelig have, at vi skulle følge med ham hjem på hans gård, og døtrene stemte jo i med, thi: »Det är så mycket ledsamt i Stockholm«. Med al deres elskværdighed søgte de at overtale os; jeg havde Jeannette under armen, Hoff havde Lydra, og vi var under en voldsom ild. Hoff var erobret, han havde mest lyst til at blive. Allerede kom studenterne ned fra afskedsfesten for at gå ombord på de tre dampskibe, der lå på åen; de gik ombord, klokken på dampskibet ringede første gang, vi havde endnu ikke afgjort os; stærkere og stærkere trængte de ind på os; det ringer anden gang; jeg fik da heldigvis den rigtignok prosaiske tanke, men på dette sted meget gavnlige tanke, at jeg jo ingen penge havde, og skilte jeg mig fra rejseselskabet, måtte der jo mange penge til. Det ringede tredie gang, og med en kraftig anstrengelse trykkede jeg deres hænder, rev mig løs og råbte til Hoff: »Kom, følg med!« og stod ombord, og båndet var bristet. Et årstid efter blev jeg ved

at brevveksle med Jeannette, Hoff med Lydra, men så døde det hen af sig selv; vi havde jo i grunden ikke andet at tale om end minderne fra disse dage, og det kunne jeg ikke holde ud at variere i det uendelige. Breve, visitkort, blomster og sløjfer gemte jeg jo omhyggeligt, men alt brændte for mig ved Breum Præstegårds brand. Festerne i Fyrrisstaden – både glade og oplivende og gribende, allesammen uforglemmelige – var til ende, og vi drog derfra rige på minder og på begejstring for den nordiske sag. Nordens politiske enhed måtte og skulle fuldbyrdes, syntes vi. Jeg sad på sejlturen oppe på dækket sammen med en juridisk kandidat Mundt fra København, og han var ligeså varm og optaget af tanken som jeg, og vi var harmfulde over minister Halls sendrægtighed; han lignede for os alt for meget Fabius Cunctator. Vi ville med eet slag straks fuldbyrde enheden. Flere hundrede upsalastuderter fulgte med os, først til hovedstaden, dernæst ved afrejsen derfra et godt stykke videre. På vejen til Stockholm gjordes et par timers besøg ved Skokloster for at bese slottets herlige beliggenhed og dets rige samlinger, samt for at indtage et måltid. Overalt på strandbredden var forsamlet talrige mennesker, hvis hilsener og blomsterkastning besvaredes med hurraråb. Vi ankom til Riddarholmen om aftenen.

Vi havde allerede i Upsala fået kort, hvorpå vor værts navn var opgivet. Pastor Møller og jeg skulle bo hos kyrkoherden Nordlund. Tillige fik vi en kort vejledning til alle byens seværdigheder og indbydelseskort til fest hos kongen på Drottningholm næste dag.

Søndag den 15. juni var jeg næppe i kirke – i det mindste har jeg intet indtryk deraf – derimod var jeg omkring i byen, beså Riddarholms Kyrkan med dens mange faner, erobrede i krigsårene, dels fra Danmark, dels fra Tyskland; på Stortorvet dvælede vi ved de sørgelige minder om det stockholmske blodbad; på Hasselbacken lidt uden for byen havde vi et mageløst skue ud over byen og Mälaren med dens mange øer; vi beså Bellmanns statue, der stod på det sted, hvor han gerne sad og sang sine dejlige sange.

Om eftermiddagen afsejlede vi til slottet, talløse skibe – store og små – fulgte os, hele kysten genlød af hurraråb, kanon- og gevær-salut, dampskibe løb frem og tilbage for at optage flere og flere, der ville med. Ankommet til slottet kl. 5 ordnede vi os med mange, høje herrer, diplomater, gesandter og ministre, der var budne med;

med et musikkorps i spidsen gik det op til det nydelige slot. Vi beså malerierne og værelsernes pragt en stund, indtil kongen kom ned til os, samt dronningen, prins August og prinsesse Eugenie; kongen gik om og talte lidt med flere; jeg skjulte mig bag pastor Møller, da jeg så kongen nærmede sig. »Er det ikke anstrengende«, spurgte kongen pastor Møller, »at færdes så meget ude om natten?« »Nej«, svarede præsten, »studenterne fører jo en ugle i deres banner«. Så defilerede vi alle forbi de kongelige og gik op til supéen i øvre etage. På den ene side af bordene var de kongelige og spidserne placerede, vi andre indenfor. Mange taler blev jo holdt, og ved den lejlighed sagde kong Oscar de bevingede ord: »Fra nu af er en krig mellem de skandinaviske folk umulig«. Da spisningen var til ende, så vi prins August gå omkring mellem studenterne og byde cigarer. Vi gik derefter ud i haven; August, der selv var student, gik med Arpi under armen i spidsen, og vi sang en hel mængde sange. Vi indskibede os kl. 9 om aftenen, hele den kongelige familie så afsejlingen oppe fra balkonen, og de blev hilst med begejstrede hurra-råb. Der var vist 30.000 mennesker tilstede derovre den dag, og det var et under, at der intet som helst uheld skete, hverken da vi gik i land, eller da vi sejlede.

Den 16. juni gav Stockholm en storartet fest på Hasselbacken; vi blev sejlet derover af dalkullar. Der blev holdt en masse taler, hvoraf jeg ikke hørte stort, og sunget en mængde sange. Jeg havde gjort en mængde bekendtskaber, hvoraf jeg ikke husker et eneste; men i øjeblikket var jeg fuldt optaget af den hele festlige jubel og glæde. Næste formiddag var afrejsen bestemt. Vi istemte ved afrejsen et leve for Stockholms ædle indvånere, og det besvaredes fra land med råbet »Leve de skandinaviske studenter«. Vi blev på dækket til langt ud på natten; vi havde nok at tale om.

Kl. 7 næste dags morgen den 18. juni kastede vi anker uden for Visby på Gotland. Ved solopgang regnede det lidt, men nu var vejret skønt; 4 vældige pramme skulle sejle os ind til byen, der lå på et højt kalkbjerg, omgivet af den ringmur med sine 38 tårne af 60–70 fods højde, som borgerne fordem forsvarede mod Valdemar Atterdag. Ved landstigningen regnede det igen. Værterne modtog os; vi fulgte med dem hjem til frokost, og derefter fulgte de os ud for at bese de storartede ruiner af de mange kirker. Pillerne og rib-

berne i hvælvingerne står endnu, og det gør et vemodigt indtryk at vandre mellem disse minder om fordums store dage. I en af kirke-ruinerne samledes vi til taler og sange; det blev jo næsten trættende at høre på det samme – tale til hvert enkelt universitet og tak igen derfor, men det var et uhyre interessant besøg, der kun varede til hen på eftermiddagen, da vi tog afsked og drog hjemad. Den sidste dag, vi var ombord, talte Hauch smukt til os om ungdommen. Ved Lund tog vi afsked med lundenserne, og så dampede Ganger Rolf og Hekla mod København, hvortil vi ankom den 19. juni om aftenen kl. 9. En stor menneskemængde var ude at tage imod os, men der var ikke den varme og ugenerthed og begejstring over de danske som over de svenske; vi danske er mere tilbageholdende med vore følelser, talte Albert og jeg om, da vi vandrede hjem sammen, han til sit logis ved Hovedvagten og jeg til mit på Vesterbro; men glade var vi begge over det, vi havde oplevet, og som aldrig kunne glemmes.

En god dessert fik vi dagen derefter – den 20. juni – da vi var indbudte af kong Frederik VII ud til Eremitagen. En masse vogne befordrede os fra Christiansborg Slots Ridebane derud, hvor de lange borde var dækkede på samme plads, hvor de nordiske studenter var samlede i 1845, og hvorom en stor sten er rejst til minde. Af maden husker jeg kun, at vi fik ægte skildpaddesuppe. Kongen var ikke tilstede fra begyndelsen, men kom midt under måltidet og blev jo modtaget med stor jubel; han udbragte en skål for sin kære broder, kong Oscar, og Ploug svarede med at takke ham for hans nærværelse og bede om, at der nu måtte arbejdes med kraft for en fast forening mellem rigerne. Oppe på slottet trakteredes vi med kaffe og cigarer, og vi kørte så hjem igen. På hjemrejsen gjorde jeg bekendtskab med nordmanden professor Lyng, en meget elskværdig og begavet mand. Om aftenen var der fest i Tivoli; her talte både Grundtvig og Clausen; den første havde også skrevet en sang for Nordens forening. Ved midnat blev det et voldsomt tordenvejr med skylregn, så vi måtte skynde os enhver til sit. Næste dag tog vi afsked med de norske brødre.

Det smagte jo ikke godt at skulle hjem til den tørre eksamenslæsning. De første dage efter hjemkomsten talte Hoff og jeg, som er opvokset sammen, ikke om paverækker og kirkehistorie, men om de stolte minder, der havde gjort os så rige. Og når jeg nu ser tilbage,

er det nok med vemod, thi hvor er tanken om Nordens enhed dog blegnet; i de sidste snese år har det jo ikke været skik mere at holde taler om Norden, og dog kalder jeg det ikke falsk romantik, thi jeg er vis på, at tanken om Nordens enhed, når nationalitetstanken atter vågner kraftigt, vil iværksættes; den nedbrydende europæisme og socialisme, der vil nivellere alt, er løgn fra først til sidst, stik mod Guds ordning og indretning. Men når hvert folk får ordnet sine indrepolitiske forhold, der nu plager så stærkt, både de norske og de danske, da vil tanken nok træde frem påny, og det bliver eet, der eet skal vorde. Oldtiden taler jo ved al sin digtning om eet Nordens folk, kæmpeviserne går ud fra det samme, de største digtere har besunget tanken, så den tid kommer nok, da det skilte atter bøjer sig sammen, frivilligt og i forståelse af hinandens ejendommeligheder.

Når jeg nu vil forsøge på at skildre mit åndelige liv – eller rettere mit kirkelige livs udvikling, da siger jeg først med tak til min Gud og Frelser, at hvor meget mit hoveds tanker har kunnet forville sig og famle i mørke, mit hjerte har aldrig været løsrevet fra min barnetro. Når jeg i en filosofisk periode af mit liv sværmede for Fichtes »das Ding an sich und für sich«, morede mig med at lade alt det objektive, det udvortes være skue og kun min egen tanke, mit eget skøn virkelighed, da hengav jeg mig kun til det, fordi det morede mig som en slags åndelig gymnastik; når jeg ved at studere kætternes indvendinger mod kristendommen og i mange disputatser med Hoff stillede mig på deres side, da var det for at høre et stærkt vidnesbyrd om kristendommen. Men alligevel følte jeg tit tomhed i mit indre, når jeg gik bort fra de gode venner, jeg var sammen med, og græd. Det varede længe inden kristendommen blev optaget i mig som en livsmagt, så den fik den afgørende indflydelse på al tanke og al handling. Et vækkende stød fik jeg ved Søren Kierkegaards optræden mod Folkekirkens præster. Biskop Mynster var død, og der var stor spænding om, hvem hans efterfølger skulle være. Spørgsmålet holdtes ikke rent kirkeligt – det politiske blandede sig deri. Vi nationalliberale ønskede absolut professor Clausen, der attråede embedet, men ministeriet Ørsted valgte Martensen, der var konservativ. Skønt det viste sig senere, at valget var godt – uden sammenligning var denne dog den dygtigste til den plads – var vi dog harmfulde, og Plougs

blad »Fædrelandet« fnyste. Da Martensen blev indsat 2. påskedag i Frue Kirke, faldt der noget kalk ned fra hvælvingerne, og mange tog det som et varsel; de liberale blade udlagde det som en spådom om, hvordan det ville gå. Men da så Martensen nogle søndage efter holdt en mindetale over Mynster i Slotskirken og stillede ham jævnsides med de gamle profeter, læste vi næste lørdag aften i Studenterforeningen Søren Kierkegaards artikel i »Fædrelandet« med overskriften: »Dette skal siges, som det er sagt«. Da Hoff og jeg gik hjem efter at have læst det, var vi enige om, at det ville få en uhyre betydning for Folkekirken. Hver lørdag aften var der en artikel af Kierkegaard mod Folkekirken, og i sine angreb navnlig på Martensen, »den Fløjlsøjalt« og på hele Folkekirken gik han jo så vidt, at han skrev, at man begik en synd mindre, når man ikke gik i kirke. Ikke få af de teologiske studenter smed bøgerne væk, og det fremkaldte umådelig stærk bevægelse. På mit hjerteliv fik det dog ingen indflydelse, da jeg slet ikke var bestemt på at ville være præst; en åndelig vækkelse med hensyn til mit livsanskuende spørgsmål fremkaldte det ikke. Som syg blev Kierkegaard senere indlagt på hospitalet, hvor han døde uden at ville lade sin broder Peter Kristian komme til sig, thi sagde han, »— — så vil hjertet løbe af med mig«. Da han kort efter døde, var jeg med til at følge ham. I Frue Kirke stod hans kiste, hans broder holdt knælende en gribende bøn for ham; ved graven stod hans søstersøn, en medicinsk kandidat Lund frem og protesterede mod at Folkekirken havde begravet ham, skønt han havde erklæret, at han ikke ville begraves med dens skikke og af dens præster. Lund blev mulkeret derfor.

Nogle dage efter var jeg sammen med nogle medicinske studenter, der var harmfulde over, at Kierkegaard ikke var blevet obduceret og hjernen undersøgt, hvilket de mente hospitalet havde ret til og også pligt til på videnskabens vegne, men det havde givet efter for familiens skyld, der ikke ønskede det; jeg mente, at det var menneskeligt smukt af hospitalet, men de for videnskaben begejstrede syntes ikke, at der kunne tages hensyn dertil.

Søren Kierkegaard er jo den største lovprædikant, vi har haft, blændende og dårende ved sin skarpe tænkning og sit vidunderligt dejlige sprog, men han har ingen sans og øje for menigheden og Heligåndens gerning.

Den første, der greb mit hjerte, var Blædel, den gang kapellan ved Garnisons Kirke; ham søgte de fleste studenter. Første gang jeg hørte ham, gjorde det et mægtigt indtryk på mig, thi det var mig, som han talte til mig alene, når han stillede menneskehjertets længsler og dets store syndighed op; jeg følte, det var netop sådan, jeg havde det. Jeg blev noget underlig ved, at han sådan afdækkede mig, blottede mig fuldstændig; jeg havde aldrig følt noget lignende før; på en gang en stor skam og dyb sorg og tillige ærgrelse over, at han sådan havde set ind i mit hjertes inderste vrå. Næste søndag ville jeg ikke derned, men jeg droges alligevel så stærkt, at jeg ikke kunne lade være. Når han sådan talte til den enkelte – »den kære Sjæl«, sagde han gerne – følte vi, at der var ild i hans hjerte for Vorherres sag og for de stakkels syndere, han ville kalde til omvendelse.

Engang jeg gik hjem, kom lige uden for porten det ord så stærkt til mig: Han kommer igen at dømme levende og døde. Jeg tvivlede ikke om Kristendommens sandhed – som historisk tro har jeg altid anerkendt den – men nu blev det et saligheds spørgsmål: Har Du selv del i nåden?

Jeg lå engang efter kirketiden hjemme på min seng og græd, og jeg bad Herren om at hjælpe mig, grebet og bevæget som aldrig før. Da var det, som jeg så den onde selv stå i en krog af stuen og grine ad mig. Jeg sprang op og råbte: »Nej, nej, Du skal ikke få glæde af mig. Herren vil jeg tilhøre i tid og evighed!«

Jeg var nu Blædels stadige tilhører, både ved prædikener og ved bibellæsninger. Propfyldt var der gerne i kirken, og jeg nåede aldrig at komme længere end lige inden for kirkedøren. Tillige med Fenger afholdt han aftenmøder med samtaler for de teologiske studenter, men dem besøgte jeg ikke; jeg vidste det vel næppe før bagefter.

Vi havde i huset en bornholmsk tjenestepige; engang hun kom udefra, spurgte jeg hende, hvor hun havde været. »Til Blædels bibellæsning«, svarede hun. Om hun holdt meget af ham? »Ja«, svarede hun, »er det ikke sandt, hvad han prædiker, er der intet sandt«. Hun sagde det så hjertegrebet, at det styrkede og glædede mig.

Sakramenternes betydning var slet ikke gået op for mig; jeg tror ikke, jeg nogensinde som student gik til alters i København; det skete kun i hjemmet i sommerferien; en dåbshandling overværer

man aldrig inde i byen, thi den foregår gerne efter gudstjenesten. Dåbspagten var så ukendt, at Hoff og jeg, kort før vi skulle op til embedseksamen, gik og talte om, hvordan det ville gå os, hvis vi ved eksamensbordet blev spurgt om de tre trosartikler. Vi trøstede os da med, at vi kunne dem på latin, så vi kunne vel nok oversætte dem i en fart til dansk.

Sæden i hjertet var begyndt at grønnes, men så lagde vinterens is og sne sig derover, idet den strenge eksamenslæsning bragte livet til at stagnere. Det er meget vanskeligt at forene levende kristendom med den tørre eksamenslæsning. Hoff og jeg læste stadig sammen. Vi bestemte os først, da vi rigtig skulle tage fat, til at stå op kl. 5 om morgenen; så ville vi spadserere en timestid på volden – vi boede dengang i Filosofgangen – og så arbejde alvorligt hjemme; men den første morgen vi kom hjem kl. 6 og skulle tage fat, faldt jeg i søvn. Så besluttede vi os til at sidde oppe om aftenen, men det havde samme virkning, som når vi stod tidligt op; så drak vi kaffe i stedet for, og det kunne holde os vågne. Spadserede vi så sammen, hørte vi hinanden i kirkehistorien; i paverækkerne ville vi slå os rigtig løs.

Når vi tænkte på fremtiden – når vi havde fået vor eksamen – så ville vi begge ud som huslærere; det var for mig en ideal stilling. Fristelsen kom til mig i det sidste år om at tage ud som huslærer hos en Castenskiold; jeg skulle have 800 rdlr. om året, en ridehest og en udenlandsrejse om sommeren; jeg skulle kun læse med en dreng, og det forlangtes kun, at der læstes dansk og tysk. Det var jo et glimrende tilbud, men jeg afslog det; Hoff's broder tog imod det, men det var ingen misundelsesværdig stilling, fik jeg senere at vide, thi drengen var nok omtrent idiot; han skulle blot læse det nødvendigeste og så engang blive østrigsk officer; det kan nok også idioter blive.

Det sidste år var meget anstrengende; op kl. 8, så arbejdede vi til kl. 11, så havde jeg en time information, når jeg vendte hjem kl. 12 og gik gennem kolonnaden på slottet, duftede slotsbagerens brød uimodståeligt; jeg måtte da gerne ind og købe lidt af det, og det smagte brillant til kaffen, som vi så selv lavede; derpå læsning til kl. 5; så spiste jeg til middag i Studenterforeningen, hjem igen og læste, til vi fik »Fædrelandet«, som vi holdt, og så fortsatte vi igen med læsningen til midnat.

I sommeren 1857 gik vi begge op; de skriftlige opgaver var jeg godt tilfreds med, og dem jeg fortalte, hvordan jeg havde besvaret dem, mente, jeg stod til laud. Det kom dog ikke højere end *confinium*, men kunne let hæves til laud. Aftenen før den mundtlige eksamen gik jeg, som skik var, over til professorerne for at hilse på dem; de var alle meget venlige – undtagen Bornemann; han modtog mig med de ord: »Ja, Dem kender jeg jo slet ikke!« Da han skulle sige mig fejlene i min dogmatiske afhandling, var der ingen anden fejl end, at jeg havde skrevet et »fordi« i stedet for et »derfor«; jeg mente, det måtte lettelig ses, at det var en skrivefejl, som jo let kunne indsnige sig, når man skulle skynde sig, men han var isnende kold, og det var mig ikke noget godt varsel. Næste dag oprandt; jeg skulle først have dogmatik og etik med ham, og det var en i høj grad tragikomisk forestilling. Hans spørgsmål var i den grad stillede på spidsen, at jeg ikke forstod dem; jeg, som var mig bevidst, at jeg var godt funderet, ville ikke sidde stille og tie; jeg svarede i øst, når han spurgte i vest, og sådan gik det hele tiden; jeg nåede kun haud 2 i begge disse fag. Jeg var aldeles ør i hovedet; Albert, der var tilstede i auditoriet, tog mig med ned i en vinkælder og styrkede mig med et glas portvin, så måtte jeg igen op. I kirkehistorie og hebræisk fik jeg laud, i nytestamentlig exegese laud pmo. Det var rigtignok ikke gået, som jeg havde håbet, og jeg var meget forknyttet over udfaldet, men anstrengt, som jeg var, opgav jeg snart tanken om at læse om og tænkte kun på at komme bort og ryste alt dette støv af mig.

Det havde som sagt altid i det sidste år været mig en oplivende tanke at dvæle ved, at jeg skulle ud som huslærer efter eksamen; engang om foråret så jeg i avisen, at en herremand søgte en huslærer til efteråret; man skulle henvende sig til Jacob Holm og Sønner på Christianshavn. Det var en behagelig afveksling i læsningen at se, hvad det var, og jeg gik derud; her traf jeg proprietær Jacob Holm til Ellinge i Odsherred; han var den søgende. Vi talte om undervisningen og kunne godt enes om det; da han så spurgte, hvad jeg ville have i løn, og jeg svarede 400 rdlr., forfærdedes han – de holdt meget på skillingen – og det lod til, at al underhandling skulle afbrydes; men så tilføjede jeg: »Så kommer det endda an på, om De har et fortepiano, thi jeg elsker musik«. »Er

De musikalsk?» spurgte han. »Ja, jeg både synger og spiller«. Ja, så havde jeg erobret hans hjerte, thi både han og hans hustru sang, og så glemte han alle de mange penge, og sagen var afgjort. Men før jeg tiltrådte pladsen, drog jeg da hjem som teologisk kandidat – med blandede følelser – dog med overvejende følelse af glæde over friheden, følelse af, at nu stod hele verden mig åben.

Jeg havde levet et fornøjeligt og rigt ungdomsliv i hovedstaden, men såre meget manglede jeg; universitetsstudiet havde vel givet mig en del kundskaber, men ikke åbnet mit øje for skriftens rigdom, ikke givet mig nogen forståelse af kirkens udvikling gennem tiderne, ja ikke engang af, hvad kirken egentlig var, og som følge deraf ingen forståelse af kirkens stilling i nutiden. Men jeg havde ikke lidt skibbrud på troen, jeg havde bevaret levelysten og havde stærk trang og lyst til at arbejde for Vorherre; hvordan det skulle gøres, var mig dog ikke klart endnu. Min broder Jens, der var kapellan hjemme, længtes efter at blive sognepræst, han havde kun ventet på, at jeg skulle blive kandidat for at kunne blive hans afløser; derfor spurgte fader mig, om jeg var villig dertil. Hvorvel jeg vidste, det ville gøre den kære, gamle fader ondt, da han havde glædet sig til at få mig som sin medhjælper, svarede jeg ham, at jeg endnu ikke turde træde ind i Folkekirken. Jeg var langt fra blevet klar over præstens stilling endnu – Kierkegaards angreb havde gjort mig betænkelig – så jeg bad om at have lov til at betænke mig en tid; han tog det kønt og alvorligt og sagde, at hvad jeg ikke kunne gøre med god samvittighed, skulle jeg ikke gøre af hensyn til ham; han kunne da se sig om efter en anden. Med glæde og tak forlod jeg da København.

Den vigtigste begivenhed i sommeren 1857 var Scharlings og Wilhelmnes bryllup d. 6. aug. – deres forlovelsesdag. Store forberedelser var truffet, den gamle præstegård var iført sin skønneste dragt for sidste gang i dens liv. Professoren var også mødt; han generede fader, der ikke rigtig vidste, hvordan man skulle tale med en lærd mand, noget. Jens måtte tage stødet af og teologisere; jeg holdt mig tilbage, undskyldende mig med, at jeg var marchal, der havde travlt med at ordne sagerne til festen. Et dådyr havde fader købt – det første, der havde været i præstegården.

Jens var lige kommet hjem fra sin udenlandsrejse; at han ople-

vede en sådan, gik til på den måde, at en ung mand – Kabell – der var rig, var forlovet med Laura Grønbech på Eskjær. Da han endnu ikke var 20 år, men længtes meget efter at gifte sig, foreslog han, for at få tiden til at gå, Jens en udenlandsrejse; han selv skulle nok betale, men han måtte have en med, der kunne sprogene, hvori han selv var ukyndig. Jens tog med glæde mod dette tilbud. Det havde fra hans ungdom været hans inderlige ønske, men han havde ingen udvej set til dets opfyldelse; nu kom lykken lige i hans hænder. De drog gennem Tyskland lige ned til Venedig, men Jens sagde, at den gladeste dag var, da de rejste mod nord, thi det var højest utilfredsstillende at rejse med et menneske, der blot ville give penge ud, men som ingen interesse havde for, hvad det så.

Bryllupsdagen var meget fornøjelig. Jens talte i kirken over Ruths ord: Hvor du går hen, går også jeg. Fader troede ikke, at han kunne tåle selv at vie dem. Om aftenen var haven illumineret, hver tog sin dame; jeg som marchal måtte tage, hvem der blev tilovers; det var den gamle 70-årige madam Funder; med hende gik jeg i havens dunkle gange og sang: »Sparsomt i Norden vi Blomsterne finde«. Efter brylluppet rejste brudeparret til Horsens, hvor Scharling var adjunkt.

I ferien havde jeg med Jens mange samtaler, som fik betydning for mig. Ved påvirkningen dels af Kierkegaard, dels af Blædel var jeg tilbøjelig til mere at se på livets skyggesider end på lyssiderne, mere på det onde hos menneskene, deres frafald fra idealet end på det gudsvillige hos dem. Min broder havde derimod et lyst øje, var mest tilbøjelig til at se det lyse omkring sig, og jeg undrede mig over, at en troende præst i Folkekirken kunne se optimistisk på livet; han lærte mig, at den, der dømmer strengt om sine medmennesker, udæsker den samme dom over sig selv, og jeg følte, at jeg selv trængte såre til nåde og barmhjertighed. I ferien vovede jeg første gang at bestige en prædikestol. Pastor Glud i Jebjerg var rejst bort, og han havde da bedt mig om at prædike en søndag i Lyby. Jeg havde svært ved at udarbejde prædikenen, og det tog lang tid for mig at huske den; jeg tog endog papiret med mig på prædikestolen og vedblev også med det et par år; først da fik jeg mod til at tale fuldstændig frit. Jeg talte umådeligt hurtigt de første gange, og vor gamle degn i Tise sagde, at derpå kendte

man altid de unge præster. Jeg kunne knap få tid til at synke, bange som jeg var, for at tilhørerne skulle tro, at jeg gik i stå. Jeg gik til det med frygt og bæven, men syntes dog, at det gik ganske godt; der var ingen med hjemmefra – de kunne ikke – og jeg ville også helst være alene.

En anden vigtig begivenhed indtraf også i denne ferie. En eftermiddag så vi et par komme arm i arm ned ad alleen; det var Jens og Natalia Nødskou; hun var lærerinde på Eskjær, meget livlig og begavet, ganske takkelig, overordentlig virksom, så hun gik meget omkring til syge og fattige i sognet; hun havde været lærerinde på Hindema, havde der været under påvirkning af Mau, der da var præst i Skellerup. Således mødte Jens hende ofte, og nu kom de som forlovede. Glæde vakte det egentlig ikke, navnlig moder syntes ikke om den svigerdatter; for moder, der mest var indadvendt, stille og huslig, var hun for fremtrædende, for lidt kvindelig, og moder syntes ikke, at hun var sand. Men da Jens var glad, søgte vi også at være det; et lille kalas blev arrangeret om aftenen, og jeg holdt lykønskningstalen til dem, noget jeg bedst kunne, da jeg var den, der syntes bedst om hende. Jens og hendes natur var meget forskellige, men i mange måder øvede hun en gavnlig indflydelse på ham, idet hun blev hans valkyrie, der drev ham; han havde vel megen tilbøjelighed til et stille læseliv, hun til at virke udadtil, og han hjalp hende til at se dybere på livet, end hun efter sin noget overfladiske natur var vant til.

KANDIDATÅRET

1857–1858

Så skulle da det ideale liv som teologisk kandidat begynde. Med Reinhardt og Emilie, der havde besøgt os, rejste jeg midt i august til Roskilde, lå der om natten, sejlede på Isefjorden en smuk tur til Nykøbing, hvor Holm stod på landgangsbroen og modtog mig. Det første hus, jeg besøgte i byen med ham, var toldkontrollør Schepe-lerns, fader til præsten. Jeg kunne mærke, at der havde været megen tale om den nye huslærer; jeg blev slugt med øjnene, og hvert ord måtte jeg agte på. Til herregården kom jeg om aftenen; den ligger temmelig kedeligt, og man fortalte, at Holm, der led meget af skin-syge over for sin første kone, der var meget smuk og begavet, hvil- ket ikke kunne siges om ham, med forsæt havde valgt dette afsides sted at bo med hende. Han var juridisk kandidat, havde været primo- tenor i Studentersangforeningen i sin tid og sang endnu godt. Han var meget aristokratisk og pengestolt; han elskede sine børn. Kristen ville han også være og holdt uhyre på den officielle statskristendom; al frihed i åndelig henseende kunne han ikke forlige sig med. Ved selskaberne, når han ville være munter, bar han sig stundom ejen- dommeligt ad; han kunne bogstavelig talt stå i døren og brøle og gale, menende, at det kunne forhøje stemningen. Navnlig med hans anskuelser om pengevæsenet lå jeg i krig, og da jeg engang havde været uforsigtig nok til at sige, at pengene var af djævelen, blev han for alvor vred og bad mig meget alvorligt endelig aldrig at docere dette for børnene, i hvilken henseende jeg da let kunne berolige ham.

Han gav mig den regel, at jeg, hvis jeg ikke ville blive en stodder alle mine dage, måtte have den grundsætning aldrig at bruge mere end 90 rdlr., når jeg havde 100 i indtægt, ikke mere end 900, når jeg havde 1000 o. s. v. Han satte ellers megen pris på mig, og vi kom godt ud af det; dertil bidrog vor fælles kærlighed til musikken og til børnene.

Hans hustru havde en ypperlig sopran, var af et imponerende ydre, med grå lokker – hun havde haft gråt hår siden sit 25. år; hun elskede sine børn højt; når vi havde været ude at køre og kom hjem, var hendes spørgsmål altid til pigen: »Hvordan har børnene det?« Dengang forundrede jeg mig derover, men da jeg selv blev fader, forstod jeg det godt. Hun var ikke meget begavet, men ikke blottet for idealitet.

Jeg skulle læse med de to ældste sønner – Jacob og Viggo – og datteren Emma; desuden var der Anna, Ida og Jutta, som dengang var nogle søde, små unger. I det hele var børnene velopdragne, vante til lydighed, og jeg kom til at holde meget af dem; dog mindst af den ældste. Jeg havde to værelser ovenpå og var i det hele meget glad ved min gerning, som jeg nu forstod lidt bedre, end da jeg var på Lundgaard. Megen musik havde vi; mand og kone sang duetter, og jeg akkompagnerede, men det hændte ikke sjældent, at han afbrød: »Nu sang du fejl« til sin kone, og hun: »Nej, det var dig«; så skulle jeg afgøre striden, og det var vanskeligt at gå mellem bark og træ; jeg mente som oftest, at de begge havde fejlet. – Så var der en ældre broder på gården; han var medicinsk kandidat; han var lam i benene og led af tæring; hos ham måtte vi gerne op om aftenen og spille whist; han trakterede da med havanna-cigarer. Skønt han var mediciner, vidste han ikke, at han led af tæring, før end 14 dage før døden; når cigaren ikke smagte ham, lagde han den hen til de andre stumper og sagde: »De skal ryges, når jeg bliver rask«. Hvordan han havde det med kristendommen, kom jeg aldrig under vejr med; han døde i påsken, da jeg var i København.

Vi kom meget ud, navnlig til Nykøbing, og jeg var meget velset, hvor jeg kom. Den mærkeligste familie var byfogedens – Svanenskjolds; han var flegmatiker og podagrist; hans kone var et af de mærkeligste mennesker, man kunne tænke sig; nervøs til fingerspidserne, excentrisk og umådelig energisk for, hvad hun begyndte på;

hun kunne hitte på de ejendommeligste ting – især på hans fødselsdag, da luften skulle fyldes med poesi og romantik, noget han aldeles ikke satte pris på. Nuværende kgl. skuespiller Kolling er derude fra; ham tog hun sig af; hun rejste selv ind til København, gik fra den ene til den anden, trængte på, lod sig ikke afvise, før hun fik folk ved teateret til at tage sig af ham. I dette hus var H. P. Barfod fuldmægtig; han var en poetisk natur og i mange måder efter hendes hoved. Han og jeg blev meget gode venner i det år og havde mange, rare timer sammen.

Præsten, Budde-Lund, var rationalist og meget verdslig – han var gladest ved et l'hombre-bord. Han forbavtede mig en gang efter jul med den ytring, at det var så svært at prædike i julen. Da jeg undrede mig over det, svarede han: »Jo, ser De, andre søndage har man de forskellige ting at prædike over, men i julen er det et og det samme: Jesusbarnet, og det kan man blive træt af tilsidst«, hvilket jeg dog ikke forstod, og har – Gud ske lov – heller ikke senere forstået det.

I sognet boede en teologisk kandidat Jensen, der havde en gård; han var en skarpsindig mand og meget påvirket af Søren Kierkegaard. Da hans kone døde det år – vi sang i kirken »Gå nu hen og grav min grav« firstemmigt – holdt Budde-Lund en tale, der mest bestod af vers af Oehlenschläger, men Jensen trådte da selv frem ved graven og aflagde en smuk, kraftig bekendelse af sin tro på opstandelsen.

Hos Schepelerns kom vi meget; han var en tør embedsmand, og hun var meget poetisk, og da sådanne naturer ikke ofte i en lille provinsby kan finde den åndelige næring, de behøver, faldt hun med stor begejstring over mig, og vi poetiserede og romantiserede. Da jeg var blevet forlovet, sagde fru Svanenskjold, at Jakobine var en engel, mens fru Schepelern mente, at jeg var det.

Præsten i sognet var den gamle Mathiesen – han var temmelig aflægs; når jeg besøgte ham, skulle vi gerne spadsere; han havde den vane at stå stille hvert andet minut, så jeg kom gerne dødtræt hjem. Hans kone var meget fornem – fransk i sit væsen; en søn, der nu er præst, ligner hende.

I Odden præstegård var jeg også hos pastor Hansen, hvis hustru var i slægt med Søren Kierkegaard, og jeg så mindesmærket over

Willemoes med Grundtvigs smukke indskrift. Den eneste af præsterne, der tiltalte mig, var kapellanen Petersen i Grevinge; han var, hvad vi nu kalder en missions-mand, meget lidt begavet, men rigtig nidkær – han talte fra leveren på prædikestolen. Hans prædiken var bestående af de dengang meget yndede tre dele: først tale til grove syndere, så til farisæerne og så til de troende. Men det var den eneste levende forkyndelse dengang i Odsherred.

I Egebjerg besøgte jeg Danæus; han havde været præst i Fjends Herred, da jeg gik i skole; han var dengang kun bekendt for, at han selv trak sine stude til Viborg marked. På faders visitatser havde jeg været hos ham.

Jeg droges mod syd til mit kære Vallekilde. Søndag den 19. septbr. gik jeg ud ad den kedelige, ensformige Ellingelyng landevej; endelig nåede jeg Høve Bakker, der danner grænsen mellem Odsherred og Skippinge Herred; derfra gik jeg til Faarevejle; jeg kom til kirken, da klokkerne kaldte sammen. Jeg gik ind i kirken; der var ikke mange mennesker; en temmelig tør prædiken af provst Garde og en rædsom monoton messe. Da gudstjenesten var forbi, præsenterede jeg mig for præsten, der bød mig meget venskabeligt at følge med ind i præstegården. Da jeg havde siddet lidt i den hyggelige havestue, kom hans døtre – 6 i tallet – den ene efter den anden; det var, som Isacs 6 sønner blev forestillet for Samuel; endelig kom en syvende; det var ingen datter, men lærerinde, frøken Bartholdy; hende havde jeg jo hørt meget tale om, og det kom mig som et stik i siden, da jeg så den sortklædte skikkelse med de forunderlige, lyse øjne; hun bar sorg for sin moder. Jeg fortalte jo, at jeg ville til Vallekilde, og meget venligt tilbød præsten mig at køre mig derover, når han havde været i anneksed Adlersborg; jeg tog med glæde mod tilbudet. Mens han var borte, skulle jeg da med lærerinden ind i spisestuen, hvor fortepianoet stod; hun spillede »Klosterklokkerne« for mig – det var et sjælfult spil; jeg måtte vise, at jeg kunne spille fra bladet, som hun havde hørt af Betty, og jeg lagde for med Beethoven; jeg klarede det nogenlunde. I den smukke have, der da gik ned til Lammefjorden, spadserede jeg med døtrene, og tiden gik hurtigt, til provsten kom tilbage. Da vi så havde spist middag, kørte han og jeg til Vallekilde, hvor jeg igen så de kære, gamle mennesker. Om aftenen, da vi kom tilbage, stod Vibeke og lærerinden ved siden af kakkelovnen for at tage mod

os. Jeg lå der så om natten og drog videre hjemad næste morgen tidligt for at være hjemme til skoletiden. Jeg måtte jo i skarpt forhør hos fru Holm om, hvad jeg havde oplevet, hvad jeg syntes om alle disse ungmøer o. s. v. Den 6. decbr. var det gamle Bonnevis fødselsdag; han havde bedt mig om at prædike den dag, da det var en søndag. Jeg havde engang forinden prædikeret i Hørby kirke.

Jeg kom dertil på samme måde som forrige gang, idet Garde kørte mig fra Faarevejle, og lærerinden, der var Bettys gode veninde, fulgte med derover. Det var 2. søndag i advent; med prædikenen gik det ganske godt – jeg talte uhyre hurtigt, men Betty var glad ved den. Om eftermiddagen talte jeg en del med lærerinden; da der skulle være selskab om aftenen, tog hun hjem, inden de fremmede kom, da hun ikke var oplagt til at tage del i munterhed. Jeg syntes nok, det var, som solen gik ned, da hun rejste; jeg havde mest lyst til at sidde inde ved herrernes spillebord; der kunne jeg være ene med mine tanker, men dertil fik jeg ikke lov; jeg måtte ind at underholde damerne, og det kostede mig overvindelse. Om aftenen tog jeg igen hjem med provstens; de to damer stod igen ved kakkellovnen og modtog os, og da vi havde gjort rede for vore oplevelser, gik jeg i seng og vandrede næste morgen hjem. Men nat og dag stod den lille pige for mig, og jeg bad inderlig til Gud om vejledning. Nogle dage gik hen. Jeg skrev da til hende den 13.; timerne gik så langsomt, inden svaret kom; dagen derefter kom der bud om at komme derover. Vibeke, der var indviet i hemmeligheden, førte mig ad køkkenvejen ind i hendes kammer, og der gav vi hinanden vor tro under bøn til Gud om hans velsignelse, som han også har ledsaget os med. Da vi trådte ud af værelset til aftensbordet, blev der jo stor forbavelse hos de andre, der intet havde anet. Hver eller hveranden lørdag gik jeg så derover; oppe på Høve Bakker stod hun gerne for at tage imod mig. Et par timers tid inden theen sad vi så i hendes værelse sammen, men efter thebordet erobrede præsten mig; vi travede uafsladelig op og ned ad gulvet i ivrig teologisk samtale. Han var en kamphane, ivrig anti-grundtvigianer, og da kampen mod Grundtvig på den tid var hård, var der altid stof nok til samtale. Vi kunne så blive ved til midnat, og jeg ønskede ofte at smutte ind i det lille værelse til min hjertenskær, men det var umuligt; han ville have noget for gæstfriheden, han viste mig. Iøvrigt var han en såre elskelig og kærlig mand, alvorlig i

sin tro og fast i sin mening; men jo mere han angreb Grundtvig, des mere følte jeg mig draget til ham.

Min bedste læsning i den tid var Saksos Danmarks-Historie og Birkedals »Synd og Nåde«. Jeg tror, aldrig nogle bøger har henrevet mig som disse to; den første vakte min følelse for det danske og navnlig for middelalderens romantik, den sidste viste mig en hel ny måde at prædike på, som jeg aldrig havde kendt før. Den varme og disse uendeligt mange billeder, hentet fra naturen, historien og kunsten, og som fortønes i poesien, viste, at kristendommen kunne tage alt i sin tjeneste, og den klarhed, hvormed han pegede på livskilderne og Herrens eget ord, henrykte mig. Engang jeg kom over til provsten, modtog han mig med de ord: »Har De set, at Birkedal skriver »Væk med bibelen!« – oprørt og rasende forbitret var han. Da vi så skulle se konteksten efter, som jeg havde lært fra min eksamenslæsning, var det i en forbindelse, der godt kunne berettige ham til dette udbrud. Her tales nemlig om en, der er blevet opvakt, og som spørger: Hvad skal jeg gøre for at blive salig? Han går da til bibelen for at få svar, men den forvirrer ham – det synes, som den snart siger et, snart et andet, og bliver han sådan ved, vil han fortvivle; derfor siger Birkedal til en sådan søgende: »Væk med bibelen! Den er endnu ikke for dig, men gå til kirkedøren og hør, hvad Herren selv siger«.

Engang havde provsten vovet at skrive mod biskop Kierkegaard; han var uhyre spændt på hans svar, ventede og ventede, spurgte hver gang, jeg kom derover: »Hvorfor svarer han ikke?« – men der kom intet svar.

Ingen af nabopræsterne var ivrige teologer; til daglig brug måtte provsten derfor nøjes med damerne i huset, så jeg var jo »gefundenes fressen« for ham, som han ikke ville slippe. Hele juleferien tilbragte jeg i præstegården; jeg begyndte at spille firhændigt med Jakobine, hvilket vi er vedblevet med til dato. De første stykker vi pløjede sammen, var Webers sonater og ouverturer.

Vi var meget ude til selskaber i Vallekilde, hvor Hoff, der var blevet huslærer hos Carlsen på Gl. Køgegård, også var, i Asnæs præstegård hos den godmodige og venlige præst Hasle, hos skovrider Løschau på Adalersborg. Jeg prædikede også engang i Faarevejle og Dragsholm kapel. Ikke så sjældent prædikede jeg hjemme i Højby Kirke, navnlig når den gamle pastor Mathiesen havde stor altergang.

Der var nogle opvakte folk i sognet, der syntes godt om min prædiken. En sommerdag var der gudelig forsamling nede i et lille hus på marken; de sendte mig bud, om jeg ikke ville komme. Jeg havde hørt megen tale om disse forsamlinger, men aldrig overværet nogen sådan, hvorfor jeg med glæde tog mod indbydelsen. Det var en varm eftermiddag, jeg gik derved; forsamlingen var begyndt, to små stuer var propfulde, koner var mødt med deres småbørn på armen. I døren stod missionær Jens Larsen og talte en timestid; det var jo noget helt andet end, hvad jeg havde hørt i København, især med hensyn til formen, men meget alvorligt og vækkende var det. Da han havde talt, sang de af Brorsons salmer, hvorefter Peder Pedersen trådte frem og talte igen en timestid. Jeg følte mig tiltalt deraf; det var umiskendeligt deres alvor, og hjertelig var tiltalen. Da de var færdige, bad manden i huset mig om at tale. Jeg undslog mig i førstningen, da jeg aldeles ikke havde forberedt mig, men han mente, at jeg som lærd mand sagtens måtte kunne holde en tale på stående fod. Jeg sagde da også noget til sidst og udtalte mig om den glæde, jeg havde følt ved at være til stede. Da jeg kom hjem, var den gamle præst der; han skulle jo have at vide, om jeg havde talt – og da jeg bekræftede det – om jeg da ikke havde formanet til hellere at søge kirken end sådanne konventikler – hvilket jeg jo måtte benægte. Men dette møde fik stor betydning for mig, thi belært deraf, begyndte jeg selv på sådanne forsamlinger i mit første kapellanår. Alt som jeg så Folkekirken »død« og skrøbeligheder, fik jeg frimodighed til at blive præst; jeg følte, at jeg turde sige: »Jeg tror, derfor taler jeg«, og jeg fik lyst til at virke, thi jeg så, at der kunne kaldes liv frem ved en troende, alvorlig forkyndelse. Jeg underrettede da min gamle fader om, at jeg var rede til at blive kapellan, så Jens nu gerne kunne søge sognepræstekald, hvilket han også gjorde og udnævntes til sognepræst for Tyregod i Vejle Amt. Min huslærerstilling skulle også kun vare et år, da drengene skulle i Roskilde Latinskole, hvortil de nok kunne blive forberedt til sommerferien.

I påskeferien var det bestemt, at Jakobine og jeg skulle en tur til København, for at jeg kunne blive præsenteret for familien. Men da jeg kom til Faarevejle nogle dage før ferien, var hun syg, og det så ikke ud til, at rejsen kunne foregå. Det var et stærkt maveonde; lægen var ikke hjemme, og hun led meget. Provst Garde, der som for-

henværende præst på Færøerne, mente ikke at være ukyndig i lægekunsten, foreslog mig, at vi skulle lægge vore hoveder i blød og vove på at være doktores. Vi fik forskellige lægebøger frem, han havde; med dem foran os sad vi i spisestuen og spurgte patienten, der lå i det tilstødende værelse, ud efter bogen. Vi fik da ud af det, at det måtte være mavebetændelse, og rådet var åreladning. Straks fik vi da bud efter en gammel kærling til det; hun så ikke meget hyggelig ud, og jeg var meget angst for det, men det gik meget godt; patienten sov godt om natten og var meget bedre næste dag, så vi rejste af sted. Da jeg fortalte Trier den historie, advarede han mig mod at gøre det oftere; åreladning bruges næsten aldrig mere af lægerne. Men jeg takkede Gud for, at det var gået godt.

I København var vi jo uafsladelig til selskab; velkomstsåler og svar derpå hver middag og aften, men det var såre fornøjeligt alt sammen, især sådan at møde med sin allerkæreste. Hos gamle Anders Sandøe Ørsted, der havde taget sig faderlig af Jakobine, da hendes moster var husholderske hos ham, var vi også til middag. Han var meget elskværdig; jeg fortalte ham, at min fader fra stændertiden i Viborg var en af hans beundrere, og vi talte om Jylland og forholdene der. Rundt om måtte jeg jo spille og synge »Quinnans lof«, der var mit bravournummer dengang.

Det susede bestandig for mine øren med »tante Marie« og »tante Sophie« og »tante Julle« og mange andre tanter, og de navne Schallemose, Bohn, Bartholdy var mangfoldige, så det varede længe, inden jeg hittede rede derpå. Alberts besøgte vi også; han var blevet gift året i forvejen; de havde fået deres første datter, hvis hjemmedåb vi overværede.

Da vi så var vendt hjem, var der ikke lang tid til, at Jakobine skulle forlade Faarevejle, hvor hun i alle måder havde været glad ved at være. 1. maj ledsagede jeg hende derfra til Nykøbing; vi sejlede over til Frederiksværk, kørte gennem den dejlige skov ved Arresø, bøgen var i udspring; den øvrige vej var kedelig, sandet og ensformig, forbi Kregome til vi nåede Maarum Skovridergård, hvor hun nu skulle være lærerinde hos kammerjunkeren Svanenskjold og læse med hans to døtre. Her fik hun også et hyggeligt hjem og var som en datter i huset. Svanenskjold, der også havde skove i Sverige at passe, havde et noget svenskt væsen, meget høflig og venlig, til daglig nok no-

get gnaven, da han led af podagra; fruene virkede straks noget frastødende ved sin næsten utilladelige grimhed, men det overså man snart, da hun var et såre kærligt og elskeligt menneske. Jeg blev da her et par dage og drog beroliget derfra, da jeg så, at Jakobine nok kunne føle sig veltilpas her. Omegnen var også tiltalende, ikke langt fra Esrom Sø og skovene deromkring, i nærheden af kirken – med en meget smuk altertavle – men de manglede en god præst. Som erstatning havde de den gamle lægprædikant Rasmus Ottesen, der var kalfoged deroppe, og som var en meget alvorlig og højt begavet mand. I vor første samtale forbavsedes jeg over, hvordan han var meget bedre hjemme i bibelen, kirkefædrene og Luthers skrifter end jeg. Han var en rigtig ortodoks lutheraner, som vanskeligt kunne finde sig til rette i statskirken. Han havde forlangt, at hans børn skulle døbes ved neddykkelse, og jeg tror, at han ved nadveren forlangte franskbrød, der skulle brydes; begge dele blev ham tilstået, og han gik da til alters hjemme i huset.

Om sommeren holdt Reinhardt bryllup i Roskilde; skønt jeg nødig ville forsømme børnene, var det et gammelt løfte, at jeg måtte være til stede den dag. Jeg gik til Nykøbing om aftenen for at tage med dampskibet næste morgen til Roskilde; jeg lå hos Svanenskjolds om natten; de lovede mig sikkert, at de skulle vågne betids, og til yderligere tryghed havde de anmodet vægteren om at vække pigen kl. 5. Rolig gik de i seng, men da jeg blev vækket om morgenen, var dampskibet sejlet og allerede ovre ved Frederiksværk – alle havde sovet over sig! Jeg var fortvivlet; der blev talt og overvejet, hvad jeg skulle gøre, frem og tilbage. Endelig besluttedes det, at vognen skulle køre mig ned til et færgested, Kongsøre, tror jeg det hed; derfra kunne jeg måske blive sejlet til Holbæk. Jeg kom da også ned til fjorden, fik fat i en båd og sejlede ud på fjorden; midt ude på den traf vi en større båd, der skulle til Holbæk; den indhentede vi, og jeg kom om bord på den. Således nåede jeg byen; i førstningen havde jeg tænkt at gå til Roskilde, men det var en smeltende varme og lige i middagsstunden, så jeg lejede da en enspændervogn. Det gik såre langsomt; i den stærke solhede fik jeg en kraftig hovedpine, og jeg kom til målet, da bryllupsgæsterne sad ved den fjerde ret mad. Det var da ikke meget, jeg fik, men jeg havde dog opfyldt mit løfte, og jeg var glad ved at se brudgommens lykke; bruden var mere vemodig.

I Højby kirke var jeg i den sommer til stede ved en visitats af biskop Martensen. Den gamle præst talte helt kønt og aflagde et hjerteligt vidnesbyrd om sin tro, der vel var noget rationalistisk, men sand. Martensen talte ypperligt, men hans katekisation var dårlig; han havde endnu ikke den øvelse, som han senere fik. Jeg husker, at han ved samtalen med børnene om den barmhjertige samaritan, spurgte dem: »Hvem var det, der rejste fra Jerusalem til Jericho?« De tav. Han gentog spørgsmålet flere gange: »Hvem var det? Hvem var det?« men de tav bomstille, til han endelig selv svarede: »Det var et menneske! Det var et menneske!« Flere år efter hørte jeg ham igen; da var han anderledes dygtig dertil. Ved middagsbordet i præstegården kom samtalen ind på musikken, og jeg erfarede, at biskoppen også var godt hjemme på dette område.

Stundom gik jeg op i statsskolen for at øve mig i at katekisere, og jeg forfærdedes over den »død«, der var over lærerens undervisning; det var den gamle, vindtørre måde med remseri og åndløse spørgsmål og svar. Når jeg så ville spørge dem, svarede de ikke et ord, thi de kunne kun svare lige efter bogen. Også i kirken katekiserede jeg, men det gik ikke bedre. Derimod blev jeg mere og mere glad ved at prædike; kirken var godt besøgt, når de fik at høre, at kandidaten skulle forrette tjenesten; det var mig en stor opmuntring, så lysten blev stærk hos mig til at blive præst. Engang da jeg prædikede for provst Garde, måtte jeg vende hjem fra Dragsholm kapel, fordi der ingen var i kirke. Jeg kan huske, at jeg bad Vorherre om, at det dog aldrig måtte times mig, når jeg blev præst. Hidtil har han også i sin store nåde opfyldt min bøn.

Jeg var varm for Vorherres sag og rige – stod på samme standpunkt i mange henseender som disciplene, da de gik med Herren i hans køds dage – men meget var mig uklart; dog det forstod jeg, at der skal rene fingre til at tage pletter af; skulle jeg udrette noget, måtte jeg daglig bede Herren: »Rens mit hjerte ved din Helligånd!«

Fru Svanenskjold sagde engang: »Ja, det må være en stolt tanke for præsten, når han går på prædikestolen og ser så mange halvsovende mennesker og da tænke: Dem skal jeg nu vække op!« Det syntes jeg vel også dengang, men nu ser jeg, at det ikke er det glædeligste syn, når man skal til at prædike.

Skønt jeg havde glæde af børnene, der holdt meget af mig, blev

jeg ked af opholdet på gården, så jeg imødeså afrejsen med stor længsel. Ved afskeden forærede børnene mig en smuk signetring med mit navn i stenen; jeg tabte den desværre ved at plante ærteris i haven i Rønninge; efter 10 års forløb fandt min datter Dagny den i aspargesbedet; mine elever forærede jeg hver et nyt testamente.

Jeg skulle støde sammen med Jakobine i København, hvortil hun var rejst, og den 1. august sagde jeg da farvel til det sted, hvor opholdet havde haft så megen betydning både for mit indre og ydre liv.

Den sommerferie havde jeg jo længtes meget efter, thi jeg skulle nu forestille Jakobine for min familie, med hvilken hun, på Albert nær, var fuldstændig ukendt. Alle skulle vi samles i den ferie: Erik og Lovise med deres to små piger, Jens og Albert med deres familier, alle stod de i gangdøren, da vi kom rullende ind ad porten, og Jakobine var nær ved at tabe vejret ved alle de mange omfavnelser og kys af alle de for hende vildtfremmede mennesker. Det var den sidste ferie, vi alle tilbragte med hinanden i den gamle, kære gård, og for mig var den den bedste af alle dem, jeg hidtil havde oplevet. At have min hjertenskære, vanke om med hende, fortælle hende om alle disse barndoms minder, stå ved begyndelsen af min manddomsgerning, til hvilken hele mit foregående liv havde været en beredelse, – det var som en dejlig mild morgendæmring, når fuglene vågner, og alt er friskt i naturen og spår om en smuk dag.

Jeg fik mig snart indrettet med mit ringe bohavet oven i det gamle kapellani, hvor fader først havde haft sit studereværelse – og derefter Erik og Jens; alt var meget tarveligt derovre. Lavt var der til loftet, så jeg måtte gå med bøjet hoved, når jeg ville have min uundværlige spadseretur op og ned ad gulvet. Da der på loftet gerne lå korn, som nu og da blev kastet, måtte vi klistre papirstrimler mellem loftsbrædderne for at støvet af kornet ikke skulle fylde stuen. Senere da jeg havde konfirmanderne hos mig, var det drengenes lyst, så snart jeg vendte ryggen til dem, at springe op på bænken og rykke disse strimler ned, så de måtte ofte fornyes. En bilægger-kakkelovn, hvori pigens lagde hedetørve ude fra gangen, hvor der var en lem ind til skorstenen, røg ofte, så jeg ikke kunne være i stuen. Da jeg skulle have mit klædeskab ind, måtte vinduet tages ud, thi skabet kunne ikke komme ind ad døren – og endda måtte foden hugges af, thi det var for højt. En blåmalet siddepult med en gammeldags lænestol

foran, en hjemmelavet sofa – som en puf med to runde puder ved enden – to små reoler, det var mit hele bohav; et lille soveværelse ved siden af med udsigt til haven, hvor der var ikke få mus; det var simpelt, men jeg var såre glad ved det, især husker jeg, da jeg havde fået snedkeren til at lave to skuffer ved siden af pulten. En jernbeslået kiste stod også derinde; i den gemte jeg mine breve, sløjfer, blomster fra ungdomstiden og dagbøger; den gjaldt for at være brandfri, men luerne sparede den dog ikke, og det var mig det smerteligste tab, at miste alle disse minder fra min barndom og ungdom; hvert minde havde jo en historie at fortælle.

En smuk højtidelighed indtraf i denne ferie, idet Agnes blev fremstillet i vor gamle kirke; fader publicerede hendes dåb, og Erik holdt en smuk tale fra kordøren; vi følte os ret alle samlede om Vorherre, og vi følte alle, hvor usigelig meget vi havde at takke Herren for – jeg ikke mindst.

Ellers turede Jakobine og jeg rundt på lyngbakkerne, hvor jeg var glad ved at vise hende Jyllands herlighed – lyngen – i dens skønneste pragt; på Smedens Høj nød vi den smukke udsigt over Astrup, Nørgaard og Limfjorden; man kunne tælle over 20 kirker og i klart vejr se Viborg Domkirkes tårne. En særegenhed hos min elskede pige lagde jeg snart mærke til: at hun ikke holdt af at spadserere uden at besøge nogen. Ofte gik vi ned til Dueled for at besøge den opvakte kone Mette Kirstine, hvor vi havde mange, rare samtaler, og når vi besøgte folk, var det mig en stor glæde at høre, hvor glade de var ved, at den tredie af sønnerne skulle være deres præst. Dog engang blev jeg forknytt; en mand fra Grønning var ovre i præstegården, og jeg hilste på ham, og fader*) sagde: »Der har du den nye kapellan!« Så svarede manden: »Ja, så kommer det an på, om han kan blive lige så dygtig i sogneforstanderskabet som Jens«. Da måtte mit hjerte synke, thi den slags sager var mig fuldstændigt ukendte og fremmede, og jeg fik aldrig interesse derfor. Jeg var jo nødt til at sætte mig ind i det, og jeg havde en udmærket støtte i min kære fader.

*) Fader sagde »Du« til alle bønderne; jeg begyndte straks med at sige »De« til alle, men flere, der syntes, at det lød så koldt og fornemt – thi brødrene havde også sagt »Du« – bad mig om at tage det gamle »Du« op, hvilket jeg da også gjorde.

Når jeg så i et eller andet kommunalt anliggende kom ind til ham for at spørge ham om det, svarede han altid: »Se selv efter i »Håndbogen«, men jeg bad: »Sig mig, hvordan det er, det er så rædsomt kedeligt at læse alt det igennem!« Dog han afviste det: »Du skal sætte dig ind i det«, og således blev jeg nødt til det og kom også ganske godt ind i disse prosaiske, juridiske spørgsmål.

I ferien skulle jeg prædike og katekisere for biskoppen. Jakobine og jeg drog da til Viborg, hvor vi besøgte Engelsborg, som Hoffes fader ejede; den lå en halv mil fra Viborg; her traf vi Hoff og Betty og havde det dejligt sammen. Dimisprædikenen gik det mærkværdigt med; der var næsten ingen mennesker i den store domkirke, men da jeg midt i prædikenen kom til at se ned under prædikestolen, hvor censorerne biskop Laub, stiftsprovst Welding og kapellan Schjødt sad, så jeg, at Welding sad med min prædiken i hånden og fulgte med i den. Det konsternerede mig i den grad, at jeg gik fra det, men da jeg var øvet i at prædike, fortsatte jeg med noget, der ikke stod i prædikenen, og dette var måske bedre end det skrevne, thi censuren blev derfor netop til min fordel, så jeg fik v. laud. Jeg skulle katekisere over den fjerde bøn i Fadervor; jeg skulle holde ud i en halv time, til biskoppen gav vinket; jeg var snart færdig med spørgsmålene, og jeg så meget længselsfuldt til biskoppens hånd – om den ikke rørte sig – men der hjalp ingen klagen, jeg måtte holde ud, til tiden var gået, og slap da igennem med samme karakter. Det var en uhyggelig forestilling, og det er kedeligt, at man ikke kan finde en mere passende måde, på hvilken det eksamensmæssige kommer mindre frem. Da vi drog hjem, måtte vi gå fra Skive de to mil; Jakobine var voldsomt trætt, men jo nærmere vi kom hjemmet, des raskere gik hun; det smagte godt at føle, at det dog er bedst i Breum at hvile.

En dejlig ferie var det for os alle – og for mig i særdeleshed; alle, ikke blot forældrene og søstrene, var så indtagede i min elskede Jakobine; gamle bedstemoder gav hver af svigerdøtrene deres skudsmål: Lovise var den yndigste, Natalia den mest begavede, Cathinga den smukkeste, Jakobine den mest dannede; jeg var godt tilfreds med det.

Men den skønne august nærmede sig snart enden, og jeg måtte tage afsted med min kære pige. Vilhelmine og jeg fulgte hende til Skive; da vi kørte hjem, kom vi i tanke om, at denne dag var det netop tre år siden, vi samme to havde fulgt Scharling til Skive, da

han skulle rejse til udlandet, og jeg havde trøstet søsteren under hendes savn; nu måtte hun trøste mig.

Men jeg kom ret til at skønne på det kære hjem, hvor alle kappedes om at vise, hvor glade de var ved at have mig blivende hos sig. Fader var så munter og rask; han forrettede fuld gudstjeneste de fleste søndage; hver dag fik vi spillet duetter sammen, og nu havde fader kastet sin kærlighed på Gade og Beethoven; deres sonater for violin og piano gennempløjede vi dygtigt. Den kærlige moder og søstrene førte gerne samtalen hen på min allerkæreste. Og jeg begyndte nu at forberede mig til præstegerningen for alvor, thi i september kom min udnævnelse som kapellan.

En eksamen havde jeg tilbage at tage, inden jeg kunne ordineres, nemlig i den indbyrdes undervisning; skønt denne undervisningsmåde var afskaffet næsten overalt, krævedes dog kendskab dertil. Skolelærer Jensen i Tise brugte den; jeg gik engang over for at se, hvordan det foregik.

Så skulle jeg over til Ranum Seminarium for at tage den eksamen. Det var en kold dag i oktober, vi kørte til Hvalpsund, satte over med heste og vogn på færgen, kørte en kold tur langs med stranden på en sandet og kedelig vej; det var i Himmerland, men der var intet himmerigsagtigt ved landet. Ved middagstid kom jeg til Ranum; min fætter, historikeren Adam Fabricius, var præst og seminarieførstander. Vi talte om allehånde sager; da der var spændt for igen, sagde han: »Ja, det er sandt, du skal jo til eksamen. Kan du noget?« Jo, jeg vidste da, at det uundværligste i skolen var fløjten. »Nå ja, det er godt nok«, sagde han og udstedte mit eksamensbevis.

Hjemrejsen var såre uhyggelig; da vi kom til sundet, var det aften; det blæste og lynede meget; da vi havde fået heste og vogn ud på færgen, opdagede jeg til min forskrækkelse, at færgefolkene var død-drukne; vi havde modvind; de kunne snart ikke holde ud at ro længere; min karl og jeg måtte da også tage fat. Jeg var i stor angst, men kunne kun befale os Gud i vold. Da vi endelig nåede land, kunne færgefolkene ikke få ankeret fast, så vi sejlede ud og ind, mens bølgerne skummede. Hvor jeg var glad og taknemmelig, da jeg fik foden på landjorden og senere sad hjemme i den hyggelige dagligstue og fortalte om, hvad jeg havde oplevet.

Jeg begyndte at gå omkring til skolerne, som jeg fandt langt bedre

end de sjællandske. I Grinderslev var Nielsen, i Grønning Korsholm, begge alvorlige og nidkære mænd; i Tise sad Jensen, som var fuldstændig uberørt af den nyeste tid; meget strengt holdt han på remseri og tamp, og alt gik som efter en snor i hans skole. Med ham kom jeg senere i alvorlig krig, thi det var ikke efter mit hoved.

I de dage var jeg også engang til et stort bryllup i Grønning, men det svarede ikke til mine tanker om kristne menneskers sammenkomst. Der blev spist og drukket godt – koner i silke og atlask, men intet alvorligt ord, ingen alvorlig samtale kunne man få, uden med Korsholm. Jeg husker, vi talte om, at jeg syntes, det var et uheldigt ord, der lød ved brudevielsen: »Ingen har jo nogen Sinde hadet sit eget Kød«. Jeg kunne ikke lide, at der på bryllupsdagen – og især foran alteret – skulle tales om kød, anvendt på bruden; så romantisk var jeg.

Men denne forventningens tid inden min ordination var mig og en bønnens tid, hvor jeg søgte at leve sammen med Gud og få forvisning om mit kald som ordets tjener; fuldt vel var jeg mig det store ansvar bevidst. I breve fra den tid bruger jeg udtryk som, at 1500 sjæle var mig betroet; advarslerne hos profeten Ezechiel til hyrderne anvendte jeg på præsterne – hvilket jeg ikke tror passer; jeg var dog meget begejstret for den store gerning, vis på, at Herren ville give mig kræfter. Den 11. oktober drog jeg til Viborg, meldte mig hos biskoppen og fik opgaver til 5 afhandlinger, jeg næste dag skulle skrive. Den dag tilbragte jeg på gæstgivergården, nuværende Hotel Preisler. Opgaverne skulle afleveres så betids, at de kunne gennemgås om aftenen. Så mødte jeg med mine bøger under armen; mellem bøgerne var også den hebraiske bibel; biskoppen undrede sig over, at jeg turde møde med den. Blandt de mundtlige spørgsmål, jeg fik, var dette, hvorledes jeg ville bære mig ad med at kæmpe mod mormonerne. Jeg havde ingen erfaring i den henseende, så jeg sagde vel ikke meget, men Schjødte, der var censor, kom straks i disput med biskoppen, og jeg lod da dem afhandle den sag og nøjedes med at høre på dem.

Den 13. oktober oprandt den vigtige dag. Fader og moder var kommet derop, og de boede hos biskoppen, der holdt meget af de gamle. Han var i sit hjem såre elskværdig; alt var så simpelt som i en tarvelig landsbypræstegård, og han var så barnlig glad, når han sad mellem sine børn. Musik og sang holdt han meget af.

Da jeg om morgenen kom ned i bispegården og skulle i ornatet, som af skrædderen var bragt derned, græd den kære moder, thi det stod for hende, at jeg lignede så meget hendes afdøde, elskelige fader, der var en from og nidkær præst. Hun så i denne lighed et varsel om, at jeg ville komme til at ligne ham. Vi gik da over i Domkirken, hvor Schjødte intimerede med en kort filosofisk tale; jeg gik til skriftemål og altergang hos ham. Biskoppen talte da inderligt og kønt, flere præster var til stede; jeg var mest glad ved blandt de fremmede at træffe Trandberg, der dengang var kapellan på Tjele, en ung, nidkær mand, men som senere er blevet sværmerisk; han er nu i Amerika. Jeg prædikede over Rom. 4.: Abraham »troede med håb mod håb«. Jeg var blevet godt oplagt til prædikenen.

Der er ellers ikke meget poesi eller symbolik ved vor gudstjeneste, men ved ordinationen er en del blevet tilbage fra gamle dage. Bispen i den guldbesatte kjortel, jeg foran alteret i den hvide kristendragt, der minder om dåbsdragten. Foran alteret beder bispen flere latinske bønner med responsorier af koret, og så en 14–16 præster, der lagde hænderne på mit hoved. Biskoppen talte til mig over ordet: »Hvis I ikke bliver som Børn, kommer I slet ikke ind i Himmerriget«, et af mine yndlingsord, og som det glædede mig at høre; og han vidnede om ordet, at livet udgår fra hjertet, hvad jeg også blev glad for at høre. Han omtalte meget mine private forhold i hjemmet, så at jeg under hans tale var uhyre bevæget; – det var kun tankerne, jeg opfattede, ikke ordene. Derefter gik jeg bag alteret, hvor biskoppen gav mig broderkysset, og da jeg så før prædikenen gik ind i sakristiet, kunne jeg ret udgyde mine tårer i bøn, så jeg var frimodig til prædikenen; derefter en velsignet altergang, så jeg derefter ret følte mig let og glad i hjertet.

Efter gudstjenesten gik vi til frokost i bispegården, hvilede mig ud nede i gæstgivergården og var så til middag i bispegården, hvor flere af præsterne og byens honoratiores var til stede.

Jeg havde den foregående dag besøgt rektoren og takket ham for den del, han havde i, at jeg var kommet så vidt. Det var nu underligt for mig at gå omkring i den gamle lejlighed, se mit værelse og minde den tid, jeg som dreng vandrede her med frygt for rektoren; nu gik jeg med cigar og talte fortroligt og venskabeligt med ham. Efter middagen hos bispen gik vi over på skolen for at musicere; fader

fik en violin, og vi spillede så duetter – ved det samme instrument, jeg som dreng så ofte havde spillet på. Det var i det hele en såre vel-signet dag, hvor jeg ret mærkede Herrens nærværelse.

Næste dag – en smuk efterårsdag – kørte vi alle hjemad med vor egen vogn og kom i mørkningen til den gamle præstegård. Næste søndag indsatte min kære fader mig i Grinderslev og Grønning, den næste i Tise Kirke. Han talte over: De, som tjene vel i menigheden har erhvervet sig en god stilling og megen frimodighed i troen på Jesus Christus. Den kære fader var meget bevæget; han talte om, at det var den tredie søn, Gud havde givet ham som sin medhjælper og bad menigheden hjælpe ham med at takke Gud derfor.

KAPELLANÅR I BREUM

1858–1864

Jeg var fuld af iver og begejstring for min gerning som præst, og jeg var glad over den megen velvilje, jeg mødte hos menigheden. En af mine første dage som kapellan samlede jeg nogle af menigheden i skolen og forelagde dem, hvad jeg agtede at begynde på: Hver onsdag aften ville jeg i skolen sammen med læreren holde aftenskole med læsning, skrivning, regning og stil. Et par timer efter skulle de ældre møde; for dem ville jeg holde foredrag over et eller andet brændende spørgsmål eller interessant emne, hvorom vi da bagefter kunne få en samtale i gang. Så ville jeg hver søndag aften samle både mænd og kvinder i skolen for at indøve de nye salmemelodier. Hver tirsdag og fredag havde jeg konfirmander, som jeg læste med fra kl. 9 til kl. 2; to gange om ugen læste jeg med et ungt menneske, der ville på seminariet. Endvidere fik jeg beboerne til at give penge til at få et læseselskab oprettet. Så min tid var godt optaget. Den kære moder rystede ofte på hovedet, når jeg søndag aften skulle op i skolen, forbi mergelgraven, ad en dårlig vej, tit i mørke og i dårligt vejr.

I et brev fra den tid skriver jeg: »Det er et mageløst kald, præsten har; jeg ville ikke bytte det bort for alt i verden. En uendelig jubel er det for mig at se, så meget her er at gøre; jeg føler mig ret i ungdommens bevægelige element, når jeg sådan har en masse ting at drøfte, og en glæde er det mig, at så mange forsikrer mig, at således, som de havde tillid til mine to brødre, har de det også til mig«.

Foredragene i skolen holdt snart op; jeg holdt kun et om mormo-

nerne, thi tiden gik med til aftenskolen. Derimod gik det ypperligt med sangen i skolen, hvilket også hindrede de unge i at gå til deres grimme legestuer.

Når så arbejdet om dagen var endt, og jeg om aftenen sad mellem mine kære, følte jeg ret, hvor meget jeg havde at takke Gud for. Når jeg havde været ude og så kom hjem, var jeg spændt på, om der var fremmede, hvilket ofte var tilfældet, thi så skulle jeg gerne til at spille l'hombre, noget, der var mig en rædsel, både fordi jeg slet ingen lyst havde til kort, og fordi jeg syntes, det var upassende, at tre præster satte sig til kortspillet i en tid, hvor der var så mange spørgsmål oppe. Jeg i det mindste var meget opfyldt af tidens spørgsmål og savnede uhyre meget en jævnaldrende at drøfte alt det med, der lå mig på sinde. Det så engang ud til, at min kære ven, Hoff, kunne blive kapellan hos den gamle præst Brask i Junget, og jeg opfordrede ham jo ivrigt til det, men det varede for længe, inden han kunne afgøre sig for det, så Conradsen blev udnævnt. Så håbede jeg at kunne få Hoff til kapellan hos den gamle Andresen i Selde, men Andresen foretrak at tage sin afsked.

Vi havde i kirken aldrig været belemrede med den »evangelisk-kristelige salmebog«; vi havde holdt på Kingos, der i mange måder var meget god, med mange kernefulde salmer, men de var vanskelige at synge. Nu var »Psalmebogen for Kirke- og Husandagt« blevet indført, og det var derfor, jeg indøvede de nye toner med menigheden i skolen. Til julen skulle vi begynde med »Et Barn er født i Bethlehem« og »Glade Jul«. Der var dog den afskyelige skik, at kvinderne aldrig sang med i kirken. Da der nu mellem mine sangere var flere ypperlige kvinderøster, bad jeg dem jo meget om at istemme sangen, men det turde de ikke. Hvad ville dog mændene sige? De ville kalde det vigtighed! Jeg bad og tryglede dem bryde med denne skammelige uskik. Første juledag var jeg i spænding, da højmessesalmen skulle begynde, men til min store glæde istemte kvinderne, der i den anledning havde sat sig sammen, så kraftigt, at mændene i førstningen glemte at synge med. Men, da de havde hørt lidt på det, syntes de, at det lød fortræffeligt, og isen var nu brudt.

Jeg besøgte folk meget, hvorpå de satte stor pris, og jeg blev af alle modtaget med stor kærlighed og tillid, især da jeg for deres skyld tog mit skæg af; de syntes, det mindede mere om en officer end om

en præst. Senere, da jeg havde vundet deres tillid, lod jeg igen skæget vokse ud.

I dette år udsendte kirkeministeren, Hall, en rundskrivelse, der vakte megen opsigt og uro blandt præsterne. Han skrev deri, at det især kom an på, at præsterne var beåndede, ikke så meget, om deres prædikener var velstuderede. Og for at få menighederne med i et arbejde, der angik kirken, foreslog han menighedsråd oprettet. Dette tiltalte mig meget; jeg talte ikke så lidt om, at jeg ville gøre alt for, at den mur, der næsten alle vegne var mellem præsten og sognebørnene, måtte blive nedrevet; før kunne der ingen kraft og virksomhed blive i menighedslivet. Som et middel også til dette, greb jeg tanken om menighedsråd. Jeg bad til en begyndelse tre mænd af sognet om at komme til mig, for at vi kunne tale sammen om de brist, der fandtes, og hvorledes der kunne bringes hjælp. I det første møde søgte jeg da at udvikle mine tanker om, hvor ringe det stod til med kirkelivet, hvordan mit mål, som jeg gerne ville arbejde henimod, var. Men hvor blev jeg ikke sørgelig stemt, da den ene af deltagerne ytrede, at det stod dog meget godt til med det kristelige liv, her var jo fulde kirker, stadig altergang o. s. v. Det blev det første og sidste møde, som jeg havde i den sag. Det rygtedes snart, at der havde været tre mænd oppe hos mig, og folk sagde da, at de havde været oppe for at skælde mig ud for min strenge prædiken. Hvad det angår, så ville og måtte jeg prædike loven for dem, mente jeg, thi ved den skulle de vækkes op af søvnen. Det hed sig, at min broder Jens havde prædiket evangeliet, hvilket dog var en misforståelse; ganske vist havde han prædiket over kærligheden som lovens fylde, men også den prædiken kan jo være en lovens prædiken, når vi ikke ser alt som en gave fra oven, der kalder nyt frem hos os. Engang jeg kom ned til Mette Kirstine i Dueled og spurgte hende om, hvad hun syntes om min prædiken, sagde hun ærligt, at hun syntes, at der manglede noget. Jeg talte om, hvordan vi ved troen på Jesus kom til Faderen, og hvordan Helligånden førte os til troen på Jesus – men så stoppede jeg op. Hun savnede det spørgsmål besvaret: »Hvordan får jeg så andel i Helligåndens gave?« Derved blev min tanke mere ledet hen til dåben. Men omend nogle var vrede over den strenge prædiken, gik det her som så ofte, den drog mange til kirke, flere, sagde folk, end i mine brødres tid.

En stor glæde havde jeg ved at se, at min gamle, kære fader aldrig satte sig mod det, jeg havde for, men glædede sig derover. Jeg fik ham endog til at stille sig i spidsen for oprettelsen af et præstekonvent, der skulle holdes i Skive. Jeg foreslog i et af de første møder oprettelsen af en missionsforening for den ydre mission. Navnlig ved at læse om bevægelsen i Hermannsburg var jeg blevet grebet deraf. Men det langt overvejende flertal af præster var stærkt imod det; en ytrede endog, at det var synd at bebyrde sin menighed med den bekostning – de havde udgifter nok; en anden, at vi havde nok at gøre herhjemme. Et læseselskab for præsterne fik jeg dog oprettet; jeg blev formand for selskabet.

Med præstestanden i det hele stod det dårligt til. Brask i Junget sagde ofte til Conradsen, da denne var begyndt som kapellan hos ham: »De tror da også, vi er hedninger allesammen; vi er såmænd gode kristne«. Matzen i Roslev syntes nok at have interesse for livet, men han var skinsyg på mig, fordi nogle af hans sognefolk gik i kirke hos mig, og han udtalte til mig, at han syntes, jeg skulle vise dem til deres egen kirke. Glud i Jeberg var rationalist. Da biskoppen var der på visitats, og præsten havde prædiket, tog biskoppen fat og begyndte således: »Nu har vi hørt en hedensk udlæggelse af denne tekst; nu skal jeg udlægge den kristeligt«. – »Jeg syntes skam, at min prædiken var god«, sagde den naive præst bagefter til min broder Jens. Kjerumgaard i Skive skændte på folk, når de hentede ham ud for at berette en syg. »Har De været ved doktoren«, spurgte han gerne; svaredes der »nej« blev han vred og sagde: »Ja, præsten kan De hente, for det koster ingen ting, men lægen vil De ikke hente, for det koster noget«. Den alvorligste af dem alle var Henriksen i Balling, der var en meget stille og hjertelig mand. Brandt på Fur var en ung, velbegavet mand, men noget letsindig, og han førte ikke et ulasteligt levned. Man fortalte, at han stundom om onsdagen i fasten kunne stå i sin lade og tærsk; når så kirkeklokken ringede til kirke, kom han først i tanker om, at han skulle prædike, og uforberedt gik han til gudstjenesten. Furboerne sagde om ham: »Når han er på stolen, skulle han ikke ned af den igen, og når han er nede, skulle han ikke op på den igen«. Da vi yngre præster et par år efter havde dannet et nyt konvent, hvor han også var med, hilste han dette konvents fremkomst med at håne det gamle, hvor man ikke kunne udholde

at være for kedsommelighed. Da det var faders barn, blev jeg oprørt og svarede ham skarpt, at det jo navnlig var de yngre medlemmers skyld, at dette konvent var så kedeligt.

Påsken 1857 besøgte jeg min elskede Jakobine og havde nogle dejlige dage sammen med hende i Maarum. I forsommeren fik vi besøg af Jens og Nathalia, hvortil jeg havde glædet mig meget; det var skønt at se de mange, der kom for at hilse på den gamle kapellan, men jeg havde dog ikke så megen glæde af besøget, som jeg havde ventet; det forekom mig, at Jens var for meget optaget af sit agerbrug, hvilket aldeles ikke interesserede mig.

Så kom den sørgelige 19. juni. Onkel Fabricius Leth fra Thy var hos os i besøg. Efter middagen spadserede vi op til Vihøjgaard's Plantage. På vejen derop erindrer jeg, at onkel fortalte om den store for tjeneste, kandidat Stockholm som udgiver af »Evangelisk Ugeskrift« havde gjort sig ved at bekæmpe den farlige grundtvigianisme; han burde have en gave derfor. Deri kunne jeg dog ikke samtykke; skønt jeg slet ikke hørte til den retning dengang, følte jeg mig dog stærkt draget hen mod den. Da vi så havde set plantagen, så vi en rædsom røg stige i vejret nede i den retning, hvor præstegården lå. Jeg blev forfærdet, ilede op på en høj på marken for at se, om det enten var Grinderslevkloster eller præstegården, og det viste sig snart, at hele præstegården stod i lys lue. Det var en umådelig tør sommer, og den gamle gård var fuld af spindelvæv, så der behøvedes ikke ret lang tid, inden det hele var omspændt. Jeg løb alt, hvad jeg kunne hjemad; fader var på kirkesyn; på den nordre toft traf jeg de andre, og mange mennesker havde allerede samlet sig for at redde, hvad der kunne reddes. Meget havde de også fået ud, og skønt taget brændte over hovederne på dem, stod de i faders værelse og samlede alle hans papirer i den mening, at hver stump var et vigtigt aktstykke. Hvor det var rædsomt at se denne gule røgsøjle vælte sig frem af bygningen. Moder og søstrene græd, mange græd af medfølelse med os, der skulle miste vort kære hjem. Men i øjeblikket var der ikke tid for mig at hengive mig til stemninger; jeg gøs ved at se nogle stå under de brændende bjælker og råbte til dem om dog at komme ud, inden det var for sent, men de blev trofast ved, så længe de kunne. Heldigvis kom ingen til skade. Det meste af indboet blev reddet, omend meget ramponeret; to ting indebrændte, som vi meget beklagede: Et

smukt oliemaleri af fader og hans viola di gamba, et kostbart instrument; begge dele hang bag en dør, og blev derfor ikke påagtet. Af mine sager reddedes slet intet, thi ilden opkom i det østre hus, hvor jeg boede; alle mine synlige minder fra barndommen og ungdommen, og som jeg omhyggeligt havde gemt, og alle bøger gik op i luerne. – Enkelte heste kom med nød og næppe ud af stalden, med mankerne lidt svedne; de andre dyr var i marken.

På Kloster blev der tilbudt os et hjem for det første, og alle var mageløst venlige imod os. Men vore tanker drejede sig jo snart om, hvordan den gamle fader ville tage det? Om han kunne bære budskabet om, at han havde mistet sit kære hjem? Jeg måtte ud for at bringe ham den sørgelige tidende. Med Kirketerps vogn kørte jeg ved aftenstide afsted ud i Fjends Herred for at finde ham; vi vidste ikke engang bestemt, hvor han var. Ved midnatstide kom vi til Sjørup Kro ikke langt fra Daugbjerg, hvor vi troede, at han var. Her ville jeg blive, til det blev morgen, for ikke at vække ham; jeg lå i klæderne på en bænk i krostuen, hvor der var den sædvanlige krolugt af punch og tobak; så snart solen var oppe, kørte vi op til præstegården. Det var den samme, jeg så ofte havde besøgt, da jeg var huslærer på Lundgaard; vognen holdt uden for gården, mens jeg ilede derind – ingen var oppe uden pigen, der gik og fejede; jeg spurgte da om provsten, men han var der ikke; han var på Lundgaard, sagde hun. Så måtte vi derover. Såsnart vi kom kørende ind ad porten, så jeg fader stå og ryge sin morgenpibe i gangdøren; han blev jo straks angst, da han så mig. Jeg af vognen, og mit første ord til ham var da, at vi alle var raske, at moder havde det godt, men at der havde været ildebrand, og lidt efter lidt måtte jeg da fortælle det hele. Den kære gamle gik og slog hænderne sammen af sorg; det var ham straks, som han måtte forlade alting og tage sin afsked, og det var svært for mig at trøste ham. Vi besluttede straks at rejse hjem; ved afskeden forærede min gamle husbond mig 50 eller 100 rdlr. Sorg trykkede jo straks den gamle; han sad hele tiden på vognen og slog hænderne sammen. Vi kom forbi den endnu rygende brandtomt, og tårerne strømmede os begge ned ad kinderne. På Kloster blev vi alle kærligt modtagne, og det var, mens vi var borte, blevet afgjort ved baron Adelters kærlige tilbud, at vi foreløbig skulle bo på Eskjær og have den ene fløj af hoved-

bygningen til vor rådighed. Vi forsøgte af al magt at berolige fader med, at her kunne vi bo, mens gården blev genopbygget, at vi nok skulle få ordnet papirerne, at fader kunne blive ved embedet, og da en dags tid var forløbet, kom han ret godt til ro igen og drog så atter ud på kirkesyn.

Ilden var påsat af en dreng fra Tise, der tjente hos os. Han var en velbegavet dreng, som moder tit havde sagt til, at han skulle være enten præst eller degn. Han var ked af at være gåsepasser, og da han i Grinderslev Skole ikke fandt den påskønnelse, han var vant til, besluttede han at stikke ild på gåsestien, uden – som han sagde – at tænke over de rædsomme følger deraf. I forhøret nægtede han i begyndelsen at have gjort det; politimesteren, kancelliråd Smidth, vendte sig da om til de tilstedeværende og sagde: »Hvad skal jeg gøre? Han benægter at have gjort det!« Men så tog baronen fat og sagde til ham: »Har du ikke gjort det, din Satans dreng! Så skal du (– og så bandede han –) også have prygl!« Forfærdet over den tiltale, bekendte drengen. Han kom til Flakkebjerg, er senere blevet seminarist og forstander på Flakkebjerg. Jeg har aldrig set ham siden, han drog bort, men jeg har ofte undret mig over, at han ikke har følte trang til at tale med os.

Line og jeg – Andrea var i København – fik nu travlt med at indrette det på Eskjær; de gamle tapeter hang i laser, og vi måtte til vejrs for at hæfte dem op med søm, og vi fik de værste huller i gulvene tættede; de ramponerede møbler fik vi istandsatte og stillet op, og især havde vi travlt med at få faders papirer bragt i orden, hvilket var et uhyggeligt arbejde, da mange af dem var forbrændte. Men da fader vendte tilbage, var alt efter omstændighederne ret ordentligt.

Det første, der skulle tænkes på, var at få præstegården genopbygget; stuehuset skulle nu ligge, hvor det østre hus med kapellaniet før havde ligget; derved kom det til både at ligge smukkere og sundere, da det var højere oppe end det forrige, der lå mod nord i en lavning, hvorfor der var meget fugtigt. Assessor Hein, der ejede Nørgaard, havde en søn hjemme, der var ingeniør; ham fik vi til at hjælpe med opførelsen, tegningerne o. s. v., men ellers måtte vi – d. v. s. jeg – have ulejligheden med at tilsige vogne til kørsler med sten og tømmer, og mange, mange gange kom der bud til

mig, at nu var stenene sluppet op; jeg måtte da, når det rigtig kneb, til hest eller til fods ud for at bede folk om at køre; overalt mødte jeg megen tjenstagtighed. En dejlig, tør sommer, godt skikket til byggearbejde, blev det, så da vi kom hen i november, var gården færdig; men vi turde dog ikke flytte ind før næste forår. Da vi var blevet fortrolige med forholdene, blev opholdet på Eskjær ellers meget behageligt. I begyndelsen af ferien kom gæsterne. De første var min elskede Jakobine, Andrea og Hans; de kom med dampskibet »Limfjorden«, blev sat i en båd ved Hvalpsund, og jeg stod på stranden ved Eskjær Skov og modtog dem. Jakobine, der navnlig i dette år led meget af blegspot, fik sin hvide ansigtsfarve end mere forhøjet ved en hvid trøje, hun havde på, og det gik mig nær, så dårlig hun så ud. Det var med tårer, vi alle mødtes, men dog med glæde over, at vi havde håbet oppe.

Haven på Eskjær var jo meget stor og skøn med mange frugttræer og frugtbuske, og vi færdedes dernede tidligt og silde; en keglebane var der også, og det blev en lidenskab for os at øve den sport; Jakobine blev en hel mester deri. Unge var der også hos Adellers, så aftenene endte ofte med en dans i de store værelser. Jeg havde et godt helbred og megen iver for at tage fat i alt, så jeg forstår nu knap, hvordan jeg fik tid til alt. Omtrent hver dag måtte jeg op til præstegården for at se efter, hvordan det gik, om der manglede noget o. s. v.; desuden skulle jeg passe min præstegerning, gå omkring til folk, hvilket nu var meget besværligere end før, eftersom Eskjær lå i en krog af sognet, og så tillige være ung mellem de unge og tage del i deres leg. Et af mine bedste minder fra den tid var, at jeg så ofte gik ned til en grotte ikke langt fra fjorden, hvor der var så smukt; den havde jeg udkåret mig til mit bedested, så jeg lå ofte dernede på knæ og bad til Vorherre om kraft og velsignelse, og så ofte fornam jeg hans nærhed hos mig.

En festlighed havde vi i ferien, idet fader holdt jubilæumsfest som provst gennem 25 år; da overraskede provstiets præster med Krohn, Hem og Henriksen, Balling, som ordførere ham med en gave, nemlig et smukt taffelur.

Iøvrigt var det rørende, hvor stor deltagelse vi var genstand for; en af de første gaver fik vi i form af noget uldtøj fra broder Jens' menighed i Thyregod. Man bliver ikke fattig efter en ildebrand,

hedder det, og vi måtte sande det; navnlig ynkedes folk over mig, der havde mistet alt; piger i sognet bragte mig pengegaver, præster sendte mig bøger, pastor Thomsen i Nautrup sendte mig sin præstekjole. Da han var meget mindre end jeg, passede den mig kun dårligt, og da jeg et par dage efter branden skulle have begravelse, fik folk tårer i øjnene ved at se mig som et billede på armod, thi præstekjolen stumpede på knæene og midt på armene, og den var så snæver, at det var mig en lidelse at have den på.

Der blev en ikke ringe opvækkelse de år, og den fremkaldtes især ved de gudelige forsamlinger, jeg begyndte at holde. Mens jeg sukkede over al den vanekristendom uden bevidst liv, som jeg fandt, kom jeg til at tænke på den gudelige forsamling i Odsherred, jeg havde bivånet som kandidat. Det stod klart for mig, at den vej måtte jeg også slå ind på. Engang i en pause ved et sogneforstandermøde spurgte jeg en ung gårdmand, Kristen Mortensen i Vejsmark, en mand, der var begærlig efter kundskab om kirkelige ting, om jeg ikke måtte komme til ham og holde en gudelig forsamling i hans hus. Han forbavsedes over spørgsmålet, thi han kendte kun sådanne af modstandernes beretninger. »Jamen, det er jo de hellige, der holder dem«, sagde han. »Ja, men hellige skal vi jo også være, når vi vil se Gud«, svarede jeg. Han havde også hørt tale om, at man risikerede at få sine vinduer slået ind, men jeg troede dog ikke, at det her ville gå til sådanne håndgribeligheder. Han havde nok mærket, at noget nyt var i gære, thi da jeg engang en søndag havde katekiseret i kirken, sagde han til mig: »Er det det, der kaldes grundtvigiansk? Hvis så er, synes jeg, at det er noget, der er alt for højt for os«. Jeg svarede, at det netop var den enfoldige kristendom. Jeg fik da lov af ham at holde forsamlingen en lørdag aften i oktober 1860. I hans storstue havde jeg sat et lille bord midt på gulvet og stole og bænke rundt omkring. Til den bestemte tid kom den ene kone efter den anden, med det hvide tørklæde om salmebogen, og enkelte mænd, meget nysgerrige efter at vide, hvad dette skulle betyde. At Guds ord kunne forkyndes i husene, var dem noget ganske nyt. Da vi var blevet bænkede, sang vi en salme, og jeg holdt da en tale til dem. Sådan at stå lige ansigt til ansigt med dem og at kunne tale ganske jævnt og ligefremt – hvad jeg først lærte i disse forsamlinger – så godt

eller så dårligt, som jeg nu kan det – gjorde et stærkt indtryk på alle, så da jeg til slutning spurgte, om andre ville have en lignende forsamling, bad de alle derom.

Med denne forsamling begyndte den nye vækkelse i Salling, der nu har bredt sig over hele halvøen. Denne virksomhed blev mig såre kær, og jeg fortsatte med den også i Herfølge. I gamle dage kaldte man sådanne sammenkomster »forsamlinger«, nu kalder man dem møder – og deri ligger meget. Man kom virkelig i de gudelige forsamlinger, man følte båndet, der knytter os til Herren, og som omslynger os alle, vi styrkedes i samfundet, vi mærkede ånden som samfundsånden og fik derved lyst til søndagsgudstjenesten og Den hellige Nadver. Ved de nuværende møder samles man en lille tid og skilles igen, men samfundsfølelsen mærkes ikke. Navnlige de unge piger og koner blev grebet af ordet, og de udfoldede en stor mission – den ene ild antændte den anden; de bekendte Herren for andre, besøgte de syge, sang og læste for dem. Det gik mere og mere op for mig, hvilken velsignelse, der var i Herrens ord. Jeg, der er stemningsmenneske, og som tit måtte synge »nu i sorrig, nu i glæde, snart i færd og snart i sæde«, måtte spørge, når Herren ofte skjulte sig for mig: »Hvor skal jeg finde ham, hvor er ordet det stærke, der kan rumme ham, hvor er hans svøb?« Da fornam jeg, at »når Hjerter med Varme om Ordet slår Arme, Vorherre os tager i Favn«. Dette var jo noget nyt for menigheden, og det blev grebet i den første kærligheds varme, da følelserne er stærke, men også hurtigt kan kølnes, med stor begejstring, så de undertiden greb til ordet som til en trylleformular; de gik til syge og »læste« troen over dem.

En forunderlig uvidenhed herskede da også over dåbspagten. En kone, der led meget under anfægtelser, anbefalede jeg engang at tage pagtens ord frem og bekende det, som Luther anbefaler os i sin anvisning til morgen- og aftenandagt. Da jeg så nogen tid efter besøgte hende, og det ikke var bedre, faldt det mig ind at spørge hende: »Hvad siger du så, når du bekender troen?« Hun svarede: »Jeg tror på Gudfader, Søn og Helligånd!« »Jamen du skal bekende den hele tro, det hele ord«, og jeg måtte lære hende dette. Da jeg så besøgte hende igen, sagde hun, at hun havde fået fred i sin sjæl. – Hvilken fortrolighed havde de ikke til mig! En ung

pige i Tise kom til mig engang med et sjal, hun havde købt, thi de andre opvakte piger havde ladet hende høre, at det var for fint, at hun var forfængelig; nu kom hun til mig og viste det og spurgte mig, om hun ikke nok kunne tage det på? Med samme pige oplevede jeg følgende: Hun boede i Sdr. Tise nær ved Eskjær Skov. Det havde nu været skik fra Arilds tid, at småfolk i byen en bestemt nat om efteråret gik ned i skoven og stjal brænde. Den bestemte aften kom, men på vejen gik det op for hende: »Dette er jo tyveri! Det kan ikke forenes med min dåbspagt!« Og hun vendte om, mens de andre gjorde nar ad hende.

På den tid var det blevet mode blandt de unge piger at gå med kyser i stedet for det nationale tørklæde over hovedet. Jeg katekiserede da en søndag på kirkegulvet med dem, om de nu kunne gå med kyser uden forfængelighed. Således, om jeg end var begyndt at få øje på Grundtvigs kirkelige betydning og for troens ord, var der hos os yngre meget lovvæsen; i det hele var vor prædiken, som den Indre Missions er nu. Engang Conradsen og jeg talte sammen, spurgte han mig, om jeg kunne spille fortepiano uden at være forfængelig. Han havde meget lidt sans for musik, hvorfor han ikke forstod musikkens betydning. – Vi arbejdede meget sammen, han kom til mine forsamlinger og jeg til hans, vi udfyldte hinanden godt: Han var et forstandsmenneske, praktisk og klar i sin tankegang og tale, jeg var mere fantasi- og følelsesfuld. Han havde været huslærer på et af grevskaberne på Lolland; her lærte han sin kone Sofie Begemann at kende – hun var lærerinde. Hun var en reformert præsts datter – fra Bücheburg, men det reformerte fik hun snart smøget af sig ved samlivet med den strengt lutherske præst; hun troede på Herrens virkelige nærværelse i sakramentet, og prædikestolstjenesten var hende fuldstændig fremmed. Hun var meget musikalsk, spillede godt og sang dejligt; hun fortalte, at hun ved hoffet i Bücheburg havde sunget og Liszt akkompagneret. Hun var blevet opdraget sammen med fyrstens børn dernede. Nu var hun og Conradsen blevet gift som kapellanfolk; i det første år havde de en dagligstue og et sovekammer hos pastor Brask i Junget, de spiste ved hans bord, og det var skønt at se, hvorledes hun kunne finde sig i de små forhold. Året efter blev der af præsten bygget et enkesæde, hvor de så flyttede ind. Det var festdage for mig,

når jeg kom derover, og vi da rigtigt kunne tale om, hvad vi arbejdede for. – Jeg omgikkes dengang også stærkt med tanken om at føre Jakobine som min hustru ind i den nye præstegård – et par værelser her kunne vi nok få, men Jakobine kunne ikke finde sig i intet husvæsen at sysle med, hvilket jeg godt kunne forstå, så jeg opgav det for det første.

Conradsen havde været officer i Treårskrigen; engang havde han fået ordre til at rydde en knejpe i Sønderborg, hvor soldaterne sad og svirede; over for en af dem måtte han trække blank og give ham en over rygstykkerne; uheldigvis var denne karl fra Junget, og da Conradsen var blevet kaldet dertil, fortalte karlen vidt og bredt, at Conradsen var en hård hals, der havde pryglet soldaterne. Med sin stærke vilje og levende iver fik han vakt liv derovre, men han mødte langt mere modstand, end jeg havde hjemme; jeg havde en blødere og blidere måde at tale folk til på. Conradsen havde efter krigen en tid været hjælpepræst i Hvejsel ved Vejle, det sogn, hvor der dengang var de fleste partier i landet: Peder Pedersenianere, Jens Jensenianere og mange andre »anere«; her havde han haft megen omgang med Svejstrup i Nørup, Svendsen i Jelling og Laurberg i Bredsten, og han havde megen sympati for den kirkelige retning, uden endnu at være klar over det. En aften havde han været hos Svendsen og tilbragt nogle timer i hans studereværelse; da de så kom ned til thebordet, sagde Svendsen til sin kone: »Jeg er nu marcheret op med alle beviser for, at troens ord er af Herren selv, men Conradsen kan endnu ikke tro på det!« »Hvem skulle det ellers være af«, spurgte præstekonen troskyldigt, og denne lille bemærkning slog Conradsen stærkt.

At fader, der havde været elsket af menigheden, kom længere bort fra denne derved, at han havde kapellan i mange år, fik vi vished om det år, vi boede på Eskjær. Vi havde før på de store helligdage prædikedet i alle tre kirker, hvilket vi efter loven ikke behøvede, men i dette år aftalte vi, fordi fader var noget svag og afstandene fra kirkerne noget større, end da vi var i præstegården, kun at prædike i de to kirker 1. juledag; Tise fik da ingen gudstjeneste, og jeg bad dem derfor om at bringe juleofferet anden juledag. Da jeg så den dag havde prædikedet, og degnen begyndte offersalmen, blev alle siddende. Degnen Jensens stemme rystede ved tanken om,

at han ikke skulle få offer, thi han holdt meget af penge, men skønt han blev ved at synge alle vers i salmen, gik ingen op. Da salmen var forbi, vendte jeg mig og messede som sædvanligt, men sagde intet. Da Jensen kom til mig efter at have læst i kordøren, var han meget bleg; jeg trøstede ham med, at det kom vel nok, hvilket også skete nytårsdag. Da jeg så traf dem uden for kirken, sagde jeg dem, at det var ikke smukt gjort, og at de måtte vide, at det var frivilligt, at de i alle disse år havde fået tjeneste de store helligdage. Men begivenheden gjorde fader ondt. Skønt mit mikkelsdags-offer ikke kunne fremtvinges, gav de dog godvilligt. I det første år havde jeg 60 rdlr., i de sidste 90 rdlr. – navnlig mine piger var meget spendable.

Ved fastelavnstid i dette år gjorde jeg en rejse til Maarum, da jeg længtes så meget efter at se og tale med min elskede Jakobine. Der var endnu ingen jernbane i Jylland, så jeg måtte med deligence til Aarhus, ligeledes fra København til Fredensborg. Vi havde nogle rare dage sammen; også Hoff var derude; han havde nu bestemt sig til at blive kapellan hos svigerfaderen, så vi havde jo meget at tale om. Da jeg på hjemturen kom til København, havde studenter-sangforeningen koncert, men jeg kunne ikke få billet dertil. Koncerten holdtes på Universitetet i festsalen; min eneste fornøjelse var at se de mange kendte ansigter, da folk strømmede ud af salen, hvilket jeg iagttog stående bag ved hoveddøren til trappen, en plads jeg havde valgt, fordi jeg kun havde en lodden hue på hovedet, og i det kustume ville jeg ikke træde frem for mine gamle med-sangere. På tilbageturen stødte jeg til fader i Viborg, og vi spillede sammen med kateket Hörning i dennes hjem trioer en hel aften. Også hos biskoppen var vi; han og jeg var ellers ikke de bedste venner. Han var så elskværdig og hyggelig i hjemmet, men over for det nye liv i menigheden var han meget bange, og han så med ængstelse på mig.

Vi havde i Grinderslev Sogn – især på grund af de fem herregårde – et grueligt fattigvæsen. I et lille, rædsomt fattighus boede der 4 familier, hver med en masse børn; mændene var i høj grad fordrukne; når børnene kunne gøre lidt nytte, kom de til herregården, og livet mellem tjenestefolkene der var rædsomt; når en pige fra fattighuset så var blevet en 18–19 år, kom hun gerne hjem som

frugtsommelig, og sådan blev reden altid større og større. En af de mest fordrukne mænd, Peder Hansen, almindeligt kaldet »kammerråden«, ville dog være gudelig. Han havde ladet sig tegne til altergang; jeg sendte da bud efter ham og talte med ham derom; han anstillede sig som bodfærdig i højeste måde, græd og jamrede sig; jeg tog ham til alters, men han vedblev med sit forrige liv. Næste år havde jeg den samme historie; da han ikke vidste tegn til forbedring – når han gik drukken på vejen og så bønderne pløje og arbejde, sagde han: »Det er ret, I skal slide, jeg skal nok æde kornet!« – så forbød jeg ham til sidste Nadveren. Dette indberettede jeg til biskoppen, som loven byder; biskoppen svarede, at jeg engang hver uge måtte tage ham for mig og undervise ham, og hver gang, jeg havde haft ham for mig, indberette til biskoppen om vor samtale. Dette var mig meget ubekvemt, og jeg syntes, det viste både en mistillid til mig og voldte mig større ulejlighed, end jeg allerede havde med ham. Han holdt til sidst helt op med at gå til alters. At hans forståelse af kristendommen var meget mangelfuld, viste han engang, idet han gik til skriftemål og fik absolution, men ikke Nadveren, thi tænkte han, nu har jeg jo fået syndernes forladelse, det er jo hovedsagen; så er det ikke værd at gå til alters; thi der er jo noget, der hedder at drikke og æde sig til doms, og desuden er det jo ingen nytte til, når jeg har syndsforladelsen.

Konfirmationsundervisningen øvede jeg i begyndelsen, som fader og brødrene havde gjort; børnene kom kl. 9; de havde både lærebog, katekismus, bibelhistorie og salmer for; vi blev ved til middag, så en times hvil, og derefter fortsatte jeg så igen til kl. 3. Et år havde jeg piger og drenge for sig, da jeg syntes, at jeg så kunne tale mere frit, navnlig om usædeligheden. Før konfirmationssøndagen talte jeg alvorligt med hver enkelt og gav dem en lille seddel med et skriftsprog eller salmevers, der især havde ærinde til de fejl, jeg havde opdaget hos dem. En stor gårdmand, Morten i Børstinggård, der var meget pengebegærlig og pengestolt, havde en søn, der skulle konfirmeres; ham gav jeg det skriftsprog: Pengegerrighed er en rod til alt ondt. Da jeg nogen tid efter besøgte forældrene, så jeg »sproget«, sat i glas og ramme, ophængt på væggen.

Konfirmationen tog gerne 5–6 timer, da jeg hørte hvert barn; såsnart overhøringen begyndte, strømmede folk ud af kirken for

at få lidt mad og drikke og kom først ind en timestid efter. Det første år tog den del af handlingen mig tre timer; næste år besluttede jeg at gå med uret i hånden, for at det dog ikke skulle være mere end to timer, men da dette blev mig alt for besværligt, hørte jeg senere alle børnene under eet, så tiden blev meget kortere. Konfirmations søndag var der propfuldt i kirken; jeg har altid holdt meget af den dag, thi så er dog de menneskelige følelser lettere at tiltale end ellers.

Min prædiken om dåb og tro vakte vrede hos flere gamle, der syntes, det var en hel ny lære. En enke især var vred; hun havde en flink sønnesøn, der var i huset hos hende, og som gik til præst. Engang faldt det mig ind at spørge ham, hvordan han holdt aftenbøn; han svarede da: »Jeg siger, hvor er jeg blevet et Guds barn? Jeg svarer i dåben! Hvad har jeg lovet der? Jeg svarer forsagelsen og tro!« »Hvem har lært dig det«, spurgte jeg forundret. »Min Gammelmore«, svarede han, og dog kunne hun været vred over, at der prædikedes om dåb og tro – i sandhed et vidnesbyrd om, hvor dødt alting kan blive for os, når ånden er borte.

Den vinter, vi boede på Eskjær, havde navnlig kvinderne det meget besværligt derved, at køkkenet var ovre i den anden fløj; det var strengt for dem om vinteren at skulle over gården. Men her kommer jeg til at tænke på en sær Guds beskyrmelse. Skorstensfejeren havde været derovre for at feje skorstenen, men glemte at lukke en lem; derved var der faret gnister ud, der havde antændt bjælkerne i kælderen. Denne var lige under baronens soveværelse; de vågnede op om natten ved, at luer slog op gennem gulvet; de fik da i en fart folk på benene og øst vand og mælk og øl, og hvad de snarest kunne få fat på, i ilden, så den hurtigt slukkedes. Havde baronens været borte – næste dag skulle de rejse bort – ville hele gården have stået i lys lue, eller hvis luen havde slået op i spisestuen ved siden af, ville de ikke have vaagnet, før ilden havde fået meget mere magt. Vi havde navnlig grund til at takke Vorherre for, at det gik så godt, thi det havde jo været forfærdeligt for os, i hvis køkken ilden var opkommet, hvis hele gården var brændt. – Jo nærmere foråret kom, des mere længtes vi efter at kunne flytte op i præstegården, en flytning, der blev forsinket ved håndværksfolkernes uefterrettelighed. Endelig slog den længe imødesete time, og i begyn-

delsen af maj sagde vi farvel til vort vinterhjem og drog op til det nye hjem, som vi indviede med salmen: Huset, som Gud har bygt. Hvor vi fik travlt med at udpakke de nye møbler og at stille dem op. Dette tog ikke lang tid. Jeg havde bestilt mit skrivebord og selv givet tegning til det hos min farbroder Frederik, der var snedker i København – den skrivepult, jeg har haft siden.

Da alt var i orden, sagde folk, at nu var det rigtignok en anderledes smuk præstegård, smukkere end den gamle. Da de så fortalte os, hvor uregelmæssig den gamle havde været, med dens mange små udbygninger, store og små vinduer o. s. v., gik det op for os, at den vel heller ikke havde været så smuk målt med skønhedens målestok, men for os børn, der i den så det dejlige, fredelige, kærlige barndomshjem, havde den været smuk – vi så ingen mangler ved den. Kapellanen fik to dejlige, store værelser med egen indgang.

Nu gjaldt det om, at det nye hjem kunne blive beriget med minder og at få noget at fortælle. Jens med sin hustru og lille dreng var de første af børnene, der gæstede os, og jeg havde mange samtaler med min fromme, kærlige broder. I meget var vi uenige, men vor kærlighed til Guds Rige var så stor, at uenigheden ingen skår gjorde i vor glæde over hinanden. Mens de var hos os, meldte biskop Laub sig til visitats. Det var første gang, jeg skulle visiteres, og jeg var meget benøvet derved. Jeg prædikede over »skødesynden«, og da jeg først kom på prædikestolen, havde jeg fuld frimodighed. I sin tale tog han den samme tekst og talte overordentligt hjerteligt og smukt. Vi havde flere af de nye melodier: Hvor salig er den lille Flok, Jeg ved et lille Himmerig, samt: Sin Vogn gør han af Skyer blå. Sangen gik for langsomt efter mit skøn, men han syntes, at den var for hurtig, og i salmen efter prædikenen havde jeg hindret ham i at synge med, sagde han, thi han kendte ikke denne melodi. Jeg fik dog det skudsmål: »Prædikenen alvorlig og redelig, messe og sang smuk, overhøringen fornøjelig; han talte fortræffeligt med børnene«. Min broder Jens sagde, at det var en skam, at han ikke roste mig mere. Biskoppen var jo overordentlig konservativ – os unge var han lidt bange for – og søgte at dæmpe os og at holde igen overalt. – I skolerne gjorde han mig sorg. Nielsen, Grinderslev, der var meget dygtig og havde en overordentlig

vanskelig skole, hvori der var så mange, fattige børn, der forsømte meget, i god skik og orden, roste han ikke. Skolelæreren var nylig blevet forlovet; han havde af sin forlovede fået et par broderede morgensko; det syntes han nu var det pæneste fodtøj, så han havde dem på ved skolevisitatsen, og for yderligere at henlede biskoppens opmærksomhed på dem lagde han foden op på bænken, når han talte med børnene; biskoppen spøjte dermed, da vi gik derfra. I Tise sad Jensen, en gammel, stiv lovmand, hvis hjerte sad i pengesækken. Han var min fjende, og jeg havde ved eksamenen ladet ham forstå, at skolen slet ikke var efter mit hoved; han behandlede børnene som gamle folk. Den første gang jeg var derovre, og børnene skulle synge for mig, sang de: »Sorrig og Elendighed, dybe Suk og salte Taarer«. Jeg gik stundom derover og samlede folk i kirken for at indøve de nye melodier, og inden Jensen lærte dem, sang jeg dem for i kirken om søndagen. Så hændte det engang, at jeg efter prædikenen havde ansat: »Jeg ved et lille Himmerig«. Såsnart jeg havde sagt »amen« på prædikestolen, begyndte han på en gammel melodi, han havde fundet hos Zinck, og han fik jo lov til at synge den ganske alene. Da jeg efter tjenesten tog mit tøj på inde i skolen, spurgte jeg ham, hvordan det kunne være, at han sang den melodi, som ingen kendte? Jo, han kunne ikke synge den nye! »Men derfor plejer jeg jo at synge de nye melodier for«, svarede jeg. Så kom hans kone ind, og under grædende tårer sagde hun: »Før var det mig altid en fornøjelse at komme i kirken, når min mand sang, og han har altid været tilpas for de andre præster, men nu skal jo alting være nyt!« Jeg svarede bestemt, at jeg ville råde for, hvilke melodier, der skulle synges. Således stod vi over for hinanden. Så kom visitatsen. Jeg tror, at han ved den mindste misbilligende ytring af bispen ville have bedt om sin afsked, – men det gik anderledes. Da Jensen havde katekiseret på sin kedelige, tørre måde lige efter bogens bogstav, udbød biskoppen: »Det glæder mig, at De har Deres åndskraft endnu«, og Jensen sendte mig et triumferende blik, der sagde: »Jeg har sejret!« Kort tid efter blev hans syn så svækket, at han alligevel blev nødt til at søge sin afsked.

Skønt jeg foregriber noget, må jeg her tilføje, at de gamle koraler, da min eftermand Stockholm blev præst, igen kom til værdig-

hed. Han var fuldstændig umusikalsk og kunne ikke let høre forskel på de nye og gamle toner. Lærer Nielsen i Grinderslev holdt af de nye melodier, Jensen af de gamle; når Jensen så havde første-tjeneste i Tise, sad han og så på uret, for at iagttage hvor lang tid den og den salme tog, og når han så kom til Grinderslev, hvor samme salme blev sunget, havde han uret som rettesnor for at se, om Nielsen sang de gamle eller nye melodier. Tog de så kortere tid end i Tise, for han løs på Nielsen, skønt han rettede sig efter præstens vilje; men uret var en upålidelig vejleder i det stykke, thi Nielsen sang i reglen hurtigere end Jensen.

Hjemme var biskoppen såre elskværdig; over for fader så det ud, som fader var bispren og bispren præsten, – hensynsfuld og kærlig i alle måder.

I disse år begyndte de udvidede landemoder at komme i gang, hvortil alle præsterne blev indbudte. Det var meget interessante møder, men strenge for bispren, som var en fredens mand, og som ikke kunne stille bølgene, der mange gange gik temmeligt højt.

I dette år havde vi en mærkelig erfaring af, hvordan Vorherres ur aldrig går for stærkt eller for langsomt. Min morbroder Theodor Leth i Skive havde været vejinspektør og haft andre små bestillinger, men han havde mistet dem. Han var fortvivlelsen nær, da han ikke havde en skilling at leve af. Men så kom hjælpen så forunderlig. Da hans moder var enke, havde daværende amtsprovst Bregendahl i Skive været hendes formynder, men han havde bedraget hende for 1200 rdlr. Bregendahls søn var blevet en velhavende mand, assessor i overretten, formand i Folketinget. Da han blev underrettet, vi vidste ikke af hvem, om faderens bedrageri, lod han forhøre, om nogle af enkens børn led nød, og da han fik at vide, hvordan Theodor havde det, kom der brev til ham, at Bregendahl årligt ville understøtte ham, og brevet kom netop, da den stakkels Theodor var så bekymret for sin fremtid. Hvor Vorherre kan ordne og lægge alt til rette og føre det onde til det gode!

Opvækkelsen bredte sig i dette år. Skolelæreren sagde engang til mig, at han ikke kunne komme i noget hus, hvor der ikke nu taltes om kristelige ting og blev sunget salmer. Jeg arbejdede også meget; bibellæsninger i skolerne, forsamlinger hver uge; i julen i dette år – 1860 – havde jeg for første gang gudstjeneste juleaften. Kirken

var skønt oplyst og pyntet med grønt, de kære søstre Line og Andrea hjalp mig troligt, smukke lysestager på alteret, den smukke lysekrone med mange lys. Kirken var propfuld; hvor var det fornøjeligt at se børn, unge og gamle! Når de kom ind i kirken, stod de stille i henrykkelse; det var, som de fik et glimt af Himlens herlighed at se; tårerne stod dem i øjnene. Jeg fik nåde til at prædike med begejstring, og der var ikke mange tørre øjne. Julemorgen op kl. 7, ud i vinter og mørke, prædike i alle tre kirker; næste dag prædiken i to kirker og så forsamlinger i husene; men det anstrengte mig ikke nær så meget, som når jeg skulle i selskab og trækkes til l'hombrebordet; jeg kunne aldrig blive fri for den tanke: »Her gør du ingen nytte; er hverken til glæde for dig selv eller andre!« Det kunne jeg derimod være andre steder.

I dette år døde min gamle bedstemoder hos sønnen i Aarhus; hun havde glædet sig meget til at se vort nye hjem, men det nåede hun ikke. Jeg tog derned, holdt ligttalen over hende og forrettede jordpåkastelsen.

Hvad der i disse år brændte i mig, var spørgsmålet om Guds børns forhold til det verdslige liv; selskabeligheden rundt om, som var meget åndløs, kedede mig; jeg ønskede så ofte at fly fra dette, at blive missionær syntes jeg måtte være dejligt, thi så kunne man helt hengive sig til det ene fornødne. Missionen i Hermannsburg havde grebet mig stærkt. Ludvig Harms' virksomhed forbavsede mig og vakte en stærk iver hos mig for missionen. Men den sov snart hen, thi vi havde slet ingen missionærer, og det stod snart for mig, at vor første og nærmeste gerning var at vække menighedslivet op af dvale, før der kunne være tale om at missionere for hedningerne. Jeg havde også megen kamp med forfængeligheden. Vorherre velsignede min gerning, min prædiken slog an, men så hviskede slangen mig ofte forfængelige ord, så jeg glemte at give Gud æren. Når jeg følte de mange menneskers åndløshed og mangel på sans for Guds Rige, hævede jeg mig over dem og så ned på dem; hvad godt, der ellers kunne være hos dem, overså jeg, når det da ikke trådte frem i den bestemte form, jeg ville det. Men så bagefter kunne jeg kaste mig ned for Nådens Trone og vride mig som en orm i syndserkendelse og bede Gud om forladelse; men endnu lærte jeg ikke at se mennesket i menneskene. Hvad der ikke var bestemt kri-

steligt, havde jeg ingen interesse for; at hedningernes dyder er glimrende laster, stod for mig som uomstødelig sandhed.

På herregården Nørsgaard boede assessor Heins. Deres yngste datter Sophie skulle jeg konfirmere; da hun begyndte at gå til forbedelse hos mig, kom moderen til mig og fortalte, at hun ikke ville lyde sin moder, at hun var egenrådig o. s. v., hvilket hun bad mig foreholde hende. Jeg havde megen glæde af denne pige; hun var en dygtig natur med en stærk vilje, og da den blev ledet mod Guds vilje, blev hun ivrig for Vorherres sag. Moderen døde i dette år; ved begravelsen var hendes svigersøn, kammerjunker Drechsel fra Silkeborg, tilstede. Med denne havde jeg ved sammenkomsten efter begravelsen megen samtale; han var ægte rationalist – eller måske fritænker, var meget mod Hostrup, der da var præst i Silkeborg. Drechsel kunne ikke forstå, at en skolelærer dernede, der havde været et udsvævende og dårligt menneske, fordi han nu gik i kirke og fulgte med de hellige, snarere kunne være Hostrups ven og omgang end mange af byens hæderlige borgere og embedsmænd. Assessor Hein havde også en svigerdatter. Forlovelsen med hans søn blev hævet; hun var stærkt påvirket af Birkedal, hos hvem hun havde fået grundskud; hun var begejstret for kristendommen, og i selskaberne var vi næsten altid sammen. Hun fortalte, hvordan Birkedal ved gilder altid samlede en kreds om sig, for hvem han havde noget at fortælle, og jeg ønskede at komme, hvor det gik således til.

I dette år havde mine kære venner Hoff og Betty bryllup den 11. maj. Det var et meget koldt forår; jeg tog over dertil, mødte Jakobine i Frederiksværk; med dampskibet fra Roskilde til Nykøbing, og så drog vi til Ellinge, hvor vi var en dagstid; derfra til Faarevejle, hvor vi opholdt os i flere dage; vi var meget hæse begge to og drak salmiakmikstur i pottevis. Bryllupsdagen tog vi til Vallekilde, hvor den gamle Bonnevie viede dem. Det var et lykkeligt par, der i præstegården havde fået indrettet sig et lille bo med meget små stuer; det allermindste var spisekammeret, hvor der kun var plads til en ad gangen. – Hoff var kommet ind i en velsignet virksomhed; lægprædikanter havde vakt ikke lidt røre i sognene; den gamle præst følte, at det voksede ham over hovedet, så Hoff kom i rette tid til med kærlighed og alvor at lede bevægelsen ind i det rette spor. Vi havde meget at tale om, fælles erfaringer, glæder og sorger i ar-

bejdet, så det var dejlige dage, jeg tilbragte der. Dagen efter brylluppet prædikede jeg, da det var en søndag. Men denne oplevelse modnede hos Jakobine og mig tanken om at få det sådan indrettet i Breum, så at også vi snart kunne holde bryllup. Skønt mine breve fra den tid bærer vidnesbyrd om en uhyre længsel efter hende og mange kampe og svære timer, husker jeg nu slet ikke noget deraf. Tiden i hjemmet stod i dejligt lys for mig, vækkelser i sognene, den store kærlighed, jeg mødte hos de mange venner, jeg fik, og i hjemmet, huskes nu kun af mig. Jeg tænker, at i Himmerig skal vi således også kun erindre det lyse og dejlige, vi har oplevet, så det bliver en uafsladelig lovsang til Herren.

I stedet for Den ydre Mission fik jeg kærlighed til Den indre, hvis virksomhed var begyndt dengang under gamle Rønnes ledelse. Der blev den sommer holdt et ydre missionsmøde i Aarhus, og jeg tog del i det. Dr. Hans Christian Rørdam var formand; han, Kalkcar og Blædel var hovedtalerne ved mødet, men talerne forekom mig umådelig kedelige – mange ord, lidt indhold, end mindre begejstring og varme. Dertil kom, at alle talerne blev holdt så sirligt og smukt, hvad formen angik, noget, der ofte skjulte hulhed og tomhed, så den smule varme, jeg havde for missionen, tabte sig ganske. Mere tiltalt følte jeg mig af den lille pastor Baggesen; han havde klumpfod og havde gerne til tekst: Hvor dejlige er dens fødder, der forkynder godt budskab. Han trådte frem på talerstolen og talte jævnt og varmt om Guds kærlighed mod os – det var naturligt og uden prunk og stads. Tilsidst kom gamle Rønne, der anbefalede det nys oprettede Indremissions Selskab og talte om heden-skabet herhjemme. Deraf følte jeg mig mest tiltalt, heri var der renhed og liv. Vi var nogle unge, der sluttede os sammen, Conradsen, Svejstrup, Laurberg fra Balle ved Vejle, Otto Møller, Kirkeby og jeg. Vi var enige om, at Rønne og hans sag skulle være vor. Så skulle der være fællesspisning; ved bordenden foroven sad de store ordførere med biskop Brammer – vi sad forned. De begyndte oppe ved den store ende at holde taler til hinandens pris; den ene citerede hele Johannes' 2. brev, den anden Johannes' 3. brev, tror jeg, når de udbragte hinandens skåler. Det vandlede for os unge, og vi var enige om at lade en bombe springe; Laurberg blev udvalgt til det. Han var en stor, svær mand, meget velbegavet og en udmærket

vækkelsespræst. Han sagde, at det meste af det, vi havde hørt ved dette møde, bar præg af den sorte skole og dens forhekselse, med megen lærdom og med lidt liv og kraft. Han ville dog forresten bemærke, at han havde bedste karakter til alle sine eksaminer, for at de ikke skulle tro, at han var sinke. Og hans stærke udtalelse mod alt dette endte med en skål for Rønne, thi det han bragte frem, var noget, vi unge kunne bruge. Der blev en almindelig forbavselse hos alle, navnlig hos de ældre, ved den temmelig taktløse tale, som vi unge dog dengang var meget glade ved. En af de tilstedeværende provster kom hen til mig efter bordet og sagde: »Men er han gal, den kapellan?«

Om aftenen samledes vi unge hos en konsul Herskind, hvor vi sang mange salmer. Svejstrup indførte »Den største Paaske Verden har set«, og jeg sang »Kom Gud Helligaand kom brat« til Barnekows melodi, som jeg nylig havde lært.

Da jeg kom hjem fra brylluppet i Vallekilde, fortalte jeg fader vore ønsker om at bo sammen, og han, der vedblev at være ungdommelig til det sidste, forstod det straks. Hans første tanke var at bygge et hus til os på det stykke af toften, som fader ejede, men det blev snart opgivet som for kostbart. Så blev vi enige om at bygge lidt til huset, hvor vi kunne have køkken og spisekammer. Det første var 3½ alen langt og 4½ alen bredt, det sidste 2½ alen langt og 3½ alen bredt, så det var småt, men stort nok til os. Så fik vi en dagligstue, soveværelse, et værelse til og en stue til mig selv, samt løfte om at måtte låne gæsteværelse, når vi havde fremmede; vor pige skulle om natten ligge ovre hos de andre piger. Jeg fik snart fat på håndværkerne, og arbejdet gik rask fra hånden; det ydre skulle være færdigt til sommerferien, at Jakobine kunne tage det i øjesyn. Sære villige var alle til at køre materialer, og da jeg sagde til en kone, at det var min agt at gifte mig, sagde hun: »Ja, vi skulle jo skamme os, om vi ikke sagtens kunne føde en kone til Dem«. Præsterne deromkring forbavsedes derimod over min dristighed at gifte mig som personel kapellan, noget der var meget ualmindeligt dengang. Conradsen var vel gift, men han var ikke så lidt ældre end jeg.

Hvor det varede længe den vinter, inden det blev forår; jeg skulle jo have en lille haveplet, og jeg længtes mægtigt efter at

komme ud og arbejde i den, og jeg talte måneder i forvejen dagene til den 14. maj, da vort bryllup skulle stå, min kære moders fødselsdag. Jakobine havde i de år, hun havde været lærerinde i Svanskjolds hus, været uhyre meget for dem, der næsten altid havde sygdom i huset, så hun var dem som en datter, og hun hængte ved dem med sit kærlige hjerte; hendes breve omtalte derfor ofte den vemod, hun følte, ved at tænke på, at hun skulle forlade dem. Fordi forholdet var et sådant, havde de tilbudt hende, at vort bryllup måtte stå der, og det forhøjede jo også glæden, at jeg skulle holde bryllup i en af Danmarks skønneste egne. Våren mødte også betids, og skoven var mageløs dejlig med det første, friske løv. Jeg ankom til Maarum et par dage før med Hoff, der havde lovet at vie os. Hvor var det dejligt den 13. maj at vandre om i de nys udsprungne skove, ja, jeg kunne forstå, at sjællænderne ikke rigtigt kunne kalde Skærris, det lille krat ved Breum, for en skov, et navn, vi som børn syntes, den var fuldkommen værdig til.

Den 14. maj oprandt med dejligt, varmt vejr. Jeg havde fået at vide, at skikken var, at brudgommen ikke måtte se sin brud hele dagen før i kirken; da vielsen var bestemt først til kl. 5, syntes jeg dog, at det var alt for længe at vente; ved megen overtalelse fik jeg da vielsen sat til kl. 3. Men det meste af formiddagen gik jeg ude omkring i de skønne skove ved Esrom, så og drømte om fremtids lykke og bad Herren velsigne os. Endelig kom bryllups-gæsterne; Albert repræsenterede min familie.

I kirken sang vi »Det er så yndigt at følges ad«, der var temmelig ny dengang, og Hoff talte over den gamle bryllupstekst af Ruths Bog. Jeg hørte ikke så meget. Mon de fleste ægtefolk ved den lejlighed ikke er så meget optaget af deres egne tanker, at de ikke rigtigt har øre for ordet, der tales? Sådant gik det mig. Hun stod der ved min side, den, jeg elskede højest af alle på jorden; den stund var kommet, jeg havde drømt om i mange år; tit var det mig som en drøm, at jeg havde nået den lykke, men fuld af tak og bøn var jeg til vor himmelske Fader, at han ville lade os leve til velsignelse for hinanden. Ved bordet havde vi sange af Barfod og Albert, og jeg takkede især kammerjunkeren for det kærlige hjem, Jakobine havde haft i disse år.

Bestemmelsen var så, at vi om morgenen kl. 4 skulle sejle fra

Helsingør til København; vi blev da alle oppe, til vi kl. 2 kunne køre ned til byen. Tiden gik noget langsomt henad natten, husker jeg. Jakobine havde travlt med at pakke sammen og var meget vemodig ved at forlade de rare mennesker, der også nødtigt gav slip på hende.

Dagen i København gik med visitter, og vi blev fotograferet, et billede, hvoraf der nu eksisterer nogle eksemplarer, men som er gyseligt. Jeg er som en seminarist, der er gået rejekt til eksamen, og Jakobine som en bedrøvet enke, der kommer fra graven. Næste dag igen drog vi fra København over Korsør-Aarhus til Breum, hvor vi holdt vort indtog d. 17. maj, og hvor de kære gamle og søstre modtog os med åbne arme. Vor lille lejlighed var blevet smykket på det skønneste af deres kærlige hænder, ikke få brudegaver modtog os her, blandt andet et taffelur fra Grinderslev Sogn, endvidere sølvting, knive, skeer og gafler o. s. v. fra andre i sognene, gaver, som da især glædede mig.

Et par dage efter vor hjemkomst var der middagselskab hos de gamle for os, hvortil sognets proprietærer, samt Conradsens var indbudt. Her blev sange afsunget, forfattede af Scharling og Conradsen. Den første middag, da min unge hustru dækkede bord for mig, opvartede hun med sødgrød og flæskepandekage. Vi var jo kun os to og vor trofaste pige, så vi fik ofte maden i anden udgave efter et par dages forløb.

En masse gaver fra beboerne strømmede ind til os; jeg har ført bog over det, og det morede mig at vurdere gaverne; jeg måtte jo gerne til moder for at høre, hvad det var værd. Jeg ser, at de i det første år fra maj 1862 til maj 1863 beløb sig til 275 kr. Det var æg, flæsk, kød, fisk, tørv, levende lam, små kreaturer, smør, ost, fløde, søsterkage, sukkerbrødkager, finbrød o. s. v. I mest forlegenhed var vi med ålene, når den tid kom, da de fangedes; så fik vi en masse, så Jakobine måtte anvende al sin opfindsomhed for at lave dem til under de forskellige former. Om søndag-eftermiddagen, når jeg var færdig med tjenesten, var vi altid hos de gamle, men det skete ofte, når vi havde fået vor kaffe, og fader og jeg skulle spille, at Line eller Andrea sagde: »Her kommer en kone med bylter under armene!« Så måtte vi op for at tage imod dem i vor egen lejlighed og traktere dem; de skulle jo altid underholdes lidt. Den venlighed var os stundom besværlig, men vi har

da ofte senere ønsket den igen. Da vi rejste derfra til Herfølge, havde vi også en mængde med af alle slags. Men det kunne også hænde, når jeg havde vist en konfirmand bort, at jeg måtte sige til Jakobine: »Nu i eftermiddag kommer moderen formentlig både med gås og med smør, men det må du ikke tage imod, thi det er bestikkelse«, og så vidt jeg husker, hændte det også engang.

Hvor var den sommer dejlig for mig! Nu havde jeg hende, jeg kunne tale med om alt; jeg havde de kære gamle og de kære søstre, der ville gøre det så godt i alle måder for os, og et vågnende menighedsliv, grøde rundt omkring, Guds velsignelse i alle måder og fuld kraft at sætte ind derpå.

Det var dog vist den foregående sommerferie, at jeg med Hans og Theodor gjorde en tur til Silkeborg. De var kommet hjem i ferien, og da de dog skulle have nogen morskab, foreslog jeg dem en fodtur derved, hvortil de naturligvis var meget villige, når jeg ville betale. Vi tog da taskerne på ryggen og travede som frie og muntre svende afsted til Skive. Da vi vidste, at næste dags march blev den værste, ville jeg ikke sætte alle kræfter til den første dag, så da vi traf en returvogn fra Viborg i Skive, akkorderede jeg med kusken om at tage os med; vi overnattede på Engelsborg, hvor Hoff var, og vi havde en munter aften sammen. Men ak ve, da vi skulle afsted næste morgen, øsregnede det. Det fik ikke at hjælpe; vi marcherede afsted, men da vi kom til Rindsholm, var vi så gennemblødt til skindet, at det kneb med at holde humøret oppe; i Avnsberg Skov gik Hans hen bag et træ, og vi drillede ham da med, at han gik hen og græd over skæbnens lunefuldhed; men vi holdt det da gående til Kellerrup Kro. Ankommet hertil klædte vi os af til skindet, lånte hos kromanden alle de klæder, han havde, mens vore blev tørret ved ovnen. Vi morede os fortræffeligt med at komme frem i de forskelligste dragter, en i hvide benklæder, en i rød trøje o. s. v. Fornøjelsen derover forhøjedes, da der netop ankom nogle studenter fra Silkeborg, som kendte Hans og Theodor, og de udgav sig da for at have taget tjeneste som staldkarle og opvartere. Da endelig vort tøj var tørt, smagte det godt at komme i de vante klæder igen, men vi havde ikke husket, at alle legemer udvider sig i varme, støvler undtaget; disse var så indskrumpede, at vi ikke kunne komme længere end i skafterne. Gaa på den måde til Silkeborg var

umuligt; jeg måtte da leje kromanden til at køre os derved, og det blev jo en ikke beregnet udgift for den ikke overfyldte pung. Om aftenen holdt vi vort indtog i den by, jeg senere hen så ofte skulle besøge, og tog ind i Hotel Dania på torvet. Hans og jeg fik eet værelse, Theodor et andet. Allerede dengang var der mange turister, der besøgte dette skønne sted; jeg husker, at jeg vågnede om morgenen ved klare barnestemmer fra værelset ved siden af; børnene kaldte på deres fader og moder, for at de snart kunne komme op på Himmelbjerget. Da jeg så kom ind for at vække Theodor, var han syg. Han var blevet forkølet, og da lægen blev hentet, erklærede han det for en begyndende mavebetændelse; det var sørgeligt for os og især for ham, der måtte ligge i sengen hele tiden, mens vi andre søgte at få så meget udbytte af turen som muligt. Vi gjorde visit hos birkedommer, kammerjunker Drechsel, som jeg havde truffet på Nørsgaard, og han var uhyre venlig og indbød os til endelig at bo i hans smukke lejlighed ved siden af præstegården. Med ham foretog vi en tur til Himmelbjerget med »Hjejlen« og nød den storslåede udsigt, der jo da overgik »Smedens Høj« hjemme på marken og Fur Bakker. Opstigningen til bjerget var jo langt fra så let som nu, men den generede os ikke; hvor var det henrivende at se alle disse lyngbakker, disse uendelige skove, disse herlige søer. Her kunne man ikke blive træt af at være i mange dage. Kammerjunkeren var uhyre forekommende, men jeg mærkede snart, at han var meget dårligt afholdt af befolkningen dernede, noget jeg flere år derefter, da jeg blev præst i Sejling, fandt stadfæstet. Han var aristokrat, hvilket ikke passede til egnens demokratiske befolkning, meget myndig og egenrådig, hvilket slet ikke kunne forenes med folkets krav på at styre med. Da et par dage var gået, fik jeg da lov af lægen at rejse hjem med Theodor, når jeg ville tage en lukket vogn fra Silkeborg til Breums port; det blev en kostbar historie. Proprietær Bjørn, som jeg kendte hjemmefra, han havde ejet Grinderslevkloster og var nu bosiddende i Silkeborg, og hvem jeg fortalte om mit uheld, var så venlig at spørge, om jeg havde penge nok; da jeg benægtede det, tilbød han mig et lån til vognen.

Stor lyst havde jeg til at besøge Hostrup, der da var præst i byen. Conradsen havde hørt, at han søgte bort, og havde da bedt mig om at forhøre hos ham om embedet; dette skaffede mig en anledning

til at komme til ham. Han modtog mig meget venligt og fortalte, at det, han kaldte sin menighed, bestod af 100 mennesker. Hans organist var syg, hvorfor han bad mig om at spille orgelet om søndagen; jeg husker ikke, hvordan han fik at vide, at jeg spillede; men jeg kunne ikke blive søndagen over. Så vovede vi tilbagerejsen fra morgen til aften og kom godt hjem med den syge, som da snart kom til kræfter igen, men rejsen ville jo have været ulige fornøjeligere for os, havde vi ikke haft den ængstelse, hans sygdom voldte os.

I disse år var de udvidede landemoder begyndt, og alle stiftets præster blev indbudt af biskoppen. Det var meget interessante møder. Først om aftenen, når vi ankom til Prejslers Gæstgivergaard – dengang hed det endnu ikke hotel – at samles med de mange præster, forny gamle og stifte nye bekendtskaber. Fader og provst Spleth var omtrent jævnaldrende; de kunne være uhyre vittige begge to; en sådan aften, erindrer jeg, sad en mængde præster og morede sig kosteligt over deres lune. Fader holdt meget af Spleth; jeg erindrer, at fader engang, jeg ikke var med til landemode, kom hjem og fortalte, at Spleth havde prædiket; han havde lagt sit ur på prædikepulten, men da han havde prædiket et kvarter, gik uret i stå; da han så, efter at være kommet til ende med sin prædiken, så på uret, troede han, at han kun havde prædiket et kvarter, og det var alt for lidt for en gammel prædikant, så han begyndte forfra og gentog sin prædiken. Fader var meget bedrøvet på hans vegne. Dernæst landemodedagen; efter endt gudstjeneste i Domkirken mødtes vi i den gamle stænderforsamlingsal til diskussion af sager, som enten ministeriet havde forelagt, eller som en og anden af de tilstedeværende havde ønsket frem. Et år havde vi den såkaldte donatiskirkestrid for. Kragballe havde udtalt den anskuelse, at en dåb ikke var gyldig, når den var udført af en vantro præst, og Martensen havde nægtet at ordinere ham, når han ikke tilbagekaldte dette, som var i strid med den augsburgske confession. Sagen skulle nu diskuteres her. Pastor Christiani, som dengang var i Bjerregrav, havde Kragballe som sin gæst og var mødt med ham. Så snart diskussionen skulle begynde, foreslog Christiani, at man skulle give Kragballe lov til at føre sin sag selv. Da han ellers var uden for stiftet, skulle han have særlig tilladelse til både at overvære mødet og til at tage

del deri. Der taltes for og imod; da der så skulle stemmes, faldt det langt overvejende antal stemmer mod ham; dermed forlod han salen. Men debatten blev meget varm, thi stemningen var ved denne begyndelse blevet noget ophidset. Ved disse møder var Christiani navnlig meget hensynsløs; hans glæde var at kaste bomber ud, der rigtigt kunne gøre alarm, og at bringe de mest paradokse ting frem. Det i de senere år meget debatterede spørgsmål om bibelen kom også engang frem, og han udtalte her de samme anskuelse som senere Brücker og nyrationalisterne; bibelen var nok den bedste bog vi havde, men der kunne godt komme den tid, da mere åndfyldte mænd end apostlene og evangelisterne kunne stå frem og skrive bøger, der bar åndens præg i højere grad end bibelen. Han var altid slagfærdig og skarp; han skulle være vor – de unge grundtvigianeres ordfører, men vi var ikke glade ved ham. Da han engang havde foreslået en ændring i ritualen, for en ældre præst Øllgaard op, og med megen salvelse udrød han: »Jeg vil bede Dem alle og især Christiani betænke, hvad De med de oprakte tre fingre højtideligt har svoret derovre i Herrens hellige hus ved Deres ordination« – nemlig at holde kongens love – hvortil Christiani opbragt svarede: »Det er et stærkt stykke, at pastor Øllgaard vil gøre os til menedere!« – Når striden blev varm, kunne biskop Laub slet ikke magte situationen; ordfører for den konservative side var nuværende biskop Svane, dengang præst i stiftet; han havde og har endnu en sært gribende stemme, en brudt diskant, men han var dygtig i diskussionen. Naturligvis kom diskussionen næsten altid ind på grundtvigianismen, som dengang var det brændende spørgsmål. Den tredje del af disse møder bestod i en festlig, såre gemytlig middag i bispegården, hvor vi i almindelighed fik jordbær, og der blev drukket meget vin. Her fulgte jo talerne slag i slag; det sidste år fader var med, holdt han en fortrinlig morsom tale over den tekst »Ej blot til Lyst«, der var så fornøjelig og festlig, at vi alle sad i latter. Det sidste år jeg deltog i mødet – 1863 – da politikken var begyndt at spille en betydelig rolle, havde jeg i haven efter middagen en samtale med min gamle lærer Wesenberg; den endte med, at han sagde: »Ja, grundtvigianerne, mormoner og slesvigholstenere er for mig et og det samme!«

I dette år var fader ofte svag; jeg måtte da som oftest prædike

i alle tre kirker på de store helligdage; jeg føjede dertil langfredag og nytårsdag og høstprædikenens søndag. Når jeg havde prædikeret over evangeliet i de to første kirker, prædikede jeg stundom over apostelen i den tredje, for ikke at gentage samme prædiken tre gange.

I dette år havde jeg besøg af min gamle studenterven Reinhardt; han var den første gæst, vi havde ved vort bord. Da vi sang morgensangen »Nu rinder Solen op«, og vi kom til »Jeg har min Førlighed«, hvilken latter, det havde han aldrig hørt før. Også Hoff og Betty besøgte os, og med dem gæstede vi Conradsens; Hoff, som dengang ikke var blevet grundtvigianer, blev dygtigt klemt af os; da Hoff rejste fra Conradsen, sagde denne: »Bliver han nogensinde en af vore, vil han blive en af de meget moderate«.

Jeg havde forberedt tre unge mennesker til seminariet hos Tang i København. Denne havde skrevet et meget lokkende avertissement om, at undervisning, kost og logis kunne fås hos ham for 200 rdlr. årlig. En husmand Børsting i Torm, der var blevet opvakt, syntes, at det var en god spekulation at sælge sit hus, for hvilket han kunne få 1000 rdlr., og drage derover. Men de blev skuffede; Tang var en endnu bedre spekulant; de fik vel kost, men den var så tarvelig, at de desuden måtte betale betydeligt for at få det, de kunne spise; logiet var også så knebent, at de foretrak at bo i byen; derved blev det meget dyrere, end de havde ventet. Børsting, der var lidt til års og mindre begavet end de andre, slap dog igennem med ringeste karakter og fik senere et lille lærerembede i Salling. Den af deres lærere, der havde mest indflydelse på dem, var Ernst Trier; hvor de elskede ham; de kom til ham i hans hjem, og han tog sig såre kærligt af dem. Han besøgte også mig. Jeg har aldrig kendt noget menneske, der sådan altid havde dampen oppe som han. Såsnart det rygtedes, at han var hos mig, kom hans elever – endog fra Mors – for at hilse på ham; sådan som han kunne trykke folk i hånden og omfavne dem og tage dem om halsen, har jeg ikke kendt mage til, og i de tider var det noget i høj grad påfaldende, at en teologisk kandidat omgikkes bønderkarle. Da vi sang vor morgensang i præstegården, sagde han: »Nu må De undskylde min vægterrøst« – som sådan stærk og gennemtrængende, men også meget sjælfuld, bekendt fra Vartov Menighed. Han fortalte om, hvordan han i studentertiden

sammen med Ludvig Schrøder og Jens Nørregaard, tror jeg, en lang tid om lørdagen tog ned til Peter Kr. Kierkegaard, der dengang var præst i Pedersborg ved Sorø, og gennemgik Det ny Testamente med ham; det var uforglemmelige timer, han der havde haft.

Conradsen og jeg arbejdede stadigt sammen i forsamlinger. Det politiske begyndte at optage os noget. Tyskland truede, men en adresse til ministeriet Hall gik om i hele landet om ikke at give efter for dem; skulle det komme til krig, skulle alle være rede; den adresse fik underskrifter, tror jeg i hundred tusindvis. Conradsen og jeg talte ofte om, at vi burde vist begynde på at holde folkelige møder og tale om fædrelandske ting, men hvordan vi skulle bære os ad, havde vi ingen forestilling om; vi talte med vor nabo Kr. Glud derom. Han sagde: »Det kan jeg skam sagtens«. »Ja, men hvordan vil Du bære dig ad?« »Ja, jeg vil sige: Nu vil jeg fortælle noget om Knud den Hellige! Kender I ham, folk?« – Glud var kapellan hos sin fader, stod på skrifteologiens stude, men var levende og nidkær. Kirkegangen var i faderens tid skrumpet ind, men da sønnen kom, blev kirkerne fulde. Fader og søn prædikede skiftevis hver anden søndag, og folk opsatte da at gå i kirke til den søndag, sønnen prædikede. »Du prædiker mig skam kirkerne helt tomme«, sagde den gamle, når han så, at der næsten slet ingen kom, når han prædikede; han troede, at der heller ingen kom, når sønnen prædikede. Senere blev han opmærksom på, hvordan det forholdt sig; han ville da ikke have, at menigheden forud skulle vide, hvilken prædikant de fik om søndagen, men følgen var, at de sad søndag morgen og kiggede ud af vinduerne efter, hvem der blev prædikant den dag; var det sønnen, skyndte de sig til kirken. Kristian Glud var som ung umådelig forlegen og undseelig, men tillige uhyre pjattet i sin tale, rask i sine domme om alting; når han prædikede, var det derimod meget roligt og sindigt. Da han få år efter kom over på den kirkelige side, blev han høvdingen i Salling og har stået sådan i snart 30 år. I begyndelsen fanatisk yderligtgående i politisk og kirkelig henseende, men ærlig og oprigtig i al sin færd, dertil den mest opofrende præst, jeg har kendt. Sognebåndsløserne fik han næsten fra hele Salling; han vandrede på sin fod omkring og holdt forsamling i gårde og huse; det meste af sin gage gav han bort, mest til fattige højskoleelever.

Som kapellan havde han et lille værelse med en pult, et simpelt træbord, to simple stole og en seng. Da han blev sognepræst der, og faderen gik af, blev alt uforandret; han ville blive i sit gamle værelse, og forældrene skulle have det, som de var vant til. En uhyre indflydelse vandt han ved sit jævne, fordringsløse væsen; da han havde været præst der i 25 år, var søsteren bedrøvet over, at ingen havde tænkt på at give ham en gave som anerkendelse af hans virksomhed. Da hun udtalte det for ham, svarede han: »Hvad skulle det til; der er skam mange bedre ting, de kan bruge deres penge til end til at give mig gaver«. Enfoldig og såre barnlig var hans prædiken, og det var ikke frit for, at de yngre, der syntes at slægte athenienserne på, ikke tilfredsstilledes derved, thi de ville gerne have nye tanker og spurgte ikke så meget efter det, der kunne varme hjertet. Jeberg, der engang var et såre dødt sogn, er nu midtpunktet for bevægelsen i Salling; her fik de det første forsamlingshus, her er højskole, og rundt omkring fra strømmer de hertil om søndagen. Når Glud trænger til penge til huset, sender han gerne bud efter mig, thi han siger, at ingen kan samle så mange som jeg. Det er mig også altid en glæde at tale deroppe; huset, der er meget stort, er propfuldt, og alle mine gamle venner møder gerne; jeg får mange kærlige nik og håndtryk til vidnesbyrd om, at gammel kærlighed ruster ikke.

Conradsen og jeg havde ofte hørt tale om de kolportører, som Den indre Mission var begyndt at udsende, og vi ønskede at få fat på dem, thi vi ville så gerne have bevægelse alle vegne. En dag kom Conradsen kørende over til mig og modtog mig med de ord: »Nu har jeg en kolportør med til dig!« Jeg modtog dette budskab med glæde. Hvem det var? Han hed Hjorth og var udsendt af Bibelselskabet, uddelte gudelige skrifter og ville gerne holde forsamling. Det var en lille mand i blå kjole med blanke knapper. Jeg fik det snart kundgjort, at der blev forsamling af en kolportør i skolen den sidste aften i det gamle kirkeår. En mørk novemberaften traskede vi da op i skolen i regn og blæst. Skolen var overfyldt, og folk blev ved at komme. Jeg foreslog da at gå over i kirken; der var et stykke dertil, og i regn og mørke var det ikke behageligt, men vi kom let over det, da alle var meget forventningsfulde. Da vi så havde sunget et par salmer, bar han en skammel ned i gangen,

stod op på den og begyndte at læse evangeliet op til almindelig bededag. Men den forestilling, der så begyndte, var noget af det mest tragikomiske, jeg har oplevet. Op ad vægge og ned ad stolper talte han om alt muligt og om intet, thi det blev kun begyndelsens tilløb til noget. Stundom diverterede han publikum med at synge en sang alene: »Hvor er det godt at lande« eller »Jeg er fremmed, jeg er pilgrim«. Da han havde vævet længe, sagde han: »Så plejer jeg at holde en bøn til afveksling. Rejs jer så op, at vi kan bede!« Alle rejste sig, men i stedet for at bede, begyndte han igen at væve noget om, hvor godt det var at bede, o. s. v., o. s. v. Den ene efter den anden satte sig så igen. Da han var færdig, og vi havde sunget en salme, ville vi til at gå, men flere kom da til mig og bad, om jeg ikke kunne sige dem noget ordentligt, for det, de havde fået, tilfredsstillede dem ikke. Jeg talte da noget om, at det var kirkeårets sidste aften. Kolportøren solgte mange eksemplarer af en billedbog: Hjertespejlet, der forestillede synden i hjertet under skikkelse af djævl og afmalede det vantro hjerte som fyldt med djævl; den pjece holdt han meget af, endskønt han slet ikke var poetisk. Pastor Frandsen i Tødse på Mors sagde engang til ham: »Lægger De slet ikke mærke til, når De sådan går omkring i landet, at der går en djævl bag efter Dem?« Næh, det gjorde han da ikke! »Jo, det er djævlen, der går bag efter Dem og griner ad Dem!« Kolportøren kom oftere til egnen, men til at holde forsamling opfordrede jeg ham ikke mere.

Skal jeg egentlig sige, hvordan vi prædikede i disse år, så ved jeg ikke bedre end at vise hen til Birkedals »Synd og Naade«. Disse prædikener var idealet for os – altid søgte vi at vække folk. Når så den tid kom, at vi endelig havde samlet en menighed, talte Conradsen og jeg ofte om, at vi så skulle oplyse folk og føre dem videre. Skønt vi bestandigt talte om og arbejdede for vort, havde vi endnu ikke erfaret, at livet ikke går efter bestemte paragraffer, så at man, når man har læst den ene, kan lade den ligge, og derefter gå til den næste. Men vore prædikener samlede mange, og sang var der både i kirker og huse.

Folk ville jo grumme gerne komme til mig, men de måtte jo have en anledning. For også at hjælpe dem i det stykke oprettede jeg et læseselskab, som jeg selv styrede; så kunne de da komme til

mig med deres bøger, og med den læste bog som udgangspunkt fik vi snart en samtale i gang; men det var jo de gudelige bøger, de helst læste, navnlig »Budstikken«, der dengang var et udmærket skrift både til opbyggelse og oplysning. Det varede længe, inden de turde sige, når jeg spurgte dem om, hvilken slags bøger de helst ville have, at de gerne ville have en roman eller anden historiebog. Som alle begyndere i kristendom troede de, at alt skulle være gudeligt, og alt det andet var uden betydning; pietismen ligger nærmest for det naturlige menneske.

Jeg mindes den dejlige juleaften, vi havde i Grinderslev Kirke. De kære søstre – Line og Andrea – hjalp trolig til at få kirken rigtig pyntet; væggen omkring alteret var beklædt med grønt, hvori der var hundreder af smålys; en myldrende mængde mennesker; der var en rigtig feststemning over os alle. Juledag måtte jeg, da fader var svag, prædike i alle tre kirker; julemorgen da jeg stod op, havde min søde, unge hustru gjort det rigtigt lunt og hyggeligt i min stue – jeg holder ellers ikke af at komme op ved lys om morgenen – men disse lys denne morgen, den gode kop kaffe, det varme julekys fra hende mindede mig om ordet »Medens som Barn på Landet jeg var hjemme, Julemorgen var mit Himmerig«. I mørke måtte jeg køre til Tise, og inden jeg kom hjem fra sidste tjeneste i Grønning, var det igen mørkt; men jeg havde lyst og glæde i hjertet, så jeg kom let over den dag og de andre gudstjenestedage i kirkerne og forsamlingerne i husene.

Fader blev svagere og svagere; i september 1862 havde han med moder og søstre gjort en tur til Nordborg, hvor Erik var blevet sognepræst, og alt var gået rigtigt godt; men da vinteren kom, måtte Andrea hjælpe ham med skriveriet. Stundom tænkte han på at tage sin afsked både som provst og præst, men han ville dog gerne først holde sit 50års jubilæum som præst – den 7. maj 1863. Skønt han henad foråret blev svagere, holdt håbet om den fest ham dog oppe. Det var med vemod, vi gik dagen i møde, thi stundom kunne han helt falde sammen, og vi fik da anelse om, at det måske blev en sørgefest i stedet for en glædesfest. Dagen oprandt da, og glæden holdt ham vidunderligt oppe. Biskop Laub mødte og overrakte ham Dannebrogsmændenes kors – han var ridder af Dannebrog i forvejen – mange præster fra fjern og nær og alle børnene. Der var

skrevet sange af pastor Kjerumbaard, Scharling og Albert og med musik til. Højtideligheden i den propfulde kirke begyndte med et prælude på et harmonium, jeg havde lånt, og som jeg udførte, ligesom jeg også læste i kordøren; biskoppen talte smukt fra alteret; dernæst Erik og til sidst messede Jens slutningskollekten. Jeg mindes tydeligt, at hans messe var meget høj, så vi gruede for det store »amen«, vi skulle svare ovenpå; men godt var det da, at vi havde gode tenorer.

I hjemmet havde vi så en munter middag ovenpå med en mængde taler og sange, men vemoden udeblev ikke, thi vi mærkede tydeligt, at det kun var feststemningen, der holdt den kære gamle oppe. Ringere blev han da også efter disse dage. Leversyge og lungebetændelse på een gang tog ham, og han led meget. Hans var hjemme, og vi skiftedes til at våge over ham; som vægterne længes efter morgengryet, sådan sad jeg ofte i hans værelse ved siden af hans sovekammer – så tit slog han hænderne sammen og opsendte sine tusinde sukke til vor himmelske Fader, indtil han d. 12. jun. hensov, medens vi alle stod ved hans leje; vore inderlige bønner fulgte hans sjæl, den trofaste gamle, hvis hjerte var fuldt af kærlighed til os alle. – Han havde været en såre dygtig provst, en nidkær præst, den tid han havde med præstegerningen at gøre, en kærlig fader og en from kristen. Hvor skal det blive dejligt at møde dig engang igen, du kære fader! Herren hjælpe os og forunde os den nåde!

Om vor kære, dyrebare moder slog vi nu kreds, og vi havde ingen anden tanke end at søge at gøre hendes enkestand så blid, som vi kunne.

Begravelsesdagen var der jo en stor mængde mennesker samlet; i hjemmet talte gamle pastor Glud og Conradsen. De to så ellers ikke mildt til hinanden, og det kom også frem ved denne lejlighed. Glud aflagde det vidnesbyrd om den gamle provst, at han byggede sin salighed på troen, på bibelen, som det sandeste og eneste Guds ord, og den gode mand ville da dermed give os unge en lille snert; men Conradsen udtalte, at den gamle provst byggede på Vorherre selv, som han var kommet til ham i hans dåb. Han følte som den unge trang til at tale ved den gamle provsts kiste for at takke ham for den kærlighed, han altid havde vist de yngre, og for den forståelse, han havde af deres gerning. I kirken talte stiftsprovst Welding fra

Viborg, og Jens og jeg talte ved graven over ordet: »Som bedrøvede, dog altid glade«, og indviede hans legeme til støvet. Vorherre give ham og alle os børn en salig opstandelse!

Efter faders død blev det store provsti delt – Fjends Herred og Salling Herred hver for sig; for det første blev Colding i Kobberup provst, for det sidste Møller i Selde.

Meget fik jeg nu at bestille med at ordne og dele arkivet, være til hjælp og trøst for moder, så jeg fik ikke tid til bekymring for min egen fremtid. Jeg var vis på, at Gudfader havde et sted til mig; jeg skulle blot agte på hans vink ad mig.

Sommerferien var jo vemodig. Scharling og de to unge studenter – Hans og Theodor – den sidste, der forrige år fik laud til artium, mødte nu med ug til filosofikum – var vore gæster. Vi talte meget om den kære moders fremtid; hun og vi alle var snart enige om, at efter nådsensåret måtte hun helst flytte til København og have de to sønner med Line og Andrea i huset; Scharlings var i Roskilde, og vi udmaledede os fremtiden med skønne farver. Ved denne lejlighed kom vi til at skønne på, hvilken velsignelse et nådsensår er for en enke, thi hvor svært ville det have været for moder, om hun straks skulle have holdt auktion og derefter være rejst bort fra det gamle hjem.

Store indtægter fik hun ikke; skønt fader havde været præst i 50 år – og provst tillige – kunne hendes pension ikke nå op til 700 kr. årlig; men staten plejede at hjælpe yderligere, når der var uforsørgede sønner. Auktionen ville indbringe en del, Erik var i et godt embede, vi regnede og lagde sammen således, at vi nok mente, moder kunne leve sorgfrit.

For sidste gang var vi i Krabbesholms Skov den 6. aug.; det regnede hele tiden, så den dag lignede naturen vort sind.

I sognene blev der nu talt meget om at få mig til sognepræst. Store betæneligheder havde jeg derved; det overvældende fattigvæsen med en uhyre ryggesløshed og usædelighed, værst på herregårdene, gjorde mig meget betænelig, men på den anden side var jeg så fast knyttet til så mange, og det syntes, som var en længsel efter Guds ord næsten alle vegne, så jeg bestemte da at stille alt i Guds hånd. De kunne da gerne søge for mig, Gudfader kunne jo alligevel gøre, hvad han så, der var bedst. At han ville mæge

det så, stolede jeg på. En deputation blev da udnævnt, en mand fra hvert sogn anført af en sognefoged, dannebrogsmænd Mikkel Nielsen i Grønning, og med dem drog jeg afsted en af de første dage i september. Hvor det var morsomt at rejse med disse umiddelbare mennesker! Da vi gik ombord på dampskibet i Aarhus, og de stod på dækket, spurgte de om, når de skulle hejses ned; de havde hørt, at studene blev hejst ned i lasten, og de troede, at de nu skulle have samme medfart. Da jeg opfordrede dem til at tænde deres piber og at lade, som de var hjemme, sagde de, at det jo var som at være hjemme på deres eget stuegulv. Så snart vi var kommet ind i toget i Korsør, og vi var begyndt at køre – de hilste på alle, der kom ind i vognen – begyndte de at spørge om hver kirke, de kunne se. Det ærgrede mig, da jeg kunne se, at deres medrejsende, som ikke havde for meget af den umiddelbare barnlighed, gjorde nar ad dem.

Vi skulle have audiens hos kongen, der lå ude på Skodsborg; grevinden boede på slottet, kongen i et telt i haven. Vi meldte os hos den jourhavende adjutant; vi skulle vente lidt i haven – kongen var på retiraden. Vi gik da op og ned ad havegangen; jeg med min præstekjole under armen for at kunne iføre mig den, hvis kongen ønskede at tale med mig; bønderne var meget benovede; da officeren endelig vinkede ad dem, for det ud af Mikkel: »Skal vi falde på knæ for kongen?« »Aah nej«, sagde jeg, »tag blot hatten af og tal ganske jævnt med ham«. Jeg blev uden for hegnet, men jeg kunne kigge derigennem, og så, at de tog hatten af, så snart de kom inden for lågen; kongens telt lå i baggrunden, og han stod inde i det og vinkede ad dem. Han hilste meget venligt: »God dag, hvor er I fra? Er I færdig med høsten? Hvordan har den været?« Det var jo en fornuftig måde at tale til jyske bønder på. Nu kunne de få munden på gлед. Endelig spurgte han om deres ærinde, og da de havde forebragt det og overleveret ham adressen, der var underskrevet af alle de tre sognes beboere på to nær, sagde han: »Ja, jeg skal tale med min kultusminister og gøre, hvad jeg kan!« De kom ud til mig med tårer i øjnene, aldrig havde de troet, at en konge kunne være så jævn. »De er sikker på embedet«, sagde de, »han vil gøre, hvad han kan«, og i den retning mente de, at han formåede alt. Glædestrålende var de – mig talte han ikke om.

Vi gik nu glade til Dyrehaven; de ville have mig til at vise dem slanger og vilde dyr, som de mente, var der. Da vi kom til Klampenborg, skulle vi have en god frokost. Vi bestilte bøf, men bønderne ville endelig ud i køkkenet med deres tallerkener; de kunne ikke tro, at de skulle opvartes. Næste dag var det Grundtvigs fødselsdag, og han havde indbudt til et vennemøde i Kosmos' lille sal dagen efter. Dette ville jeg have med, og jeg ville da også, at bønderne skulle blive de dage over for at se dem om. Helst ville de straks hjem og fortælle om rejsen, men jeg fik dem da overtalt til at blive. Deres mod var forresten også dalet noget, thi dagen efter audiensen hos kongen måtte vi til Monrad, som da var kultusminister. Men han var ikke så venlig som kongen. Så snart de kom ind, for han hen mod dem med spørgsmålet: »Hvad vil I?« Sallingboere plejede ikke sådan at begynde straks, de skal jo gerne snakke lidt om vejret først, inden de kommer til deres egentlige ærinde, så de blev jo betuttede i det. Da de så var kommet frem med deres ærinde, trøstede han dem dårligt: »Den kapellan var jo alt for ung! Embedet var jo stort! Det kunne næppe ske!« Højest forknytte var de, da de kom ud til mig, og megen trøst fik heller ikke jeg, da jeg kom ind til ham.

Monrad kunne jo være meget ubehagelig. Han var overordentlig begavet; havde først som kandidat fordybet sig i de østerlandske sprog. Ludvig Helveg fortalte mig engang, at en aften i dec. 1839 – kort efter Frederik VI's død – havde frihedsvenerne sammenkaldt et møde i Kasino, vistnok for at vedtage en adresse til den nye konge om frihedskravene. Helveg ville derved, og han mødte i en af smågaderne Monrad, der gik med en hel mængde store bøger under armen, som han havde hentet på biblioteket og nu skulle hjem med. »Går De ikke med?« spurgte Helveg Monrad, der var fuldstændig uden for det politiske dengang; Monrad havde mest lyst til at gå hjem og studere, men Helveg fik ham da med, og i dette møde holdt han sin første politiske tale, idet han stillede sig på frihedsvenernes side. Nogle dage efter var der et gilde, som frihedsvenerne gjorde for hinanden; der blev holdt glødende taler for friheden. Monrad ville også tale, men inden det skete, tog han sin hustru hen i en vinduesfordybning og spurgte hende om, hun var rede til at følge ham, når han optrådte mod regeringen – et

skridt, der jo kunne få den største indflydelse på hele hans fremtid. Da hun var rede til at følge ham, holdt han sin tale og gik over Rubicon. Som minister var han ikke afholdt, ingen havde tillid til ham, og han havde altfor stor tillid til egne evner. Denne overvurdering var uden tvivl en del årsag til den uheldige krigsførelse 1864 og i de sørgelige resultater af krigen. Efter den følte han sig ganske sikkert fortvivlet og drog til New Zealand for at komme til kræfter; derved vandt han sympati, thi danske har let ved at tilgive, og de kan let føle medlidenhed med ulykkelige mennesker. Som biskop var han derimod meget afholdt og viste stor dygtighed. Med hensyn til grinderslevembedet var der kun to ansøgere foruden mig: Rohde, præst ved Trinitatis Kirke, og Stockholm, udgiver af »Evangelisk Ugeskrift«. Den første blev snart befordret til et andet embede, og om den sidste fortæltes, at han i en artikel havde fornærmet Monrad, så denne havde lovet, at han ikke skulle få embede, så længe han var minister; jeg kunne da have godt håb, men så døde kongen, Monrad gik af som kultusminister, og den følgende minister udnævnte Stockholm.

I de samme dage, vi var i København, var det som nævnt Grundtvigs fødselsdag. Jeg fik da mine tre jyske følgesvende til at tage det med. Fødselsdagsaftenen var vi ude i Grundtvigs have, han boede dengang i Bianco Lunos Allé; her var mange mennesker, der blev sunget mange sange og talt tit. Tilsidst fik vi alle lov til at gå op og hilse på den gamle. Det var første gang, jeg trykkede høvdingens hånd og besøgte ham, der sad i sin lænestol mellem masser af bøger. Med stor spænding var dette første vennemøde imødeset; nogle syntes ikke om det, thi det var som at ville danne et parti, isolere sig fra andre kristne, men der var dog 6–700 mennesker. Den gamle Fenger åbnede mødet, og Helweg var ordstyrer; ved de senere møder var det altid Brandt. Forhandlingerne drejede sig om præstefriheden, som alle billigede undtagen Fr. Hammerich, der havde mod til at optræde derimod. Da vi kom ud fra mødet, så vi i alle boglader et splinternyt skrift af professor Clausen om Grundtvig og hans kirkelige anskuelse, som Clausen naturligvis angreb. Om aftenen samledes mange af os i en sal på hjørnet af Silkegade og Købmagergade. Blandt andre spørgsmål rejste Peder Larsen Skræppenborg det, om han ikke kunne gå til alters uden at

skrifte. Dette spørgsmål giver et godt bidrag til en karakteristik af denne stærke følelsernes mand. »Det kan ofte hænde«, sagde han, »at jeg hjemme er gnaven og mismodig, – der kan komme den ene ven efter den anden, men jeg kan ikke oplives, men når vi så kommer til bords, kan jeg blive glad. Så har jeg stundom tænkt, hvorfor kunne vi nu ikke nyde nadveren? Var der noget i vejen derfor?« Helweg svarede: »De er jo en stærk frihedsmand, men sæt nu, at den præst, De forlangte dette af ikke følte sig oplagt dertil, så måtte De jo pålægge ham en tvang«. »Ja, det er også sandt«, svarede Peder Larsen, »men det kan også tænkes, at jeg kommer ind i en kirke uden tanke om at gå til alters, men at jeg så under prædiken kommer til at føle lyst dertil. Kan jeg så da ikke nyde nadveren, skønt jeg ikke har været til skrifte?« »Jo«, sagde Helweg, »en sådan mand som Dem ville jeg nok tage til alters uden videre«. »Aah De er en dejlig mand!« udbød Peder Larsen, »gid alle præster var som De«. Det var i det hele taget et dejligt møde; som det første vennemøde var der en særegen friskhed over det. Vi følte ret åndens enhed og blev rigtigt styrkede til den daglige gerning ved at mærke den indbyrdes kærlighed.

Hos handskemager Larsens kunne vi altid være visse på at træffe gode venner; han blev kaldt menighedens vært, og han og hans hustru havde altid huset åbent for trosfæller.

Bønderne fik ikke meget ud af mødet, vi var til, men de sagde: »Den Helweg er nøj skrotten i e hals!« Han syntes jo at have fået sin stemme brækket i stykker, og dette stødte jo nok i begyndelsen, men man glemte det snart ved at agte på det dybe tankeindhold, der var i hans tale.

Da vi skulle hjemad til Jylland, kunne jeg ikke komme i kupé sammen med mine venner; først i Korsør sås vi igen. »Nå, hvordan har I haft det«, spurgte jeg. »Jo helt godt, men vi rejste sammen med et menneske, der var vred på Dem!« Da jeg spurgte, hvem det kunne være, sagde de: »Da han havde siddet lidt og set på os, spurgte han da, hvem vi var, og hvor vi var fra, og så spurgte han, ja mig kender I vel? – Jeg er Kristen Kold, så ved I vel besked?« Da vi ikke vidste det, sagde han: »Hvad er det da for en præst, I har, der ikke har fortalt jer om Kristen Kold?« Jeg skyndte mig da at indhente det forsømte, men det var jo for silde.

Såsnart fader var død, havde jeg tilbud fra Laurberg i Bredsten ved Vejle, der var kapellan hos faderen, om at blive hans eftermand. Sønnen havde rejst en stærk bevægelse dernede, som jeg senere kom til at stifte bekendtskab med; han var en ildfuld vækkelsesprædikant. Han fortalte engang, hvordan han havde talt de unge. Han ærgrede sig over, at de gik på gaden om aftenen og natten, og ville gerne have dem bort fra dette uvæsen. Så engang ved en bibellæsning gav han sig til at fortælle dem meget realistisk, hvordan de bar sig ad ved disse gadestævner, hvilke historier de opvartede med, hvilke viser de sang. Da han dramatisk havde fremstillet det hele, gik han så over til at skildre, hvordan de samme nattesværmere dagen efter – om søndagen – kunne komme så andægtig til kirke og gå til alters; de så så fromme og gudfrygtige ud, gik med sænkede hoveder og foldede hænder; alt dette fortalte han under tilhørernes store latter, ganske som når de gamle borgere så sig selv aftegnet i Hostrups komedier, men hele tiden passede han på, at han var herre over situationen. Så slog han om og gav sig til at høvle dem dygtigt igennem og viste dem deres hykleri og skabagtighed; så fik de tårer i øjnene, og der blev ikke mere nattesværmeri på gaden. Han havde en stor menighed, der elskede ham og gav ham mange gaver til stor ærgrelse for den gerrige fader, der var ilde lidt og intet fik. Da jeg vidste, at faderen var velhavende, og jeg, hvis jeg skulle derned, gerne ville blive der nogle år, skrev jeg, at jeg måtte have, jeg tror, 5–600 rdlr. om året, men over dette forlangende blev den gamle præst så forskrækket, at han foretrak at tage sin afsked. Jeg havde også lyst til at blive kapellan i Ranum, og dermed få indflydelse på seminaristerne. Min fætter Adam Fabricius, der var præst og seminarieforsøger, havde for et års tid siden besøgt os, og han var overstrømmende bitter mod Kirkeby, der var hans kapellan. Fabricius så meget på skillingen, Kirkeby var en bestemt kirkelig mand, der uden hensyn gik løs og udrettede ikke lidt til fremme af befolkningens kirkelige sans. Beständig klagede Fabricius over ham til mig og kom til at sige: »Dig, Frederik, kunde jeg derimod godt arbejde sammen med, thi jeg kan godt lide grundtvigianerne«. Denne ytring huskede jeg, og jeg tog derover for at tale med ham, men han vred sig som en ål; han ville minde mig om, at her ingen plads var for en gift kapellan – jo

jeg havde set mig om på Bjørnsholm, der kunne jeg nok bo; stillingen var jo usikker, thi han blev måske snart befordret o. s. v. Vi talte længe om aftenen, og jeg overnattede hos ham. Næste morgen fortsatte han: »Næh, Frederik, jeg ser, at Anholt er ledig, tag du hellere det embede«. »Ja, ved du hvad«, sagde jeg, »du vil helst være fri for mig, det er sagen, og jeg skal heller ikke trænge mig på«. Og vi skiltes ad med kølighed, som ikke senere, når vi mødtes, fortog sig.

Iøvrigt blev jeg ved at arbejde i tillid til, at Vorherre nok ville gøre udvej. Conradsen og jeg søgte også at bringe lidt liv mellem lærerne. Vi fik nogle af de yngre til at indbyde til lærermøde i Skive, hvor der skulle drøftes andre sager end de almindelige: Om fourage til lærerne. Vi ville angribe lærebogen og give den et dødsår. Det vakte stor bevægelse både mellem de ældre lærere og de gamle bønder. En bonde i Rybjerg skrev i den anledning et stykke i avisen mod os yngre præster, der ville have Balles lærebog bort, den bog, der næst efter bibelen var »den bedste bog i verden«, som han udtrykte sig.

Jakobine havde været temmelig dårlig denne sommer, men endelig kom den længe ventede dag – d. 17. okt. kl. 7 morgen, en lørdag – fødte hun – efter svære fødselssmerter hele natten igenem – et dejligt, velskabt drengebarn. Stor jubel vakte den velsignede drengs komme. Line skyndte sig at trykke på hans næse, at det ikke skulle blive en opstander. Hvilken jubel at tage sit barn i sine arme – det overgår al beskrivelse. Hvor var jeg fuld af taknemmelighed mod Gudfader, der ikke blot havde givet mig en velsignet hustru, men også et barn. Men glæden blev dæmpet i mange dage derefter, fordi den kære moder led så umådeligt i brystet ved at give die; trods de umådelige smerter, ville hun dog ikke opgive at die sit barn, og Vorherre hjalp hende da også til at vinde sejr.

22. nov. – 25. søndag efter Trinitatis – døbte jeg den kære dreng med navnet Jens Kristian Bartholdy. Den kære, gamle moder bar ham, faddere var skolelærer Nielsen, Conradsen og gårdmand Chr. Nielsen i Vejsmark. Alle de andre børn bar Jakobine selv, hvilket vi syntes var det naturligste. Hver gang indledte jeg også Jakobine; den første gang var våbenhuset fuldt af koner, da de gerne ville høre, hvad jeg nu kunne sige.

I dette år havde jeg megen tummel med mormonerne. Da denne sekt først kom frem, tænkte jeg – og flere med mig, at ingen ville lytte til disse løgne, men desværre blev mange hildede i dem. Engang jeg sad ved middagsbordet, bankede det på døren, og ind trådte to mænd, der spurgte, om jeg ikke ville købe gudelige bøger. Da jeg spurgte om, hvem de var, sagde de: »Vi er af de sidste dages hellige«. Da jeg så ikke ville købe bøger, spurgte de: »Hvad er egentlig Deres mening om os?« hvortil jeg svarede: »Det er Djævelens løgn, De er hildet i og søger at udbrede!« »Det er rene ord«, sagde de, og jeg fortsatte: »Nu går I naturligvis omkring fra hus til hus? Her er rørt vande, det har I nok fået at vide, og så vil I fiske; en eller anden opvakt kan I let fange; men lad os heller levere et hovedslag sammen – et offentligt møde, hvor begge parter kan tale; det er ærligt«. Dertil var de også villige, når de havde været i Viborg og fået fat på en tredie; skønt jeg nok syntes, at to mod en var nok, gik jeg dog ind herpå og bad dem underrette mig om, når de så kom tilbage. Flere dage gik hen, og jeg mærkede intet til dem; endelig kom de og hilste mig fra gårdmand Mogens Andersen i Mogenstrup, om jeg ville møde dernede den og den dag, da de havde fået lov af ham at holde møde i hans gård. Skønt jeg var forundret over, at han ikke først havde talt med mig – han var nemlig en af mine gode venner – lovede jeg at komme. Den bestemte dag mødte jeg da, gården var helt fuld af mennesker. Da jeg spurgte Mogens, hvorfor han havde givet dem adgang til sit hus, sagde han: »Fordi jeg syntes, det var bedre at levere et slag i manges nærværelse, fremfor at de skulle liste om og besnære folk«. Det var jo også min anskuelse. Men vi skulle nødvendigvis have en ordfører, hvem skulle det være? Det måtte jeg da være. Inde i stuen sad de tre fyre for enden af det lange bord; jeg tog plads ved den anden. Såsnart jeg havde sat mig ned, begyndte den ene med at holde bøn. »Holdt«, sagde jeg, »udnævnt af værten til ordstyrer kan jeg ikke tillade nogen ordet, uden at han først får det af mig. Jeg leder forhandlingerne, og jeg skal så give Dem ordet, men jeg beder Dem straks gå til sagen og fremstille Deres lære. Bøn kan vi ikke høre på, thi vi kan ikke bede sammen, vi har ikke den samme Fader og Frelser som mormonerne; vor Gud og deres Gud er ganske forskellige, derfor kan vi ikke bede sammen«. Dertil indvendte

de, at de aldrig gik til noget møde uden bøn. »Kan gerne være«, sagde jeg, »men jeg må antage, at De har bedt Deres Gud om hjælp, før De gik herop«. – »Vi kan jo gå udenfor så længe«, sagde en af de tilstedeværende. Vi gik da ud. – »Nu ligger de på knæ derinde«, sagde en. – Derefter gik vi så ind igen, og den første talte en time; da det var forbi, spurgte jeg, om de andre også ville tale; så rejste en anden sig, og han talte også en time. Da dette var forbi, sagde jeg: »Nu kan det være nok, nu har vi fået besked nok om læren«. Jeg tog da ordet og søgte at gendrive dem; da jeg så var færdig, erklærede jeg: »Nu har I hørt begge parter, videre diskussion er unødvendig, nu kan I selv dømme. Mødet er hævet«. Vrede blev de da for alvor, de ville svare, og jeg husker kun, at de sagde: »Hvis det er sandt, at vi virkelig nyder Herrens sande legeme og blod i nadveren, måtte dette være spist op for længe siden«. Folk begyndte at gå ud af stuen, og mormonerne måtte også pille af; nogle af forsamlingen var nysgerrige efter at se, hvor de gik hen; de kom tilbage og sagde, at de var helt forsvundne. Siden så jeg dem heller ikke mere, men de listede alligevel om, for da jeg nogen tid efter besøgte en gårdmand i Tise, kom jeg til at mærke, at han var betaget af dem. Hans kone havde med hele sit hjerte sluttet sig til menigheden. Han var et forstenet menneske, der ikke kunne bøje sig. Han kunne således ofte drille sin kone ved i hendes nærværelse at bande og spotte Guds ord, men når han så kom sammen med de mennesker, der holdt sig borte fra vore forsamlinger, og som gjorde nar ad de »hellige«, tog han dem dog i forsvar. Han var en sønderrevet natur, og jeg gik ofte derover og talte i timevis med ham. Hans gode forstand gjorde ham forfængelig, og han syntes måske også, at det var stort at være anderledes end de andre. En jul besøgte jeg ham; han ankede da over, at vi i julen talte så meget om »Jesusbarnet iblandt os bor«; det var der jo ingen mening i, thi Jesus var jo ikke længere barn, men sidder i Himlen. Jeg kom ingen vegne med ham. Da jeg var rejst bort til Sjælland, solgte han til konens store sorg gården og flyttede til Aalborg, hvor der var mormoner. Efter en tids forløb besluttede han sig til at rejse til Saltsøen. Hans hustru skrev til mig, om hvad hun skulle gøre. Hvad jeg rådede hende til, husker jeg ikke – formodentlig til at tale rigtig med Vorherre derom, og jeg

skrev til præsten deroppe om hende. Men Vorherre hjalp hende, thi hendes mand blev angrebet af brystsyge, der forvoldte hans død kort efter. Så var hun fri; hun flyttede til Mors, købte sig et hus i nærheden af højskolen og valgmenigheden og levede lykkeligt med sine børn i den kreds. Ofte har jeg fået og sendt hilsener til hende.

I patriotisk henseende havde de sidste år været meget bevægede; vi havde et Rigsråd, hvori arrige schleswig-holstenere som Beseler og flere sad og talte tysk; Madvig var præsident, talte først på dansk til den ene side, derefter på tysk med sin bornholmske accent til den anden side. Ved novemberforfatningen skulle Sønderjylland knyttes nøjere til Danmark og løsrides fra Holsten. Efter mange kampe i Rigsdagen og trods mange trusler fra tyskerne side blev den vedtaget – især i tillid til Hall og kongen. Men så kom tordenbudskabet – den 15. nov. 1863 døde kong Frederik VII. Med tårer i øjnene læste jeg budskabet op, medens min hustru sad og vuggede vor lille dreng. Det var, som bange anelser fyldte det hele folk ved dette budskab; at krigen var uundgåelig, stod klart for os. Tyskerne havde kun ventet på kongens død for at falde over os; så længe han levede, der var så elsket af folket, og som ved venskabs bånd var knyttet til Sveriges kong Karl XV, turde de ikke. Mange troede, at de havde forgivet kongen på Lyksborg; han blev så hurtigt efter sin død lagt i kiste, og dette syntes man var mistænkeligt. Da krigen udbrød, var mindet om og begejstringen for kongen så stor, at mange troede, at han var fanget af tyskerne, men at han nok snart kom ud. Ja, soldaterne ved Danevirke mente at have set ham om natten på sin hvide ganger.

Christian IX havde hidtil ført et stille, jævnt familieliv. Der var dem, der sagde, at han ikke var meget begavet; men det kunne endda blive godt; værre var det, at han ikke var frisindet; hans broder havde været med på schleswig-holstenernes side i den første krig, og kongens sympatier gik mere mod syd end mod nord. Mange, også hårde udtalelser fremkom i de national-liberale blade, da kongen tøvede med at underskrive novemberforfatningen; de fremkom endelig også med trusler, når han ikke ville knæsette deres barn. Opløb var der i København; fra konservativ og tysk side opfordredes han til ikke at underskrive, så hans stilling var ikke let. Et årstid efter udbragte Peder Larsen Skræppenborg et leve for ham med de

ord: »Deres Majestæt er ikke dansk, men det kan De jo ikke gøre ved, da de ikke er født eller opdraget her«. Tillid til kongen havde vi ikke, derfor kom fremtiden til at synes så mørk for os; anderledes var det med hans forgænger; hvordan det end gik, havde vi den største tillid til ham; han ville ikke svigte folket eller frihedens sag, thi »dansk som han var ingen konge her i mange år« – således blev der sunget med rette om ham. Frimodigheden vendte dog tilbage igen; skal vi få krig, tænkte vi, kan det ikke være nogen mere belejlig tid for os, thi alle Europas stater har sikret os Hertugdømmerne, vi er i venskabsforhold både til England, Frankrig og navnlig til Sverige-Norge; Rusland vil heller ikke tåle, at Tyskland får en udvidelse, så det får en havn i Kiel.

Da Jakobine kom til kræfter igen, var jeg umådelig lykkelig i hjemmet, både i mit eget lille og hos moder og søstre; der var jo en levende færdsel mellem disse to hjem; også i menigheden, hvor der var så grødefuldt, var jeg lykkelig. Reinhardt skrev til mig:

»Du er ret et lykkeligt menneske med dit lyse, frejdige blik på livet, og aldrig har måske nogen gjort mig det navn, hvormed man stundom benævner »Grundtvigianismen« – »Den glade Kristendom« så forståeligt som du. Vi har stundom herovre næret nogen bekymring for din og dines fremtid, efter at den gamle trofaste hyrde, hvem du bistod, var indgangen til den evige hvile, men du selv føler i tillid til din Herre og Mester ingen bekymring for fremtiden og er, kan jeg næsten sige, lige glad, hvad enten du kommer til at indtage den ledige plads i Breum eller til i Ranum at indblæse livsens ånde i døde bønderdrenge kroppe«.

Med mørke udsigter oprandt 1864; i slutningen af året 1863 blev mange indkaldte, og det truede med krig både med Preussen og Østrig. Men troen på vor gode sag, tilliden til, at andre magter måtte hjælpe os, mindet om, hvor godt det var gået i forrige krig, gjorde os frimodige. Ja, i begyndelsen af krigen var frimodigheden og begejstringen smittende; blandt dem, der blev indkaldt fra os, var en fattig husmand i Grønning; han var en såre dorsk person uden sans for noget åndeligt; men da han var kommet ned til Danevirke, skrev han så begejstret hjem til sin kone, så jeg måtte spørge hende: »Er det virkelig ham selv?« På denne Danmarks gamle grænse-

vold var han vis på, at tyskerne måtte løbe deres pander til blods. Hjælpsomheden var stor; korn samlede vi sammen, og en 4-skilings subskription til gavn for de faldnes efterladte kom i gang. Da så tyskerne opfordrede de Meza til at overgive Danevirke, men denne svarede »Danevirke overgiver sig ikke,« var begejstringen umådelig stor for denne mand, som vi havde så stor tillid til fra forrige krig. Han kunne være så pertentlig, at han, når hans handsker ikke var rigtigt knappede, var i dårligt humør, men i krigen kunne han uden frygt færdes midt i kugleregnen. Men så stor begejstringen var i begyndelsen, så forfærdelig blev skuffelsen, da budskabet kom, at Danevirke var forladt uden sværdslag. Der var begået den store fejl, at regeringen havde gjort alt for at indbilde folket, at Danevirke var en stærk fæstning, hvilket det nu viste sig, at den ikke var, thi stillingen kunne om vinteren omgås, og vi, der havde den tro, at Danevirke var stærkt, kunne umuligt mene andet, end at der var forræderi med i spillet. Kongen, ministrene og generalerne blev mistænkt, og fra denne stund udbredte sig en mistillid og modløshed, en splidagtighed, hvor der før havde været enighed, frimodighed og begejstring; den gamle »tapre Landsoldat« hørtes ikke mere, men snarere smædeviser mod regeringen. Længe – længe taltes der ikke om andet end om dette forfærdelige tilbagetog i den strenge vinternat, da det var så spejlglat på landevejen fra Slesvig til Flensborg, at hestene faldt i snevevis, om det rædsomme myrderi ved Sankelmark, men den for os så overordentligt berømmelige kamp af 1. og 11. regiment mod tyskerne, om hvordan de danske var segnet om på gaden i Flensborg, da de kom dertil, om syner og hallucinationer, de stakkels soldater havde haft, inden de nåede Dybbøllstillingen. Overalt drøftedes jo spørgsmålet: Hvorfor blev volden forladt uden kamp?

En historie må jeg her indskyde, som jeg hørte nogle år efter af præsten Peter Rørdam i Lyngby. Han havde fået at vide, at Monrad, som var førsteminister, havde sammenkaldt Rigsdagen, der var samlet i København, til et ekstramøde for at give den forklaring over sagen. »Jeg tog straks over til Holstein på Dyrehavegaard«, fortalte han og sagde: »Spænd for, vi må ind og høre det!« Vi tog derind, men kom lige, da det var forbi, og Rigsdagens døre var lukket. Vi op til bogtrykker Scharling: »Må vi få Rigsdags-

tidende, såsnart den er trykt, for at læse Monrads tale!« Kort efter kom han med det våde papir; jeg greb det med begærlighed og læste. Af og til udbrød jeg: »Det var mærkeligt!« »Ja,« sagde Scharling, »er det ikke mageløst«. Jeg læste videre med udbrud af forundring. »Ja, er det ikke fortrinligt«, sagde han igen. »Hvilket,« spurgte jeg, da jeg ikke syntes, det var fyldestgørende. »Dette«, svarede han, »at bogtrykkerkunsten kan tilvejebringe en sådan tale sat og trykt på en halv time efter, at den er holdt?« Det var hans begejstring. Han levede og åndede i sin kunst.

Endnu står det for mig, at vi burde have taget imod et hovedslag ved Danevirke, selv om vi havde tabt, hvilket kunne være tvivlsomt, da der dengang ikke var nogen synderlig overmagt; et tilbagetog efter et slag ville ikke således have tilintetgjort folkets mod som dette, der nu skete, og som stod for os som en vanære, en skamplet for vort folk. Hvad der for en stor del voldte elendigheden i krigen, var mangel på enhed i styrelsen. Monrad overvurderede langt sine kræfter – han ville kommandere krigsministeren, ville noget andet; de mente, at de inde i København kunne alt, den ene general efter den anden afløstes som kommanderende, og de nye gik deres egne veje igen. Reaktionen, der i de sidste år havde været tilbagetrængt, rejste sig, udstrøede gift ved at fortælle, at den hele krig skyldtes novemberforfatningen, som de liberale havde lavet; det var egentlig den, der var skyld i krigen. Men trods alt dette skal soldaternes mod berømmes – intet oprør, ingen ulydighed, fast pligtfølelse opfyldte dem, da de i måneder stod ved Dybbøl og lod sig skyde ned; med den mest beundringsværdige tålmodighed og sejghed holdt de ud en belejring af en tredobbelt stærk fjende, og det var visseligt lidet berømmeligt for tyskerne, da de endelig, ikke blot på grund af deres numeriske overvægt, men især på grund af deres, vort langt overlegne skyts, havde erobret Dybbølskanserne.

Min kære broder Erik, der var præst i Nordborg, blev udnævnt til feltprovst; jeg følte stærk lyst til at gå med som feltpræst, jeg syntes, jeg havde noget at sige soldaterne, og jeg skrev da til Erik om at ansætte mig, hvis han formåede noget. Jeg ventede længe på svar – der kom intet, da jeg så skrev igen, svarede han, at han slet ikke i disse forstyrrede tider havde modtaget mit brev; nu var det

for sildigt, da Peter Rørdam og Johs. Clausen var udnævnt. Senere da jeg traf denne sidste i Hegermann-Lindencrones korps, da denne gik tilbage til Mors, blev jeg glad ved, at jeg ikke havde fået den plads, thi jeg havde ikke dyet mig for at give min utilfredshed over denne general »Baglæns«, som han blev kaldt, luft. Senere har han imidlertid fået oprejsning, og det har vist sig, at han handlede som en meget dygtig hærfører.

En aften – den 22. feb. – da jeg havde været ude at samle 4-skillinger ind, faldt jeg nede på dammen foran præstegården; det gjorde dog ikke ondt; jeg gik ind, men da jeg så skulle rejse mig, kunne jeg knapt gå, og næste morgen viste det sig, at jeg havde leddevand i knæet. Jeg måtte da ligge i sengen til d. 15. mts., og det var umådeligt svært for mig i disse tider, da jeg syntes, at der var så meget for mig at gøre. En aftenstund, d. 12. marts, da det regnede og stormede, hørte jeg skolelærer Nielsens haltende gang uden for vinduerne. Han kom ind og kunne næppe trække vejret. Han havde mødt en politibetjent uden for gården; betjenten havde sagt, at de danske var kommet på tilbagetog til Skive, tyskerne var lige i hælene på dem; alle vogne skulle afsted for at køre de danske til Sallingsund, at de kunne komme over til Mors. De danske, der som nævnt var anført af Hegermann-Lindenchrone, kom til Skive så overanstrengte af marchen, at de segnede om på gaderne, men tyskerne var ikke længere end i Vejle. Så usselt var vort spionvæsen indrettet, at de danske ikke vidste det. Vognene måtte jo afsted, men da de kom med soldaterne til sundet, var det så stærk en storm, at de ikke kunne komme over, men måtte vende tilbage til Skive. Næste dag blev vejret stille, og de kom da til Mors. Panikken havde været så stor, at soldaterne havde geværene ladte: man sagde nemlig, at de havde spændt hanen, hvilket vel dog var overdrevet, men da de gik i bådene, gik en af soldaternes bøsse af og dræbte en mand. Da jeg senere kom til Herfølge og besøgte folk, kom jeg ind til en kone i et hus, der hed Sølvhøjhuset; hun fortalte, at hun havde mistet en søn i krigen, og at det var denne soldat, men hun kunne ikke tro, at han var død; det stod for hende, at han var fanget som Frederik VII og nok kom tilbage; dag og nat lod hun sin dør stå åben til ham.

Stadigt spejdede vi efter hjælp fra stormagterne eller fra Sverige,

men forgæves – vi skulle lære at søge hjælp hos Herren, og bøn-
nen for Danmark kom stærkt frem om søndagen. Ulykken, der ramte
os, brugte Herren til at vække os til bevidsthed om kærligheden til
vort folk. Når vi i hjemmet sang Kingos morgen- og aftensange,
havde vi før sprunget de vers over, der handlede om kongen og
hans hus, men nu sprang vi dem ikke over. Engang kom budskabet
om, at den svenske konge selv kom med 25.000 mand; det fløj
over landet og vakte uhyre glæde, men det opfyldtes ikke. Strengt
var det for mig at blive i sengen i disse bevægede tider; de danske
kom i god behold til Mors, og tyskerne kom til Skive, dog først
langt senere. Såsnart jeg kom op, måtte jeg ind til Skive; da jeg
ikke kunne få soldaterne at se, måtte jeg i hvert fald se, hvor de
havde været, og se skanserne oppe ved kirkegården; så ofte syntes
vi at høre kanontorden, og rygter kom stadig om de danskes sejr;
i begyndelsen troede vi dem gerne. Den 26. marts var det mildt
vejr; da var vor elskede Jens Kristian første gang ude i haven på
min arm; så tit gik jeg op på højen i haven for at se, om tyskerne
kom. – Hvor hadet til disse røvere var stort! Da de kom til Skive,
og der kom officerer ind til apoteker Nielsen, tog han sin lille søn
ved hånden og sagde: »Se, der er de mennesker, som du skal hade
hele dit liv«. I begyndelsen af april rykkede Hegermanns korps fra
Mors gennem Skive. Hans plan var nok, som han havde udviklet
for krigsministeren, at marchere til Fredericia, være på et bestemt
tidspunkt i nærheden af fæstningen, så skulle kommandanten i fæst-
ningen gøre udfald på samme tid; på den måde ville de gøre et ne-
derlag for tyskerne. Hegermann udførte sin plan, stod på det be-
stemte sted til den bestemte tid, ventede på udfaldet, men det skete
ikke. Senere fik han at vide, at kommandanten ingen ordre desan-
gående havde fået fra krigsministeren – så slet var ledelsen. Da de
rykkede gennem Skive, var jeg derinde; jeg traf præsten Johs. Clau-
sen, der var uhyre nervøs og anstrengt.

Med mine private sager stod det sig således: Jeg skrev til pastor
Galskjøt i Magleby i Stevns Herred, hvor kapellaniet pro loco var
ledigt, om han ville have mig? Han skrev meget velvilligt, at han
ville anbefale mig, da han antog, at jeg var en søn af afdøde stifts-
provst på Langeland Hans Ulrik Møller, »med hvis trosbekendelse
han samstemmede«. Men i en efterskrift tilføjede han: »Nu ser

jeg, at De er en søn af provst Jens Møller, hans trosbekendelse kender jeg ikke.« Så turde jeg ikke komme der mere. Så var kapellaniet pro loco i Herfølge ledigt; jeg skrev da til sognepræsten, provst Storm, om han mindedes den lille dreng, der en aften hos rektor Olsen i Viborg havde spillet »Don Juan« for ham, og om han ville anbefale mig. Han svarede, at han godt mindedes mig, at han glædede sig til musikken, hvis jeg fik embedet, men han havde lovet Gregersen, der engang havde været skolelærer i Ashøj, Herfølge Sogn, embedet, når det blev ledigt; da Gregersen imidlertid blev befordret til Ugilt og Taars, indgav jeg min ansøgning og blev udnævnt den 11. april til kapellan pro loco i Herfølge til stor glæde for Jakobine, der i sin barndom og ungdom så ofte var kommet til sin onkel stiftsforvalter Rode på Vallø og kendte så mange derovre. Da moder og søstrene også ville flytte til København, og jeg således kom i nærheden af dem, var vi jo alle uhyre glade. Men en stor sorg ramte os.

Broder Jens, der havde haft meget med indkvartering i sit sogn, både af danske og tyske, og som havde opofret sig såre meget for sine sognefolk, var i den strenge vinter blevet angrebet af lungebetændelse. Det fyldte os alle med ængstelse, men snart fik vi underretning om, at det var bedre. Da jeg imidlertid tænkte, at jeg i disse krigeriske tider, hvor der stilledes store fordringer til præstens arbejde, og da jeg vidste, at han nødtigt sparede sig, måske kunne være ham til hjælp, besluttede Line og jeg at køre derned og blive nogle dage hos ham. Frimodige og trøstefulde drog vi da afsted over Haasum til Rydhauge, i hvis nærhed der var en kro, hvor vi overnattede. Næste dag til Holstebro, hvor vi skulle have pas for at komme gennem de danske, der lå rundt omkring. Derefter ad landevejen til Herring, der dengang kun var en lille landsby; hidtil havde vi dog haft landevej, men nu blev vejen rædsom, sandet og bar, fod for fod gik det, hede og hede, nøgent og skaldet, indtil vi kom til Brande; denne by lå som en oase i ørkenen, med dejlige enge, og det frydede øjnene igen at se grønne marker. Men aldrig så snart var vi ude af byen, før vi igen var ude på den mørke, sørgmodige hede, hvor sandet gik langt op på hjulene. Da vi endelig nåede Tyregod Kirke og Tyregod Kro, gik der to veje af. Jeg sprang af vognen for i kroen at spørge om vej til præstegården.

Jeg spurgte da også: »Hvordan er det med præsten?« og svaret var det rædselsfulde: »Han er død!« Jeg var som lamslået, og Line og jeg hulkede og kom således ned i præstegården, hvor den stakkels Natalia straks kom ud og kastede sig om vor hals, sorgbetynget og fortvivlelsen nær. Ak, hvor var det tungt at stå ved den elskede broders lig; han, der ellers altid havde været så stærk og livsfrisk, som stod midt i sin manddomsgerning, var kaldt bort, elsket af alle, der kom i berøring med ham. Det var forfærdeligt svært for os og meget mere svært for den stakkels enke, der stod med fire små børn. Kort efter at vi var kommet, fik vi underretning om, at Dybbøl var taget, tyskerne rykkede op og ville besætte hele Jylland.

I huset var Natalias fader, der var sindssyg; jeg lå i værelset hos ham om natten.

Hvis jeg blev ret længe hos Natalia, kunne jeg udsætte mig for ikke at kunne komme tilbage, og hvad kunne jeg gøre her? Da jeg havde ordnet, hvad jeg kunne, talte med nabopræsten Bolwig, der var Jens' gode ven, besluttede jeg at rejse hjem inden begravelsen og at lade Line blive nogle dage. Folk, jeg besøgte i sognet, var så bedrøvet, alle havde elsket Jens; de rejste et minde på hans grav og holder den endnu pænt. Den kære broder! Han var faders og moders kæreste, alle hans søskendes kæreste broder, lys i tanke og lys i øjet for alt stort og elskeligt på jorden, dertil en barnlig sjæl, der kunne glæde sig over hvert spor af Gud i verden. Da han havde været huslærer på Tjele, var der blevet et inderligt venskab mellem ham og stamherren, nuværende stamhusbesidder Christian Lüttichau, af hvem han havde lånt mange penge til præstegårdens besætning og montering. Lüttichau viste sin ridderlighed mod Natalia ved at eftergive hende næsten det hele. Hun flyttede senere til København, hvor de to mindste børn døde, og nu er kun Jens og Thyra tilbage. Selv døde hun få år efter. hun sluttede sig til Frimodt, der kom til hende på hendes dødsleje og også forrettede jordpåkastelsen. Hun kunne aldrig rigtig sammensmelte med os, om end vi måtte beundre hendes arbejdsomhed og foretagsomhed.

På tilbagerejsen fra Tyregod overnattede jeg hos pastor Blicher i Aulum, som jeg kendte lidt til, besøgte hans skolelærer Korsholm, der engang havde været lærer for Hans og Theodor, og som var

en meget dygtig og elskværdig mand. Jeg kørte i faders gedeskinds-pels, som jeg arvede efter ham, med det lådne udad; et sted antog de mig for en østriger, da de havde hørt, at disse folk havde hvide uniformer. Da jeg så kom hjem, var de allerede underrettet om Jens' død; Natalia havde straks sendt et bud med et brev til Jakobine, der så skulle bringe moder og Andrea det sørgelige budskab. Det var svære dage for os alle.

Afskeden fra menigheden nærmede sig, og jeg følte ret, hvor meget jeg var knyttet til så mange, og med hvilken inderlighed de hængte ved mig; ikke få var kommet til kirkelig bevidsthed, og mange var der kommet grøde i, og som det nu kunne gå enten tilbage eller fremad for, og så forlade moder og søstrene på denne tid, da tyskerne nærmede sig. Budskabet kom, at de var nået til Viborg; så kunne vi jo vente dem snart; kort efter fik vi at vide, at Fredericia også uden sværds slag var forladt. Det var Jakobines fødselsdag. Conradsens, der var flyttet til Nautrup, var hos os. De turde ikke blive til aften, da de ikke vidste, når fjenden kunne komme til Salling, og så måtte de være hjemme. Det varede dog en stund, inden de kom til dem, men så tog de også en af deres bedste køer fra dem og førte den til hovedkvarteret ved Sallingsund. Mens Conradsen og hans hustru nu sidder og er bedrøvede derover, ser han to tyske officerer komme ind i gården; hun går ud, og han tager alene imod dem. Medens officererne går omkring og ser på fotografierne, der hang på væggen, standser de foran et billede af fru Conradsen som ung pige, og studsende udbryder de: »Nej, hvor hun dog ligner Sophie!« Da Conradsen så fortæller, at hans hustru hed Sophie Begemann og var en præstedatter fra Schaumburg-Lippe, udbryder de: »Men det er vor kusine! Må vi ikke tale med hende?« Hun kom da ind, men som svar på alle deres udbrud om, hvor interessant og dejligt det var at se hende, svarede hun kun: »Vil I skaffe os vor røde ko, som I har stjålet, ellers vil jeg ikke tale med jer!« Dette lovede de da også, og tre timer efter kom koen tilbage i god behold. Meget svært var det ellers for hende; hun kunne i sine breve til hjemmet ikke undlade at tale om »røverkrigen« og »de tyske røvere«, og sådanne udtryk tålte hendes tyske slægt ikke; den betragtede jo næsten krigen som en hellig krig, så brevvekslingen med hjemmet måtte hun opgive.

Som en eneste solstråle i alt mørket var træfningen ved Helgoland den 9. maj, da de danske søfolk hævdede deres gamle ry. En afdeling af den østrigske flåde sagdes at være på vej til København for at bombardere byen, men flåden blev mødt og standset her af admiral Suenson, der kæmpede tappert som en anden Niels Juel; men denne sejr fik dog ingen indflydelse. Vi lå som den halvdøde mand i lignelsen om den barmhjertige samaritan – stormagterne gik forbi som præsten og leviten.

Udnævnt til Herfølge var jeg, men hvordan skulle jeg komme bort; al dampskibsfærdsel med Sjælland var standset. Så kom våbenstilstanden, og vi måtte da skynde os at gøre os rejsefærdige for at komme afsted, inden krigen igen brød løs. 22. maj – trinitatis søndag – holdt jeg så min afskedsprædiken. Hvad jeg i disse 5 år bestandig havde virket om: Genfødselen ved vand og ånd blev igen lagt for mig i dette evangelium. Under mange tårer tog jeg afsked fra de kære mennesker, hos hvem jeg havde tilbragt så lykkelige år og mærket Vorherres velsignelse på så mange måder. I kirkerne bragtes mig offer, og mange af sedlerne indeholdt de kærligste taksigelser og velsignelser over mig.

Min eftermand Stockholm kom så i ugens løb. Manges trøst var, at han snart ville dø, og at jeg så skulle komme tilbage; min faders formand havde også heddet Holm, sagde de, men han døde snart, og det vil nok gå denne på samme måde. Første søndag i trinitatis holdt han sin tiltrædelsesprædiken. Jeg har sjældent hørt noget så koldt, tørt og åndløst; ved indgangen til en gerning venter man dog et udbrud af følelse og varme, men der var ikke en gnist deraf. Dog sad mange af de gode venner og græd; jeg undrede mig storligen over det, thi vel har de kære sallingboere let ved at græde, men jeg syntes ikke, der var et ord, der kunne sætte hjertet i den mindste bevægelse. Da vi så gik ud af kirken, flokkedes de om mig for endnu engang at sige farvel, og de kunne jo ikke undlade at spørge: »Hvad synes De så om det?« »Ja, det ved jeg jo nok«, svarede jeg, »men I syntes da helt godt om det, siden I græd«. Svaret var: »Vi måtte rigtignok græde ved at tænke på, at det skal vi nøjes med«. Ja det var jo en anden sag; det var også en grund til tårer! Da jeg ved min afrejse ville have besøgt biskop Laub for at tage afsked med ham, men ikke traf ham, gik jeg til stiftsprovst Welling,

og vi kom snart til at tale om Stockholm. »Jeg har aldrig«, sagde han, »hørt en så kedelig prædiken, som den han holdt ved sin ordination; både biskoppen og jeg var såmænd nær ved at falde i søvn!« Han spurgte så: »Hvad gør nu Deres venner?« og da jeg ytrede, at de vel løste sognebånd, udbrød han med sorg: »Ja, det vil vel desværre blive tilfældet«. Det syntes, som om et brud på de gamle former for ham var værre, end at livet skulle udslukkes.

Den sidste maj drog vi afsted med vor pige, som med nød og næppe havde fået lov af sine forældre til at følge os så langt bort. »Havde det endda været her i landet«, sagde de, »men til et andet land over sø og salten hav!« Efter al mulighed fik de hende aldrig mere at se; det var svært for dem at give hende lov til det. Tung var afskeden fra mit kære hjem – søstrene langt ud på toften – moder hinkende bag efter – længe vinkede de ad os, til vi var ude af syne.

I Viborg tog vi en lukket vogn til Frisenborg, hvor vi dels ville besøge apoteker Bartholdy af Jakobines slægt og dels hvile ud en dag. Her blev vi hjerteligt modtaget; apotekeren og jeg så slottet og haven, besøgte præsten Andreasen i Hammel, og næste dag kørte han os i sin wienervogn til Aarhus, hvor det myldrede af tyskere. Med dampskibet d. 2. juni til Korsør, med toget til Borup, hvor provst Storms lukkede vogn holdt efter os. Meget kærligt blev vi modtaget i præstegården, og opholdet der varede over 8 dage.

Men den forfærdelige, sørgelige krigsførelse lagde en dæmper på al glæde. I et og alt samstemmede jeg med Reinhardt, og jeg vil derfor meddele noget af et brev fra ham, da det også var et udtryk for mine følelser. Han skriver:

»Hvor skal jeg begynde og hvor ende, når jeg for dig skal udøse, hvad mit hjerte rummer af kval og smerte, således som du har gjort det for mig? Der er tvende dage, der til evig tid vil stå som nogle af de mørkeste punkter i vort fædrelands årbøger, og som er kilden til al vor jammer og nød: d. 15. nov. og d. 6. feb. Måske behøvede jeg for så vidt kun at fremhæve den første, thi den har også af-født den anden, som uden den havde været en umulighed. På den første dag mistede vi ham, der ikke alene var vor frihedsskaber, vor folkeligheds og uafhængigheds trofaste vogter, men hvis liv på een gang var symbolet på og palladiet for Danmarks frelse. – O, i den knusende smerte og håbløse fortvivlelse, der greb mig hin dag,

gemtes en anelse om al den unævnelige forsmædelse og ulykke, der siden har hjemsøgt os. På den anden af de to dage skete det, der ikke alene redningsløst gav vort fædreland i dets fjendes vold, men tillige satte vanærens stempel på vort hidtil pletfri flag. Lad tjenstvillige ånder ud i fremtiden udfinde nok så meget til forsvar for hin 6. febr.-dåd – endnu skylder de os det, endnu er der ikke of- fentligt fremsat nogen fyldestgørende grund for det frivillige tilbage- tog – det står dog fast, at den dag blev der bibragt hver brav, dansk mand et hjertesår, som aldrig i evighed kan læges. Og siden den tid – ikke skal jeg kaste et slør over de enkelte momenter, der står som lyspunkter i den lange sorgens nat, over hin fægtning ved Sankelmark Sø, da Vendsyssels og Københavns ungdom så ulige i alt andet viste sig hinanden lige i leonideskampen, i den kamp, hvor det ikke gælder at sejre, men at slå til sidste blodsdråbe og så falde, over det meget, der er lidt og udholdt under Dybbøls belejring og over de mange prøver på glimrende heltemod, som udvistes på den sidste dag, hin blodige 18. april, da 9. og 20. regiment optog 1. og 11. Regiments eksempel fra Sankelmark og med bajonetten tre gange stormede mod det uoverskuelige bølgende hav af pikkelhuer for at dække de øvriges tilbagetog. Men siden den tid, hvor megen jammer og smerte, hvor mange tab og ulykker, hvor megen usselhed og vanære! Alle vore forhåbninger er bristede, vor tillid til enhver jor- disk magt rystet, og hvad os selv angår, hvilken mangel på drift og energi, på opfindsomhed, kløgt og mod til at benytte de for- håndenværende midler hos de styrende, hvilken brist på fast og enigt sammenhold hos folket! Hidtil havde jeg trods al den smerte, hvor- med hver jobspost har truffet mig, dog i min inderste sjæl holdt fast ved håbet om, at vægtskålen engang måtte gå over til den anden side, at prøvelsernes mål engang måtte være fuldt, og udgangen blive god eller i alt fald tålelig; men i de sidste 14 dage er det, som om endog håbet skal betages mig, og i alt fald har jeg ikke længer noget jordisk at fæste det ved. Hvad er det da, der truer med at betage os endog det sidste, vi havde tilovers. Det er den sidste tids tegn på, at råddenheden og fordærvelsen herhjemme fra oven af har grebet om sig langt mere, end man hidtil har villet tro. Dog fra den dag har den tysk-absolutistiske reaktions mangelhovede Hy- dra tildels i forbund med den for al ånd og idealitet fremmede mate-

rielle menigmandsspyke udbredt deres pestsvangre gift videre ud i folket og navnlig ompændt vor hær, medens den stod endnu lige over for fjenden, med deres løgnes og nederdrægtighedens net. Måden, hvorpå man optog budskabet om Fredericias rømning, har været en prøvesten for de slette stemningers voksende udbredelse. Nej, slog dette budskab til jorden, jeg formåede ikke at se, at der var nogen kvalitativ forskel mellem rømningen af Danevirke og den frivillige opgivelse af vort sidste, befæstede holdepunkt på halvøen og tilmed nøglen til Fyn. Men hvor mange meningsfæller har jeg fundet? På få undtagelser nær betragtes begivenheden som noget ganske naturligt af mange – endog som noget rosværdigt – ja, man bekymrer sig så lidt om den hele forsmædelse, at det end ikke er blevet anset nødvendigt eller passende at besvare det spørgsmål, jeg i en artikel i »Dagbladet« for 8 dage siden stillede til krigsbestyrelsen, om man ved rømningen havde medtaget sejrsmonumentet for 6. juli 1949, eller om man også havde skænket fjenden dette det andet af vort folks mindesmærker om den sidste herlige krigs idrætter. Og så det forfærdelige med hærens eller dens officerers stemning. Jeg havde bestandig vægret mig ved at tro på alle de varslende bud herom, men nu er det offentligt i Martsforeningen blevet berettet, at Mr. Gallenga – efter her i København at være blevet opfordret til at imødegå »Times« skændige i alle europæiske blade overgåede løgn om, at 18. april-slaget er et på anstiftelse af den oprørske københavnske pøbel, der terroriserer regeringen, arrangeret blodbad – har erklæret, at dertil fandt han sig ikke foranlediget, da han var overbevist om sandheden heraf, idet hver mand i arméen, han havde talt med derom, var af den mening! Hvor skulle vi da så her kunne øjne håbet om frelsen, fjenden står inden for portene, og forræderne huserer i vor egen midte! Jeg kan kaste mig på mit ansigt og med hede tårer trygle Gud om, at nådens time dog må være nær, at han dog ikke vil forlene løgn og troløshed sejren og straffe fædrenes og egne brøst ved at berøve vore børn fædreland, modersmål og minder – jeg kan fortvivlende spørge ham, om vi dog ikke er prøvede tilstrækkeligt, om vi ikke har set de to trediedele af vort land søndertrampet af skændige røverhorder, vore brødre trykket i støvet, vore nationale mindesmærker omstyrtet og jævnet med jorden, vore kære, slagne, tusinder af vore soldater slæbt som fanger til fjendens land

og så mange kanoner som trofæer ført samme steds hen, at man snart måtte kunne støbe en anden Strassburgermynster af deres malm. Og endda er vel det værste endnu tilbage: Allerede i går ymtede man om en våbenstilstand, tifold værre end den berygtede Malmøkonvention, og jeg, der har prædiket udholdenhed i skrift og i tale, jeg skal vistnok endnu se den regering, som selv har ført »udholdenhed« og »kamp til det yderste« på sine hykleriske læber, i dette øjeblik gå ind på en sådan våbenstilstand, der kun vil give fjenden lejlighed til at befæste det begyndte værk: Danmarks sønderlemmelse, i stedet for at gøre det *meget*, de endnu kunne og burde gøre for at anspænde modstanden til det yderste og føre krigen på den eneste måde, hvorpå et lille folk kan forsvare sig mod overmagten, nemlig ved at være den angribende part. Og næste dag skete dette: En våbenstilstand er stiftet – af et indhold der overgår de mørkeste forventninger. Blokaden ophæves, ikke alene Holstens og Sønderjyllands fastland med Femern, men endog Nordjylland beholder fjenden besat i samme udstrækning som nu, og kun over det sidste indrømmes dansk administration, hvorhos stilstanden ikke må benyttes til at forstærke vor militære stilling. Siden jeg modtog hint budskab, har jeg været som lamslået; kunne man blot græde, græde blod om det skulle være, thi denne stumme smerte lægger sig over hjerte og hoved, som man skulle miste sin forstand. Jeg vekslede i eftermiddags nogle ord med Ploug derom. Hans trøst var paradoksalt: At stilstanden var så afsindig, at den netop derfor umulig kunne udstrækkes over den måned, for hvilken den var afsluttet. Og ved du, hvad der skal have bevæget vor regering til at gå ind på sagen? Englands trusel om, at under en modsat forudsætning ville det ikke kunne hindre en østrigsk flåde i at gå til Østersøen – og bombardere København. Regeringen tør i sin usselhed ikke engang lade det komme til den prøve, som vor marine brænder efter at anstille: Om vi dog endnu ikke lige overfor tyskerne har vor gamle overlegenhed på havet. Men nu i aften er der indløbet et privat telegram om, at danske og østrigske skibe da kæmpede med hinanden nu under Helgoland, og den nærmeste fremtid skal altså bringe os vished for, om smertens bæger endnu ikke er fuldt, om det endnu kan rumme et nederlag for os til søs – om den flåde er slået, for hvis skyld vor regering har lagt Danmark svinebundet for sine fjenders fødder.«

Et lysglimt, det eneste i krigen, var denne sejr, men folket var for udmattet og håbløst til ret at kunne glæde sig derover. Snart kom det allerværste budskab: Indtagelsen af Als, allerværst, fordi det bærer vidnesbyrd om en gruelig mangel på dygtighed og påpasselighed, ja, næsten om fejghed.

Den kære moder og søstrene havde det strengt i denne tid. Andrea skrev:

»I lang, lang tid har vi hverken kunnet bortsende eller modtage breve eller aviser – undertiden dog fra skjulte kilder – de sidste og engang imellem et forsilde brev. Vi har prøvet fjendens tryk og den forskrækkelse, ængstelse og uro, der følger med hans nærværelse, og i 14 dage blev vi på forskellig måde alarmeret af dem, dog ikke om natten, og måtte snakke tysk fra morgenstunden. Det var intet under, at jeg kunne forstå dem, men det var underligt, at de kunne forstå mig – men det gik dog. Stor hjælp og trøst var det for os at have pastor Stockholm i den tid, da han sjældent færdes ude; undtagen om søndagen var han altid til stede og tog det sværeste fra os med megen beredvillighed og godhed, idet han ved at tale igennem med dem, undertiden friede os fra indkvartering og anden ulempe. De kom her forbi, prøjsere, ungarere, østrigere i hundredevis, satte over grøfter og gærder, igennem kornet, men i lang tid måtte vi atter og atter takke Gud, der sparede os for dem, thi de drog altid forbi, var i masser på Kloster og på marken, hvorfra de rekvi-rerede flæsk, smør og brændevin ud til sig, tog høet til hestene o. s. v. De slemme røverhorder drog så ad Østergård, Hegnet, fordelte sig i Selde, Jebjerg, Roslev og andre steder, drog afsted frem og tilbage mellem Skive og her. På disse ture kom de så tilsidst herind og forlangte mange ting, som vi gav dem med glæde, når de bare ville være skikkelige og stikke af igen. Så for de ind i haven og stjal roser, nej, røvede lige for mine øjne, men jeg sagde dem det og lige i deres tyveøjne, og så gik de da, men forlangte kaffe først. I lørdags 8 dage fik vi da endelig vor første indkvartering, bestående af en løjtnant, hans tjener og en feldwebel med dito. Den første fik eders smukke dagligstue, og oppasseren Lises kammer, de andre var i Johannes kammer og i folkestuen. Løjtnanten var en opblæst, stolt æsel, der ikke var fornøjet med sit logis, skældte sin tjener huden fuld fra morgen til aften, ja, holdt ham næsten fængslet og holdt

os med, da han yndede haven, og vi så naturligvis ikke kunne komme der. Vi havde et postyr med at få deres suppe kogt, som de fik hver dag efter forlangende, og at få løjtnanten opvartet. De skulle efter første bestemmelse være blevet her til mandag, altså 10 dage, men allerede søndag nat var her stort spektakel, rykken i dørene, råben, snakken og renden ud og ind hos officererne, og om morgenen jublede vi med lærken, thi så drog de bort allesammen. Vi måtte så give slip på Jeppe Kusk, der måtte køre i ægt, hvor langt vidste vi ikke, og vi så ham ikke i 10 dage; han kom endelig igen tilbage til stor glæde for moder, og især vel med langstrakte heste i stedet for fede heste, men dog i behold, og da han havde været lige til Haderslev, var det mere underligt, at de holdt det sådan ud, og at skinnerne ikke faldt af vognen, som de gjorde for mange bønder, han fulgtes med, der måtte lade dem ligge i grøften, men fjenden tog så andre til dem, samt seletøj og andet, hvor de kom forbi. De stjal intet her, men ellers mange andre steder«.

Den kære moder skrev:

»Derovre hos jer har I ikke begreb om, hvad krigen vil sige, og hvad jydten har lidt. Desværre har vel alle lidt forgæves, thi for menneskelige øjne at se, går vi en sørgelig fremtid i møde. Hvor savnede jeg og længtes så inderlig efter dig, når jeg så dem komme farende, ridende og gående på hver time af dagen. En aften sad jeg ene – de var alle i haven – da kom en farende gennem alleen, bankede på ruden med sin rideplisk og råbte mig ud; jeg måtte ned ad trappen til ham, modtage hans ordre om snaps i hans flaske og om at komme tilbage – geschwindt – geschwindt! Jeg måtte fælde bitre tårer, da jeg gik forbi faders dør; havde han levet, da var dette ikke sket mig«.

I omtrent seks år havde F. B. Møller fået lov til at virke som præst under sin faders – den gamle provsts – milde og kyndige ledelse, og han havde haft den lykke at begynde sin manddomsgerning i sin barndomsegn, hvor menigheden kendte ham og han menigheden. Da han nu – efter at være udnævnt til kapellan pro loco til Herfølge-Sæder den 11. april 1864 – stod over for en ny menighed, var det under ganske andre vilkår, end dem han hidtil havde virket under. Men lang tid gik der ikke, før han med sin urokkelige tro på Vorherre, sin flid, sin store arbejdslyst og sit aldrig svigtende lyse livssyn skabte sig en virkelig menighed, der spændte fra stiftsdamerne på Vallø til daglejerne i hytterne.

Da Møllers familie imidlertid snart voksede – fem børn fødtes i Herfølge Kapellani – måtte der tænkes på at søge et større embede, men det tog tid, inden tanke blev til handling, thi vennerne i menigheden gav kun nødigt slip på ham og søgte derfor på mange måder at afbøde virkningerne af, at embedet kun var lille, og indtægterne derfor små. 10 år skulle gå, før Møller besluttede sig til at bryde op fra Herfølge.

Den 25. april 1874 udnævntes Møller imidlertid til sognepræst til Sejling-Sinding ved Silkeborg. Også her fandt Møller en rig virkekreds, således at han snart så sig som samlingspunkt for de grundtvigske kredse i Silkeborgegnen; fra fjern og nær sluttede folk sig til hans menigheder, og han havde for en prædikant den lykke, at hans forkyndelse slog an, og at hans kirker fyldtes af stadigt voksende menigheder.

Dog efter 9 års forløb skønnede Møller, at en forandring burde

ske, blandt andet fordi hans bustrus kræfter så småt begyndte at svigte. De mange børns opdragelse, det store hus med en betydelig landbusholdning stillede store krav.

17. april 1883 udnævntes han da til sognepræst til Rønninge-Rolfsted – i hans broders Erik Høyer Møllers gamle provsti. Også her kom Møllers virkelyst til udfoldelse. Fra fjern og nær ønskede man ham, der var en af de centrale skikkelser i den grundtvigske bevægelse, som taler både i menighederne, på højskolerne og ved folkemøderne.

Overalt hvor Møller færdedes, kom hans musikglæde til udtryk, mest dog vel på Fyn, og efter nogle års virksomhed stod han som formand for Centralforeningen af sangforeninger på Fyn. På hans 80 års fødselsdag var man nået så vidt, at 1200 sangere gav koncert i Københavns Rådhushal.

31. dec. 1912 – efter omtrent 30 års præstegerning i de fynske menigheder – tog F. B. Møller sin afsked fra Den danske Folkekirkes tjeneste, og han bosatte sig da i København.

Kun godt et år levede Frederik Benedict Møller som pastor emeritus. Den 1. sept. 1914 drog han sit sidste, dybe suk og sov uden særlig mærkbar forudgående sygdom ind i døden – sov – således som en af hans endnu levende sønner har udtrykt det – blidt og stille ind som der stod i en af hans yndlingssalmer:

Sov sødt, Barnlille, lig rolig og stille!
Så sødelig sov, som Fuglen i Skov,
som Blomsterne blunde i Enge!
Gud Fader har sagt:
Står Engle på Vagt,
hvor mine de små er i Senge.

Den 8. september 1914 – årsdagen for Grundtvigs fødsel – jor-dedes den gamle grundtvigianske forkynder og Kirkens tro tjener på Frederiksberg Kirkegård.

NOTER OG HENVISNINGER

Pastor emeritus Aksel Johannes Bartholdy Møller er ejer af manuskriptet til F. B. Møllers »Erindringer«. Det består af næsten 340 tætskrevne kvartsider; det foran gengivne udgør manuskriptets sider 1–174. Den resterende del omhandler tiden i Herfølge, Sejling og Rønninge. Også denne sidste del indeholder oplysninger, det er værd at kende, men der bør sikkert hengå nogle år, før offentligheden stifter bekendtskab dermed; det omhandler personer og forhold, som endnu ikke ligger tilstrækkeligt tilbage i tiden.

Udgiveren har som helhed nøje fulgt manuskriptet, dog er i første afsnit gengivelsen af en længere avisartikel, samt nogle mindre betydende erindringer fra barndomstiden udeladt. Endvidere er nogle enkelte gentagelser ikke medtaget og nogle rene fejltagelser rettet.

Møller skrev efter nutidsmønster alt med små bogstaver. Den væsentligste afvigelse fra Møllers retskrivningsprincip er, at udgiveren har skrevet »kunne«, »skulle« og »ville«, uagtet Møller har benyttet de nu forladte former med »d«.

Oplysninger om F. B. Møllers liv iøvrigt må søges i »Minder fra gamle grundtvigske Hjem« VI p. 88–146 og i »Viborg Stifts Aarbog« 1949 p. 31–45. Endvidere henvises til de almindeligt kendte præstehistorier.

Forkortelser: * = født; dbt. = døbt; † = død; begr. = begravet; g. = gift. De fremhævede tal betegner sidetal, de kursiverede linietal.

INDLEDNING

8 – 3. – *forældre*: Jens Møller, * 29. 8. 1786 i Kbhvn., dbt. 8. 9. 1786 i Frue Kirke; † 12. 6. 1863 i Breum, begr. 19. 6. 1863 på Grinderslev Kirkegård. G. 5. 12. 1816 i Skive med Cæcilia Giessing Leth, * 14. 5. 1799 i Viborg, dbt. 24. 6. 1799 i Graabrødre Kirke; † 16. 5. 1873 i Kbhvn., begr. 23. 5. 1873 på Frederiksberg Kirkegård. I ægteskabet var 11 børn: 1) Erik Høyer Møller, * 28. 4. 1818, † 12. 3. 1904, sognepræst til Kjølstup-Agedrup, provst til Bjerge-Aasum Herreder, forfatter, folketingsmand. G. 15. 1. 1851 med Lovisa Maria Aagaard, * 22. 7. 1823, † 28. 12. 1903. 2) Jens Leth Møller, * 22. 8. 1819, † 19. 9. 1819. 3) Nicoline Lovise Møller, * 31. 8. 1820, † 21. 10. 1865. 4) Jens Leth Møller, * 27. 4. 1823, † 16. 4. 1864, sognepræst til Tyregod-Vester. G. 29. 10. 1858 Natalia Elisabet Nødskou, * 25. 11. 1835, † 6. 6.

1868. 5) Laura Andrea Møller, * 8. 12. 1825, † 24. 7. 1900. 6) Vilhelmine Marie Møller, * 16. 11. 1827, † 6. 12. 1900. G. 6. 8. 1857 med Peter Jørgen Christian Scharling, * 5. 2. 1832, † 10. 10. 1922, sognepræst til St. Mortens Kirke, Randers. 7) Albert Philip Bregendahl Møller, * 17. 12. 1829, † 1. 2. 1913, stabsintendant, kontorchef i krigsministeriet, etatsraad. G. 29. 10. 1856 med Laura Cathinga Schaarup, * 9. 11. 1834, † 1. 5. 1916. 8) Frederik Benedict Møller, * 8. 6. 1832, † 1. 9. 1914, sognepræst til Rønninge-Rolfsted. G. 14. 5. 1862 med Jacobine Caroline Augusta Bartholdy, * 28. 4. 1837, † 8. 8. 1917. 9) Henriette Stampe Møller, * 6. 8. 1838, † 11. 4. 1839. 10) Hans Jacob Møller, * 25. 9. 1839, † 18. 1. 1923, sparekassedirektør, cancelliråd. G. 28. 7. 1869 med Anna Sophie Helweg, * 16. 5. 1844, † 23. 10. 1920. 11) Theodor Christian Fabricius Møller, * 31. 3. 1842, † 28. 1. 1934, sognepræst til Birkerød. G. 5. 12. 1875 med Laura Petrine Elise Johnsen, * 16. 4. 1846, † 29. 4. 1928.

- 6. - *børn*: F. B. Møller havde 11 børn: 1) Jens Kristian Bartholdy Møller, f. 17. 10. 1863, d. 27. 2. 1874. 2) Aksel Johannes Bartholdy Møller, * 5. 9. 1865, sognepræst til Brabrand-Aarslev. G. 20. 8. 1894 Frederikke Dorthea Sørensen, * 9. 9. 1875 † 20. 10. 1951. 3) Åge Benedikt Bartholdy Møller, * 30. 10. 1867, † 14. 5. 1946, sognepræst til Ejby-Dalby, provst til Tune-Romsø Herreder. G. 20. 10. 1899 Emma Laura Thomsen, * 18. 1. 1869. 4) Margrethe Cæcilia Bartholdy Møller, * 5. 8. 1869, † 15. 1. 1935. G. 12. 8. 1896 Frode Sadolin, * 21. 9. 1866, † 5. 10. 1951, læge. 5) Ingeborg Gudrun Bartholdy Møller, * 23. 5. 1871, † 24. 2. 1872. 6) Rigmor Solveig Bartholdy Møller, * 10. 2. 1873, † 7. 5. 1875. 7) Helge Nathanael Bartholdy Møller, * 13. 2. 1875, † 1. 8. 1952, læge. G. 18. 8. 1906 med Margrethe Christine Elisabeth Bondrup Hammer, * 5. 9. 1879, † 4. 1. 1952. 8) Dagny Johanne Bartholdy Møller, * 24. 1. 1877. 9) Agnete Benedikte Bartholdy Møller, * 25. 12. 1879, † 3. 8. 1880. 10) Viggo Emanuel Bartholdy Møller, * 2. 9. 1881, † 13. 8. 1939, assistent i Finansministeriet. 11) Vagn Oluf Bartholdy Møller, * 29. 7. 1883, † 13. 9. 1949, sognepræst til Egebæksvang. G. 8. 6. 1910 med Anna Agathe Theill, * 3. 8. 1884, † 14. 1. 1944.

- 11. *Lifligheder*: Citat af salme 495: Den snævre Vej er bred nok til Guds Rige. Af C. F. Richter (1676–1711), læge; oversat af H. A. Brorson (1694–1764).

B A R N D O M S H J E M M E T

9 - 2. *faders farfader*: Jens Pedersen Møller, † 8. 3. 1793 (75 år). - 3. *faders fader*: Erik Jensen Møller (10. 12. 1752–8. 1. 1822). G.1) 24. 9. 1780 Lovisa Lauritsdatter Aastrup. G. 2) 13. 9. 1811 Eramine Jensdatter Dahl, † 24. 3. 1864 (79 aar). - 12. *Aastrup*, Laurits Pedersen (11. 7. 1724–28. 10. 1812). G. 1. 6. 1753 Margrethe Dorothea Jensdatter Brask (dbt. 26. 4. 1733–1. 11. 1812). I Randers Avis (nov. 1812) findes en smuk omtale af ægteparret, cfr. Wiberg: Dansk Præstehistorie II p. 679. - 18. *tekst*: Jfr. Math. 11, 7. - 10 - 10. *Skidenstræde*: Det nuværende Krystalgade. - 16. *Riisbrigh*, Børge (5. 12. 1731–18. 4. 1809), professor. - 24. *Leib*, Jens Høier (9. 8. 1766–17. 11. 1812), sognepræst til Skive-Resen, amtsprovst til Salling-Fjends-Lysgaard Herreder. G. 8. 12. 1797 med Nicoline Fabricius (13. 1. 1775–3. 7. 1860). L.s fader var hjulmand Michel Nielsen, begr. 1. 10. 1772 (42 år) i Aarhus. 17. 7. 1765 ægtede han enken Cidsel Nielsdatter Giessing, † 8. 5. 1796 (68 år).

Hun var 28. 11. 1759 blevet gift med toldbetjent Jens Christian Leth, der døde 13. 5. 1761. Provsten antog således sin moders første ægtefælles navn. – *Bregendahl*, Albert Philip (17. 12. 1771–16. 9. 1835), sognepræst til Skive–Resen. Suspenderet 21. 1. 1832, senere fradømt embedet, jfr. p. 121. – 29. *litterære virksomhed*. Jfr. Th. H. Erslev: Forfatterlexikon II p. 398, Supplm. II p. 492. – *Liber daticus*: Kaldsbogen i hvilken præsten kunne indføre en levnedsbeskrivelse, samt oplysninger om embedet. – 30. håndbog: Blev meget benyttet og var almindeligt kendt, jfr. t. eks. Ved Nytaarstid i Nøddebo Præstegaard. 20. opl. 1942, p. 27. – 33. *Ancher*, Peter Kofod (4. 8. 1784–1. 2. 1867), sognepræst til Østofte. – 11. – 28. *Trods alt det o. s. v.*: Af digtet: Jeg kører frem gennem Straalefryd (1869) af B. Bjørnson (1832–1910). – 32 *herregårde*: Grinderslevkloster, Nørgaard, Astrup, Eskjær. En 5. er Langesgaard, jfr. nedenfor. – 34. *stol*: Fjernet ved kirkens restauration 1885–89. – 12 – 4. Eskjær: Ejedes 1830–58 af Anders Christian Grønbech (1793–21. 2. 1858). Den med Møller jævnaldrende søn: Christian Julius Grønbech (20. 10. 1831–18. 5. 1900), proprietær. – 18. *Rode*, J. P. J. (1774–1830), komponist. – *Rolla*, A. (1757–1841), komponist. – *Mayseder*, J. (1789–1863), komponist. – *Auber*, D. F. E. (1782–1871), komponist. – *Berton*, H. M. (1767–1844), komponist – 19. *Beethoven*, L. van (1770–1827). – *Gade*, N. W. (1817–90), komponist. – 23. *Øllgaard*, Nicolai Esmark (5. 10. 1775–4. 3. 1863), biskop. – 13 – 6. *habita*: Holdt under mange tårer. – 8. *Helveg*, Nicolau Ludvig, (26. 4. 1818–5. 9. 1883), kirkehistoriker, dr. phil. – 11. *rationalist*: Rationalisme kaldes den kristendomsopfattelse, der gør fornuften (ratio) til den højeste dommer, også på det religiøse område, og som især samler sig om troen på Guds forsyn og på udødeligheden som dydens løn. Jesus betragtes som det moralske forbillede, og ved »en naturlig forklaring« søger man at bortskaffe det overnaturlige element i de bibelske beretninger om underne. – 19. *Beck*, Johan Vilhelm (30. 12. 1829–30. 9. 1901) sognepræst til Ørslev-Solbjerg. B. kom i 1861 i forbindelse med »Indre Mission«, som han førte frem til stadig større betydning. – 14 – 10. *degnen i Tise*: 1808–29 var Mads Jørgensen Schouboe degn (1783–31. 3. 1847); afsked 21. 7. 1829, fordi han var skødesløs i sin embedsførelse, drikfældig og mishandlede sin hustru, Maren Andersdatter, fra hvem han blev separeret 22. 3. 1825. Med hans efterfølger i embedet Hans Jensen (13. 7. 1800–30. 4. 1881) stod provsten på venskabelig fod, jfr. En gammel Feltprovst: Den gamle Præstegaard. 1897. 3. opl. p. 74, 76. – 18. *konfirmationsbøn*. Jfr. Collecter, Epistler og Evangelier paa Søn- og Hellige-Dagene i det ganske Aar. 1800, p. 161 ff. – 31. *Madsen*, Jakob (1538–1606). Hans visitatsbog er under titel: Den tredie Fyenske evangeliske Biskops, Mester Jakob Madsens Visitatsbog, udgivet 1853 af A. Crone. – *skarnsbilleder*: Katolske helgenbilleder. – 35. *maler*: Rasmus Heinrich Kruse (10. 7. 1796–30. 5. 1877). – 15 – 1. *Kalkar*: Christian Andreas Herman (27. 11. 1802–2. 2. 1886), sognepræst til Gladsaxe-Herlev. Udgav sammen med C. Hermansen (1806–1882), professor, H. F. Helveg (1816–1901), præst, og C. Levinsen (1812–73), kapellan, i årene 1844–47 den såkaldte »Pragt Bibel«. – 6. *Preetzmann*, C. (1792–1876), malerinde. Altertavlen i Grinderslev er stadig i brug og forestiller Kristus og disciplene i Emaus. Skænket 1841. – 16 – 9. *Bris*: Jens Nicolaus Fabricius Leth (9. 5. 1808–13. 7. 1889), sognepræst til Visby–Heltborg. – 10. *Jonathan*: Absalon Christian Jonathan Leth (13. 7. 1810–30. 9. 1885) købmand, senere papirhandler. – 12. *Boesen*: Carl Vilhelm (23. 9. 1809–26. 5. 1867) stiftsprovst. – 13. *Peter*: Peter Werner

Møller (døbt 13. 12. 1793–26. 4. 1882). – 15. *Theodor*: Michael Christian Theodor Leth (3. 7. 1806–5. 12. 1864) købmand. – 25. *Ring*, Laurits (17. 9. 1787–10. 9. 1861), overretsprokurator. – 27. *Rung*, H. (1807–71). – *Weyse*, C. E. F. (1774–1842). – 29. *Arnholz*, Othar Frederik († 27. 4. 1845), stud. theol. 17 – 5. *præsteenke*: Maria Elisabeth Dorothea Scharschou Schiwe (29. 6. 1773–13. 11. 1854), enke efter Jens Kjeldsen Schjørring (25. 4. 1762–28. 1. 1845) sognepræst til Jebjerg-Lyby. – 22. *undervisning*: Indført 1822, jfr. Vor Ungdom. 1893, p. 473, og N. Bang: Oversigt over Opdragelsens og Skolens Historie, p. 151 ff. – 25. *fordanskning*: Saxo Grammaticus udarbejdede efter pålæg af biskop Absalon »Gesta Danorum«. Snorri Sturluson (1178–1240) skrev 1220–30 »Heimskringla«. Fordanskningen udkom 1818–22. I 1834 uddeltes restoplaget til folkeskolerne i anledning af Frederik VI's jubelfest, jfr. Steen Johansen: Bibliografi over N. F. S. Grundtvigs Skrifter. I p. 150. – 34. *Schonning*, Peder Christian (12. 8. 1815–2. 6. 1869), lærer, søn af Søren Christensen Schonning (1788–30. 12. 1866), degn i Grinderslev. – 18 – 2. *konventikelbrødrene*: Deltagere i gudelige forsamlinger. – 9. *oderint o. s. v.*: Lad dem hade, når blot de frygter. – 11. *Schjern*, Hans Georg Henrik, eft. folketællingen 1840: 24 år, ugift, huslærer. – 24. *Kalifen*: Opera af F. A. Boieldieu (1775–1834), komponist. – 27. *Elverhøj*: Af D. F. R. Kuhlau (1786–1832). – *Don Juan*; *Trylleflojten*. Af W. A. Mozart (1756–91). – 33. *Cramers Regnebog*: C. Cramer (1699–1764), klokker ved Aarhus Domkirke. Den i 1735 udgivne regnebog i »Hus- og Handelsregning« brugtes langt ind i det 19. årh. – 19 – 13. *Aagaard*: Ulrich Christian Frederik (6. 6. 1790–25. 10. 1864), amtsforvalter. G. 30. 10. 1818 Ane Sophie Zacho (3. 6. 1788–21. 10. 1863). – 19. *Pinen*: Om oprindelsen til navnet: C. Schade: Beskrivelse over Øen Mors. Aalborg 1811, p. 241. – 31. *Fabricius*, Johannes (27. 3. 1771–2. 11. 1847), sognepræst til Sjørring-Torsted. – 32. *Adam*: Adam Christoffer Fabricius (18. 7. 1822–24. 8. 1902), sognepræst til Holme, historiker. Udgav 1854–55: Illustreret Danmarkshistorie for Folket. I–II. – 34. *kongeslottet*: Ved den østlige ende af søen lå kongsgården Sjørring Borg. Plyndret under oprøret mod Knud den Hellige. – 20 – 9. *Schourup*, Niels (1. 3. 1807–15. 8. 1887) ejer af Gaardhus Mølle. G. 17. 11. 1843 Ingeborg Christiane Amalie Munck (27. 4. 1813–19. 9. 1887). – 17. *Moldenhawer*, Wilhelm Ferdinand (6. 10. 1805–2. 12. 1846). – 20. Im tiefen Keller: Af C. Mühler og Fischer. – 22. *Køppen*, Adolph Ludvig (14. 2. 1804–1873 i Athen), bibliotekar hos kong Georg af Grækenland. – 27. *ejrenaios*: En afledning af det græske ord »eirene«, fred, og svarer således til navnet Frederik. – 28. *Olsen*, Frederik Christian (23. 4. 1802–24. 10. 1874), rektor. – 33 *Valeur*, Christian Verner (26. 9. 1801–10. 12. 1850), ejer af Abildgaard. – 34. *Henrik*: Henrik Stampe Valeur (4. 4. 1832–24. 8. 1880), bryggeriejer. En ældre broder var Christen Valeur (3. 9. 1830–8. 2. 1836). 21 – 6. *Komet*: Spilles af 3–8 spillere. Der anvendes et almindeligt spil kort, samt Ruder Es – 10 af et andet spil. Den spiller, der først frigør sig for sine kort, har vundet. – 11. *Op glædes o. s. v.*: Salme af T. H. Kingo (1634–1703). Den nævnte melodi stammer fra det 16. årh., jfr. A. P. Berggreen: Melodierne til den fra Roskilde Præstekontent udgaede Psalmebog 1889. nr. 80, og V. Bielefeldt: Melodier til Psalmebog for Kirke og Hjem. 1901. nr. 188. – 12. *O kære Sjal o. s. v.*: Salme af T. H. Kingo. – 13. *Guds Godhed o. s. v.*: Salme af P. Eber (1511–69), generalsuperintendent. Oversat af R. Katholm († 1581), sognepræst ved Frue Kirke. Jfr. V. Bielefeldt: Melodier til Psalmebog for Kirke og Hjem. nr. 73. – 29. *Marryat*, F. (1792–1848). – 22 – 3.

Brødre op o. s. v.: Af H. Rohde, adjunkt. – *Diogenes o. s. v.:* Af L. C. Sagen (1777–1850), skolemand. – *20 bar er o. s. v.:* Citat fra Grettis Saga. – 36. *Koefoed*, Hans Jacob Hansen (9. 3. 1817–3. 7. 1899), sognepræst til Hesselager. – 23 – 15. *buslærer:* Jfr. p. 53 – 20. *Møller*, Christian Frederik Eberhard (6. 3. 1809–7. 6. 1877) sognepræst til Gjedsted-Fjelsø. – 21. *Storm:* Hans Peter Ingerslev (12. 11. 1804–14. 7. 1875), sognepræst til Herfølge-Sæder, provst til Bjæverskov-Faxe Herreder. – 22. *Emil:* Emil Johannes Olsen (5. 4. 1831–5. 3. 1892), læge, direktør. – 24 – 1. *Jens skolemesters:* Hvem den pågældende er, vides ikke; muligt er der tale om en tjenestedreng hos læreren.

SKOLEÅR I VIBORG

25 – 4. *tredie klasse:* Skolen havde 6 klasser, jfr. skolens program 1846. – 6. *Hoff*, Johan William (11. 10. 1832–24. 1. 1907), præst ved Vartov. – 10. *Steffens*, Henrich (1773–1845) jfr. *Hvad Jeg oplevede*. I p. 104 ff. – 21. *reparationer:* Der sigtes til hovedreparationerne 1773–1774 og 1828–1835. – 26 – 9. *Ewald*, J. (1743–81). Olsen meddelte 1835 i »Kjøbenhavns flyvende Post« nr. 50–56: Digteren Johannes Ewalds Liv og Forholde i Aarene 1744–1777, oplyste ved Breve fra Dr. Schönheyder, Ewald selv og Kammerjuncker Frederik von Moltke. – *Møller*, P. M. (1794–1838). Olsen udgav 1843: Poul Møllers Levned, jfr. P. M.: *Efterladte Skrifter*. – 12. *Babnson*, Christian Frederik Adolph (29. 3. 1818–26. 1. 1896), overlærer. – 13. *Dogmatik:* H. L. Martensen (1808–84). Udgav 1849: *Den christelige Dogmatik. – bibelhistorie:* S. B. Hersleb (1784–1836). Udgav 1810–1812 2 lærebøger i bibelhistorie. – 15. *Kierkegaard*, S. Aa. (1813–1855). – 16. *Laub*, Hardenack Otto Conrad (6. 8. 1805–27. 5. 1882), biskop. – 20. *noveller:* Formentlig adjunkt Wolle, jfr. note p. 28, 32, der udgav forskellige bøger og var medredaktør af Viborg Stiftstidendes feuilleton. – 25. *Vreden din:* Salme af G. Thymus (d. 1561). – *Nu bede vi o. s. v.:* Salme af M. Luther (1483–1546). Oversat af N. F. S. Grundtvig (1783–1872). – 27 – 37. *fruen:* Marthe Helene Andrea Schütte (14. 1. 1803–30. 1. 1853). G. 10. 4. 1827 med F. C. Olsen, jfr. note p. 20, 28. I ægteskabet var 3 døtre og 2 drenge. – 28 – 14. *Schjødte:* Andreas Ferdinand (26. 3. 1816–16. 2. 1887), kapellan. – 22. *Ørsted*, A. S. (1778–1860), retslærd. – 26. *Naumann*, Wilhelm Traugott. Skal være født i Tikøb, men ses ej dbt. eller konfirmeret der. 1848 tilfangetaget; hans senere skæbne ukendt. – 27. *Tellefsen*, Lorenz Peter Stiboldt (24. 10. 1810–28. 2. 1886), organist. – 30. *Haydn*, F. J. (1732–1809), komponist. – 32. *Wolle*, Emil (22. 4. 1808–15. 2. 1874), overlærer. – 29 – 1. *Lumbye*, H. C. (1810–74). Begyndte 1846 en række provinstantourner. – 5. *Drømmebilleder:* Opførtes 1. gang 27. 6. 1846. – 6. *Champagnegaloppen* 22. 8. 1845. – 8. *stadsmusikant:* Hans Lassen Rolin (19. 11. 1793–10. 2. 1872). – 15. *overlærer:* Jfr. note p. 20, 28. Olsen var 1828–30 adjunkt, 1837–44 overlærer ved Metropolitanskolen. – 21. *Hiort Lorenzen*, P. (1791–1845), slesvigsk politiker; talte 11. 11. 1842 dansk i Stænderforsamlingen. – 23. *Barfod*, Povl Frederik (7. 4. 1811–15. 6. 1896), forfatter. – 28. *Bretton*, Lucas Peter de (31. 5. 1797–22. 1. 1880), stiftamtmand. – 30 – 16. *Ja vi elsker o. s. v.:* Skrevet 1859 af B. Bjørnson (1832–1910). – 18. *Lehmann*, Peter Martin Orla (15. 5. 1810–13. 9. 1870). Om L.s virksomhed som regeringskommissær: *Efterladte Skrifter* II p. 290 ff. – 37. *Mirabeau*, G. H. de R. marquis de (1747–91), fransk politiker, berømt for sin veltalenhed. – 31 – 3.

Hagemann, Martin Nicolaus (6. 8. 1815–13. 2. 1858), sognepræst til Støvring-Møllerup. – 9. *Dengang jeg o. s. v.*: Tekst (1848) af P. C. F. Faber (1810–77); musik af J. O. E. Hornemann (1809–70). – 21. *Wesenberg*, Albert Sadolin (19. 3. 1804–10. 5. 1876), overlærer. – 24. *Homer*, græsk digter, hvem forfatterskabet af Odysseen og Illiaden tillægges. – *Horats*: Quintus Horatius Flaccus (65 f. Kr. – 8. f. Kr.), romersk digter. – 29. *Bliv i Jericho*: Jfr. 1. Kr. B. 19, 5. – 32. *slaverne*: Jfr. Lønborg-Fris: Den jydsk Slavekrig. Et Mindeskrift om Folkeaanden i 1848. 1898. – **32** – 1. *Gedde*, Christian Vilhelm Truels (3. 5. 1799–6. 11. 1866), kaptajn. – 7. *Samgar*: Jfr. Dom. B. 3, 31. – 14. *stiftsprovsten*: Martin Reinhard Krüger Ursin (5. 8. 1795–23. 8. 1855). – 18. *Balle*, N. E. (1744–1806), biskop; udgav 1791: Lærebog i den Evangelisk-christelige Religion, indrettet til brug i de danske Skoler. – 24. *vildtysker*: Hånlig betegnelse for en tysker, især når han fremtræder som ramtysk i tænke måde og væsen. – 33. *Du er mere o. s. v.*: Jfr. 1. Sam. 24, 18. – 35. *Guldbergs Salmebog*: Psalmebog, eller Samling af gamle og nye Psalmer m. m. – **33** – 3. *Mennesker ere o. s. v.*: Jfr. Balles ovennævnte bog p. 23. – 10. *Slaget ved Slesvig*: 23. 4. 1848. – 12. *Paaskeklokken o. s. v.*: Digt (1848) af P. C. Ploug (1813–94); musik: færøsk folkemelodi, arrangeret af H. Rung (1807–71). – 20. *Hvad Hjertet o. s. v.*: Gammelt ordsprog, jfr. Mau: Dansk Ordsprogs-Skat nr. 3763. – 24. *Schaarup*, Ole Nicolay (dbt. 14. 4. 1798–31. 8. 1860). G. med Charlotte Henriette Stallknecht (dbt. ugen før påske 1801–2. 3. 1871). – 35. *Dybdal*, Jens Andreas (7. 9. 1832–12. 5. 1879), docent; 1852 artiums 1. del, 1855 gartnereksamen, 1857 student, 1862 magister. – **34** – 17. præstekone: Jfr. O. Lehmanns Papirer. 1903. p. 115. – 18. *Bau*: 9. 4. 1848. – 29. *Brock*, Nicolai Stabel (3. 3. 1803–22. 5. 1885), oberst. I Treårskrigen var B. ritmester ved 3. Dragonregiment. – **35** – 5. *Samaria*: Jfr. 2. Kong. 7. kap. – 11. *køgeslaget*: 29. 8. 1807 blev Det sydsjællandske Landeværnsregiment (Træskohæren) under general J. M. H. von Castenschjold (1742–1817) adspaltet ved et fjendtligt angreb. – **36** – 11. *Fänrik Stål*: Studenten er den person, til hvem Fänrik Stål fortæller. – 26. *Lüttichau*, Hans Helmuth von (28. 9. 1804–20. 9. 1857), godsejer. 1850 var J. L. Møller huslærer, og 1842–43 E. H. Møller huslærer på Tjele. – 29. *studentertog*: Det første skandinaviske studentermøde fandt sted 1842 i Lund, det næste 1843 i Upsala. Efter 1845 holdtes regelmæssige møder, der dog efter 1862 skiftede karakter. – 36. *Holst*, H. P. (1791–1860). Udgav 1849 det episke digt: Den lille Hornblæser. – **37** – 2. *gadeviser*: J. L. Heiberg (1811–93). Gadeviserne udkom 1849. – 26. *Nielsen*, Hans Daniel (1. 10. 1831–2. 1. 1858), student. – 27. *Christensen*, Carl Nicolaus (8. 12. 1833–20. 5. 1912), læge – **38** – 5. *hustru*: J. Leth, jfr. note p. 16., 10, blev 18. 10. 1836 viet til Birgitte Cathrine Bjørn (26. 1. 1810–29. 12. 1868). – 14. *Kragerop*: Frederik Rudolph Deodat (28. 4. 1833–14. 5. 1881), sognepræst til Sdr. Sogns Kirke i Viborg. Søn af Christian Frederik K. (18. 2. 1806–4. 1. 1861), sognepræst til Aarhus Frue Kirke og Hospital.

STUDENTERÅR

39 – 15. *jernbane*: Åbnet 27. 6. 1847. – **40** – 2. *Johnsen*, Vilhelm Ferdinand (24. 9. 1788–7. 10. 1879), departementschef. – 8. *Madvig*, Johan Nicolai (7. 8. 1804–12. 12. 1886), professor. – *Ussing*, Johan Louis (10. 4. 1820–28. 10. 1905), professor. – *Mehren*, August Ferdinand Michael van (6. 4. 1822–

14. 11. 1907), professor. – 15. *Petersen*, Frederik Christian (9. 12. 1786–20. 10. 1859), professor. – 16. *Aristofanes* (450 f. Kr.–385 f. Kr.). Komedien »Hvepsene« er sammen med »Fuglene«, »Ridderne« og »Freden« oversat af N. V. Dorph 1856–60. – *Hermansen*, Christen (31. 1. 1806–19. 10. 1882), professor. – 17. *Ramus*, Christian (5. 12. 1806–10. 6. 1856), professor. – 18. *Sibbern*, Frederik Christian (18. 7. 1787–16. 12. 1872), professor. – *Nielsen*, Rasmus (4. 7. 1809–30. 9. 1884), professor. – 31. *Plinius*, Gajus (23–79) romersk forfatter. – 41 – 8. *Christrup*, Christen Christensen, f. 1802, stabshornist. Afsked 30. 6. 1851. – 12. *Sdr. Sogns Kirke*: Sortebrødre Kirke. Bygget i det 13. årh. som klosterkirke. – 17. *Horneman*, J. O. E. (1809–70), komponist. – *Erslev*, E. (1817–82). Horneman havde 1844 åbnet en kunst- og musikhandel i Kbhvn.; 1846 blev E. optaget som kompagnon. – 21. *Mendelsohn-Bartholdy*, J. L. (1809–47). – 25. *Heise*, Peter Arnold (11. 2. 1830–13. 9. 1879), komponist. – 26. *Richardt*, Ernst Christian (25. 5. 1831–18. 12. 1892), digter. – *Winding*, August Henrik (24. 3. 1835–16. 6. 1899), pianist. – 27. *Norma*: Opera af V. Bellini (1801–35). – *Ernani*: Opera af G. Verdi (1813–1901). – 31. *Heiberg*, J. L., f. Pätges (1812–90), kgl. skuespillerinde. – 32. *Wiebe*, M. R. (1820–64), kgl. skuespiller. – *Nielsen*, N. P. (1795–1860) skuespiller. G. med Anne Helene Dorothea, f. Brenøe (1803–56), skuespillerinde. – *Rosenkilde*, C. N. (1786–1861), kgl. skuespiller. – *Phister*, J. L. (1807–96), kgl. skuespiller. – *Schram*, P. L. N. (1819–95), kgl. skuespiller, kgl. kammersanger. – *Hansen*, J. C. (1812–80), skuespiller, sanger. – 33. *Lehmann*, C. (1825–79) sangerinde. – *Bergnebr*, V. L. T. (g. Gerlach) (1826–1919), kgl. kammersangerinde, kgl. skuespillerinde. – *Juliette*: E. J. C. Price (1831–1906), solodanserinde. – 34. *Sophie*: H. S. Price (1831–92), solodanserinde. – *Amalie*: H. A. N. Price, g. Hagen (1831–92), skuespillerinde, danserinde. – *Hlidskjalf*: Højsædet i Valaskjalf, Odins Bolig. – 42 – 3. *til dyr*: Der sigtes til, at begejstrede tilskuere efter at have overværet fru Heibergs udførelse af »Dina« spændte hestene fra hendes vogn, og i triumftog trak hende til hendes bolig (nov. 1842). – 4. *Høedi*: F. L. (1820–85); den omtalte debut fandt sted 14. 11. 1851, jfr. H. C. A. Lund: Studentereforeningens Historie. 1820–1870. II p. 307. – 6. *Heiberg*, J. L. (1791–1860), 1849–56 direktør for Det kgl. Teater. – 9. *Herrer i o. s. v.*: Citat fra »Her under Nathimlens rolige Skygge«, digt (1820) af R. V. C. F. Winther (1796–1876); musik af H. E. Krøyer (1798–1879). – 18. *Rode*, Vilhelm Middelthon (28. 5. 1832–6. 12. 1886), overretsprokurator. – 24. *livserindringer*: Et Liv genoplevet i Erindringen. Udg. 1891. Udkom efter fru Heibergs ønske først efter hendes død. – 26. *Krieger*, A. F. (1817–93), minister. Jfr. Johanne Luise Heiberg og Andreas Frederik Krieger. En Samling Breve. 1860–1889. – 28. *Sødring*, J. W. (1823–94), kgl. skuespillerinde. Erindringerne udkom 1894–95. – 30. *Oebenschläger*, A. G. (1779–1850). – 35. *sin hammer*: Jfr. 3 handl. sidste scene. – 43 – 11. *mellem akterne*: Mellemsaktsmusikken afskaffedes 1884. – 13. *Gade*, Niels Wilhelm (22. 2. 1817–21. 12. 1890). Da G. 1848 vendte hjem fra udlandet, blev han valgt ind i Musikforeningen. 1850 overtog han ledelsen af koncerterne. – 17. *Hartmann*, Johan Peter Emilus (4. 5. 1805–10. 3. 1900). – 19. *Hansen*, Christian Julius (6. 5. 1814–15. 3. 1900), komponist. 1848 fik Hartmann Hansen valgt til meddirigent i Sangforeningen. – 25. *Berggreen*, Andreas Peter (2. 3. 1801–8. 11. 1880), komponist. – 28. *Lauras Sange*: Udkom 1853. Teksten er hentet fra de i J. C. Hauchs (1790–1872) roman »Robert Fulton« værende lyriske digte. – 31. *Wagner*, W. R. (1813–83). – 44 – 1. *Gluntarne*: Skrevet i årene 1849–51 af

G. Wennerberg (1817–1901). – *Reinhardt*, Christian Emanuel Fritz (12. 10. 1829–10. 4. 1896), kontorchef, etatsråd. – 5. *Agander o. s. v.*: Terzet (1818); tekst af J. D. Valerius (1776–1852), svensk forfatter; musik af J. B. E. L. C. du Puy (1770–1822). – 8. *Borring*, Laurits Stephan (21. 12. 1798–26. 3. 1884) sproglærer. – *Hagen*, Johan Frederik (24. 6. 1817–25. 3. 1859) professor. – 11. *Lad den skræntende*: Af »Fejltagelserne« (1775); af O. Goldsmith (1728–74), engelsk forfatter. Oversat af F. Schwartz (1753–1838), skuespiller. – 12. *Albert*: Kaldtes almindeligt »Sang-Møller«. – 17. *Møller*, Christen Frederik Christopher (25. 11. 1830–11. 4. 1884), adjunkt. – *Guldberg*, Carl Ferdinand Høegh (4. 2. 1821–7. 3. 1886), underdirektør, cand. jur. – *Guldbrandsen*, Hans Valdemar (11. 2. 1833–15. 7. 1882), sproglærer, cand. phil. – 18. *Deurs*, Johan Christian Jens Frederik Schønheyder van (26. 4. 1832–26. 11. 1876), landstingssekretær. – *Bruun*, Christian Walter (10. 12. 1831–28. 2. 1906), historiker, dr. phil. – *Lund*, Christian (21. 7. 1836–12. 12. 1896), kontorchef i Finansministeriet. – 26. *Weyse*, C. E. F. (1774–1842). – 29. *Carl Seidelin*: Carl Julius Ludvig Seidelin (8. 8. 1833–20. 10. 1909) professor. – 31. *Lütken*: Der er her tale om 2 sønner af sognepræsten til Karleby O. D. L. (1793–1866), formentlig Johan Sylvester Lütken (27. 1. 1830–5. 4. 1896), amtsforvalter, og Carl Theodor Lütken (31. 12. 1830–24. 1. 1910), overlærer. – 34. *Seidelins*: Jens Seidelin (28. 5. 1790–22. 7. 1863), viceadmiral. G. 13. 8. 1813 Anna Elisabeth Bonnevie (22. 2. 1794–2. 7. 1880). – 45 – 4. *Studenterforeningen*: Apr. 1824 flyttede foreningen ind på hjørnet af Boldhusgade og Admiralgade og forblev der til 1863, dog med en afbrydelse fra 1835–44, da foreningen havde til huse i Landmandsbankens Gård. – 10. *perrennerende*: Vedvarende, jfr. den evige student. – 20. *Rabæk*, K. L. (1760–1830), litteraturhistoriker. – *Zellitz*, J. (1761–1821), digter. – 21. *Voltelen*, J. E. (1827–1856), forfatter. – 23. *Det var overmaade o. s. v.*: Det var Guldberg og O. C. Zinck (1824–1908), der sang visen. – 24. *Helms*, Johannes (8. 11. 1828–4. 12. 1895), forfatter. – 36. *Trier*, Frederik Jakob (14. 6. 1831–17. 5. 1898), professor. – *Spang*, Tycho Emanuel (2. 10. 1830–21. 7. 1907), sognepræst til Mehren. – 37. *Vallo*, Knud Engelbrecht (5. 2. 1833–17. 5. 1877), prosektor. – 46 – 14. *Skøn Jomfru o. s. v.*: Serenade af »Sovedrikken«, sygestykke af C. E. F. Weyse; tekst af A. G. Oehlschläger efter »Der Schlaftrunk« af C. F. Bretzner (1748–1807). – 17. *Gerson*, Julius Christian (15. 11. 1811–29. 2. 1894), forfatter. – 31. Goethe, J.W. (1749–1832). – 47 – 13. *Jacobsen*, J. P. (1807–55). Jfr. Niels Lyhne. 1885. 2. opl. p. 175 ff. – 27. *Rafaël*: Mathilde Lucie Fibiger (13. 12. 1830–17. 6. 1872), forfatterinde. – 33. *Mynster*, Jacob Peter (8. 11. 1775–30. 1. 1854), biskop. – 48 – 9. *Paulli*, Just Henrik Voltelen (6. 3. 1809–11. 7. 1865), stiftsprovst. – 25. *skandinaviske* studenter: Jun. 1852 besøgte 300 studenter fra Upsala Kbhnv. Ved hovedfesten i Klampenborg var »Det skandinaviske Selskab« vært. – 49 – 27. *Spleth*, Johannes Frederik (16. 1. 1835–9. 2. 1915), cand. teol., godsforvalter. – 50 – 4. *hørskummer*: Hørskummer, en gøgeart. Der sigtes til den særegne vrinskende lyd, fuglen frembringer med sine styrefjer. – 8. *som lærkens er o. s. v.*: Citat af salme 234: Opstanden er den Herre Christ. Latinsk salme, oversat af P. M. Ofvid (c. 1650). – 11. *husrum*: Jfr. Mau: Dansk Ordsprog-Skat nr. 3779. – 15. *Begtrup*: Erik Worm (6. 6. 1809–13. 3. 1880), sognepræst til Birkerød. – 23. *Mathiesen*, Christine Marie, f. Begtrup (24. 2. 1800–16. 4. 1865), enke efter sognepræst til Kirke-Helsing-Drosselbjerg Marcus M. (5. 10. 1785–24. 1. 1849). – 24. *Emilie*: Christiane Emilie Mathiesen (23. 1. 1834–17. 11. 1878). – 29. *himmelhoch*:

Citat fra Goethes »Egmont« (1778) – 31. *Skærsommernatsdrøm*: Af J. L. Mendelsohn-Bartholdy. – 51 – 1. Da er det på o. s. v.: Citat af vægtervers, jfr. Vægterversene i deres ældre og yngre Skikkelse. Ved V. Fausbøll. 3. opl. 1894. p. 10. – 12. *ruthwellskors*: Et stort stenkors, rigt ornamenteret og med billedlige fremstillinger fra Det nye Testamente; fundet i den lille flække Ruthwell i Skotland. Det i teksten omtalte kors må formentlig betegnes som et bratdødkors, jfr. Fra Nationalmuseets Arbejdsmark. 1950 p. 153 ff. – 20. *Kirketerp*, Rasmus Julius (12. 12. 1823–23. 6. 1866), godsejer. G. Ericka Marie Margrethe Achton (4. 9. 1830–12. 11. 1908). – 23. *Funder*, Thomas (20. 6. 1804–21. 7. 1860), fabrikant. – 25. *Eckermann*, C. G. C. O. – iflg. folketællingen 1850 36 år, født i Danzig. Senere udvandret. – 53 – 2. *Naar Pisken o. s. v.*: Tekst (1837) af R. V. C. F. Winther; musik af C. E. F. Weyse. – 10. *Jensen*, Morten (d. 30. 11. 1870, 68 år). – 36. *Meldal*, Peter (17. 2. 1768–23. 4. 1853), sognepræst til Vium-Sjørsløv-Almind. – 54 – 12. *Maaneskinssonaten*, *Patheic*: Af L. van Beethoven. – 55 – 1. *Enten-Eller*: Udkom 20. 2. 1843. – 7. *fortaltes det*: Da F. B. Møller i sit otium skrev sine erindringer, har han med rette fundet, at hans studentertids rygter om Kierkegaards forlovelse ikke var uden værdi til belysning af datidens stilling til Kierkegaard. – 56 – 10. *drost Peder*: Ved hovedgården Harestrup i Daugbjerg Sogn ligger voldstedet Harestrup, også kaldet Drost Peders Høj. Sagnet fortæller med urette, at drost Peder her havde sin borg. – 13. *Stougaard*, Peter Jørgen (2. 7. 1798–15. 12. 1865), sognepræst til Daugbjerg-Mønsted-Smøllerup. – 36. *Halse*, Christian Frederik (21. 2. 1806–12. 1. 1856), sognepræst til Kobberup-Feldingbjerg-Gammelstrup. – 57 – 2. *Janzen*, Christfried Ehrgott (11. 3. 1791–23. 10. 1875) sognepræst til Taarup-Kvols. Afsked 6. 2. 1859. – 5. *Grundtvig*; G., der var besjælet af levende fædrelandskærlighed, holdt ved helligtrekongerstid 1814 på Ehlers Kollegium 3 aftener i træk nogle flammende taler med opfordring til Danmarks ungdom om at melde sig som frivillige til landets forsvar, jfr. Helligtrekongerslyset 1814. – 13. *introduceret*: Introduktion er betegnelsen for ægtehustruers første kirkegang efter barselsfærd. Foregik i ældre tid på den måde, at ægtehustruen efter tilmelding om kirkegang, på kirkegangsdagen ved kirkedøren afventede præsten, der efter kort formaning om bøn og taksigelse til Gud indledte hende til gudstjenesten. Formentlig nu bortfaldet overalt, jfr. dog salme 444 i Salmebog for Kirke og Hjem. Salmen er udeladt i Prøvesalmebogen 1951. – 36. *Sokrates*: Græsk filosof (469 f. Kr.–399 f. Kr.). – 58 – 1. *Laurberg*: Palæmon (17. 9. 1791–10. 5. 1855), sognepræst til Vroue-Resen. L. var en særling, der skrev en højst ejendommelig skrift, bestående af tal og punkter; kun i tordenvejre kunne han skrive ret ordentligt, hvorfor hans eftermand ved at se kirkebøgerne beklagede, at det ikke havde torndet tilstrækkeligt. – 14. *Gadarenerne*: Jfr. Math. 8, 28. – 20. *Funder*, Karen, f. Rindom (13. 6. 1777–13. 4. 1867), enke efter fabrikant Peter F. (12. 1. 1773–2. 2. 1829). – 23. *Roselil*: Dansk folkemelodi. – 27. *Rambås*: Gammelt kortspil, der spilles af 2 eller flere. Hver spiller har et helt spil kort, og spillet har en kabaleagtig karakter. – 59 – 18. *Clausen*, Henrik Nicolai (22. 4. 1793–28. 3. 1877), professor. – 21. *Scharling*, Carl Emil (28. 7. 1803–17. 6. 1877), professor. – 29. *Hengstenborg*, E. W. (1802–69), tysk teolog. – 35. *elohisten*: Ved kildestudiet til pentateuchen har man fremsat den hypotese, at der er benyttet forskellige ældre kilder, deriblandt en, der kalder Gud »Elohim«, og en, der kalder ham »Jahve« eller »Jehova«. I tiden før det 19. årh.s midte var flere tyske forskere tilbøjelige til at tro på et elohistisk skrift som det oprindelige, men suppleret med et jehovistisk – det

første fra dommertiden, det sidste fra kongetiden. – **60** – 1. *Hitzig*, F. (1807–75), tysk orientalist. – *Bauer*, F. C. (1792–1860) tysk nytestamentlig forsker. – *Boblen*, P. von (1796–1840), tysk orientalist. – 11. *en pige*: Edel Kirstine Margrethe Secher (10. 11. 1812–4. 8. 1879). – 13. *Skrøbelev Hede*: Jfr. C. Molbech: Dansk Dialekt-Lexikon. 1841 p. 500. – 29. *Bornemann*, Johan Alfred (17. 1. 1813–4. 5. 1890), professor. B.s udtryksform var yderst slet, ligesom hans spørgsmål ved eksamen kunne være meget gådefulde. – **61** – 13. *musene*: Jfr. Mau: Dansk Ordsprogs-Skat nr. 4553. – 18. *Vi alle dig elske*: Tekst (1801) af W. H. F. Abrahamson (1744–1812). Musik af H. O. C. Zinck (1746–1832). – 19. *Assens*, Ovidius Sophus (14. 10. 1832–8. 7. 1914), sognepræst til Rødby-Rindsebølle, provst til Fuglse Herred. – 21. *Skat-Rørdam*, Thomas (11. 2. 1832–25. 9. 1909), biskop. 22. *Gjerløff*, Laurits Trap (17. 8. 1824–15. 1. 1878), sognepræst til Randlev-Bjergager. – 27. *sognebåndsløsningsspørgsmålet*: Ved de oprindelige kirkelige bestemmelser var et medlem af Folkekirken bundet til menigheden, kirken og præsten i det sogn, i hvilket det boede. Efter loven om sognebåndsløsning af 4. 4. 1855 (ændret 1922 og 1947) kan enhver, der ønsker det, få adgang til at slutte sig til hvilken som helst menighed og dens præst. – 34. *Sorte Hest*: Et i datiden meget bekendt traktørsted. – **62** – 2. *Bonnevie*, Elisabeth Marie Emilie (18. 8. 1835–30. 5. 1918). G. 11. 5. 1864 med J. W. Hoff, jfr. note p. 25, 6. – 7. *Mathiesen*, Mathias Jørgen (6. 4. 1819–14. 12. 1896), sognepræst til Gjørlev-Bakkendrup. – 12. *baronen*: G. F. O. baron Zypthen-Adeler (1810–1878), godsejer. – 15. *Hoff*, Gustav Leopold Ferdinand (25. 6. 1834–23. 8. 1893), landinspektør. – 29. *kære præst*: Honoratus Bonnevie (6. 12. 1795–6. 7. 1873). G. 19. 9. 1824 Martha Reline Jonanine de Svanenskjold (27. 4. 1797–16. 6. 1866). – 33. *døtre*: B. havde 6 børn: Emanuel (18. 9. 1825), Regine Dorothea Cathrine (1. 12. 1827), Anne Olava (11. 5. 1830), Peter Ferdinand Emil (11. 5. 1830) Frederik Carl Gutfeld (7. 11. 1831), Elisabeth Marie Emilie (18. 8. 1835). – **63** – 5. *Kapel*, Hans Christian (1. 4. 1824–13. 4. 1907), lærer. – 9. *Rørdam*, Hans Nicolai Kellermann (13. 9. 1804–23. 9. 1884), sognepræst til Ondløse-Søndersted. Søn af Thomas Schatt R. (3. 2. 1776–18. 9. 1831), sognepræst til Tølløse-Aagerup, 1805–26 til Ondløse-S. – 20. *faderen*: Hans Jacob Koefoed (11. 5. 1785–3. 2. 1870). G. Johanne Louise Rottbøll (18. 5. 1800–4. 7. 1877). – 27. *Døden*: Se ligbleg ud. Talemåde, der stammer fra plattysk, og som hentyder til et billede af Døden i Marielkirken i Lübeck. – 28. *pietist*: Pietisme (af det latinske *pietas*) er en vækkelsesretning inden for den lutherske kirke. Begynder i Tyskland i slutningen af det 17. årh. og begyndelsen af det 18. årh. Til forskel fra den tidligere herskende ortodoksi var det ikke mere »den rene lære«, man lagde vægt på, men det fromme liv, således som det ytre sig i gudelige forsamlinger, bibellæsning og kærlighedsgjerninger. – 30. *Birkedal*, Schøller Pærlinius Vilhelm (7. 12. 1809–26. 7. 1892), præst, forfatter. – **64** – 15. *Ringsted-kloster*: Et fideicommiss (1814) for det ældste barn af de fra etatsråd C. P. Bügels 6 børn nedstammende linier. – 20. *Feilberg*, Henning Frederik (6. 8. 1831–8. 10. 1921), folklorist. – 21. *Nutzhorn*, Henning Frederik Feilberg von (15. 11. 1834–20. 2. 1866), dr. phil. – 22. *Jørgensen*, Georg Simon (2. 10. 1814–27. 2. 1884), rektor. G. 17. 8. 1847 Marie Sophie Bruun (21. 4. 1823–24. 3. 1849). Asmildkloster ejedes af P. D. Bruun (1796–1864), højesteretsassessor. – 26. *Bojesen*, Ernst Frederik Christian (21. 3. 1803–16. 12. 1864), rektor. – 31. *Vi er et lystigt o. s. v.*: Studentsang (1854) af E. C. Richardt; musik af J. P. E. Hartmann. – 36. *skolebog*: Haandbog i de græske Antiquiteter. 2. udg. 1850. – **65** – 3. Hoppe, Torkil Abraham (10. 4. 1800–7. 6. 1871), amtmand. –

La petite jument: Den lille hoppe. – 14. *garnisonspræst*: efter krigen forblev E. H. M. som præst ved de danske tropper. 27. 2. 1851 kst. feltpræst, 17. 10. 1857 kst. garnisonspræst i Slesvig. – 66 – 4. *Martens*, Peter (7. 12. 1804–7. 6. 1886), provst. – 14. *Hasselriis*, Gustav Albert Wilhelm (22. 11. 1821–4. 5. 1881) archidiachonus i Husum. G. 23. 7. 1856 med kunstnerinden Louise Amalie Eleonora Hanssen (14. 4. 1828–9. 11. 1879). – 24. *borgmester*: Jan Jelles Schütt, (3. 11. 1777–8. 6. 1860), borgmester, købmand. – 37. *Augustini*, Johannes Rhode Friederich (6. 4. 1803–12. 10. 1880), præst i Hollingsted. – 67 – 15. *Bimmelinde*: Skal være Bommerlund, en aquavit med navn efter byen Bommerlund; herfra udgik den også i Nørrejylland bekendte Bommerlund Aquavit. – 28. *Bock*, Christen Asp (23. 10. 1818–15. 2. 1885); g. 6. 5. 1854 Mara Therese Berenda Tutein Hvidt (23. 9. 1833–15. 6. 1903). Den mindre broder var Heinrich August Hvidt (23. 2. 1846–17. 8. 1905), rentier. – B. var ejer af Klippan; når grevinde Danner nævnes som ejer, skyldes det måske, at grevinden kan have sat penge i ejendommen. Hendes læge, J. C. A. Bock (1813–1879) var broder til B. – 28. *Hvidt*, Eduard Julius (8. 8. 1806–7. 2. 1882). – 68 – 37. *kommunister*: I Sverige betegnelsen for en hjælpepræst, svarende i Danmark til kapellan. 69 – 26. *Hvidt*, Laurits Nicolai (27. 10. 1777–16. 3. 1856), grosserer. – 70 – 3. *Fabricius*, Hans Ditlev (dbt. 25. 9. 1799–14. 1. 1879) sukerraffinadør. – 8. *Sätt machinan o. s. v.*: Ångbåtssång af O. J. Lindblad (1809–1864). – 11. *Lindblad*, Otto Jonas (1809–1864), komponist. – 18. *Arpi*, Oscar Adalrik (1824–1890), dr. phil. Under A.s ledelse nåede upsalasängen sin højeste blomstring. – 23. *Margrethes seng*: Dronning Margrethe opholdt sig 1397 i længere tid på slottet. Her foretog hun sit forslag til unionspagten, og her fejredes kong Eriks kroning til unionskonge. – 34. *Welhaven*, J. S. C. (1807–1873), digter. – 35. *Møller*, Christian Edward (13. 1. 1806–16. 5. 1859), sognepræst til Dalby-Stubberup. – 71 – 17 *passende farve*: Jfr. Studentertog til Upsala 1856, p. 18. – 25. *Herlige Land: Svensk folkesang*. – *Ploug*, Parmo Carl (29. 10. 1813–27. 10. 1894), digter, politiker. – 72 – 7. *Monrad*, M. J. (1816–1897), filosof. – *Munch*, A. (1811–1884) digter. – 8. *Hauch*, Johannes Carsten (12. 5. 1790–4. 3. 1872), digter, geolog. – *Hammerich*, Martin Johannes (4. 12. 1811–20. 9. 1881), forfatter. – *Hartmann*, Johan Peter Emilius (4. 5. 1805–10. 3. 1900), komponist. – 9. *Thomsen*, Grimur (15. 5. 1820–27. 11. 1896), islandsk digter. – *Schack*, Hans Egede (2. 2. 1820–20. 7. 1859), forfatter. – *Rode*, Gotfred Benjamin (9. 3. 1830–12. 9. 1878), højskolemand. – 13. *Bartholdy*: Jfr. note p. 8, 6 og p. 90. – 27. *Længe var o. s. v.*: Skrevet 1842 af P. C. Ploug. – 32. *Odinslund*: Anlæg ved Fyrriså. Anlagt 1805, udvidet 1832. – 35. Se Det skandinaviske Student-Tåget 1856 p. 36. 73 – 3. *Henschen*, L. W. (1805–1885) jurist; H.s store interesse var religionsfrihed, og han ydede juridisk støtte til baptister og læsere, og fik tilnavnet »læsarebiskoppen«. – læsare: Betegnelsen for en religiøs sekt, der opstod i det 18. årh., og som i begyndelsen af det 19. årh. søgte opbygelse ved sammenkomster i hjemmene med læsning i Bibelen og Luthers skrifter. Tilhængerne, der søgte bort fra den tids præsters rationalisme, henfaldt efterhånden til dømmesyge og åndeligt hovmod. – 11. *Hamilton*: G. A. K. greve (1839–1913), professor. – 21. *Linné*, C. von (1707–1778), naturforsker. Død i Upsala, begr. i Domkirken. – 23. *afskrift*: Den nævnte bibel findes i Stockholm. Det er den såkaldte »Djævulsbibeln«. – 30. *fane*. Jfr. H. C. A. Lund: Studenteforeningens Historie 1820–1870. II p. 305. – 74 – 8. *Friis*, E. M. (1794–1878), botaniker. – 13. *Gamla Upsala*: 5 km nord for Upsala ligger Gamla Upsala med en ældgammel, lille kirke. Nær kirken ligger 3 mægtige kæm-

pehøje, opkaldt efter Thor, Odin og Fro. – 21. *drikkehorn*: Et af Carl Johan i 1834 til studenterne skænket drikkehorn i drevet sølv, kaldet Kongehornet. – 24. *Thorgny Lagman*: Omtales i Heimskringla som lagman i Tiundaland i Uppland. Sandsynligt uhistorisk. – 29. *Lehmans tale*: L.s berømte tale ved Ridehusfesten 1845. Talen er senere bedømt som meget højstemt. L. afkrævede studenterne løfte om at stå sammen om fædrelandet, det skandinaviske Norden. – 75 – 1. *Carolina Rediviva*: Universitetsbiblioteket, grundlagt 1817. – 21. *Kastengren*: I deltagerfortegnelsen står opført P. Kastengren, possessionat (proprietær). Den pågældende har ikke kunnet identificeres. – 76 – 10. *Mundi*, Joduchus Henrik (4. 5. 1834–25. 4. 1926) overretsprokurator. – 12. *Hall*: Carl Christian (25. 2. 1812–14. 8. 1888), politiker. – 13. *Fabius*: Romersk feltherre fra det 3. årh. f. Kr. På grund af sin forsigtige strategi fik han tilnavnet Cunctator. – 16. *Skokloster*: Gods i Upsala Lehn, fideicommiss for slægten Brahe. På godset findes en berømt portrætsamling, et meget righoldigt rustkammer og et bibliotek på ca. 25.000 bd. – 22. *Nordlund*, J. (1808–1885), kyrkoherde. – 31. *Bellmann*: I Djurgården ved Stockholm står en buste af B. (1740–95). Her fejres Bellmannsdagen d. 26. 7. – årsdagen for bustens afsløring. – 78 20. *sten*: I anl. af studentebesøget rejstes på Eremitagen »Den skandinaviske Sten«. Den står tæt ved »Den slesvigske Sten« på slettens sydlige del. – 28. *Lyng*, G. W. (1827–84), filosof. – 30. *Grundtvig*: Digtet »Der er en Blomster-Tid«, jfr. Steen-Johansen: Bibliografi over N. F. S. Grundtvigs Skrifter. III p. 178. – 79 – 20. das Ding: Sigter til Fichtes (1762–1814) behandling af Kants erkendelseslære med de to begreber »form« og »stof«. – 31. *Mynster*: Død 30. 1. 1854. – 37. *Ørsted*: Ministeriet Ø. sad fra 21. 4. 1853–12. 12. 1854. Ved Mynsters død blev der nogen strid om besættelsen af stillingen som Sjællands biskop. Der var stærk stemning for H. N. Clausen (1793–1877) på hvem også Frederik VII bestemt holdt. Ministeriet holdt på H. L. Martensen (1808–84) og kongen måtte bøje sig. – 80 – 1. *Fædrelandet*: Jfr. 18. 12. 1854. – 19. *Kierkegaard*, Peter Kristian (6. 7. 1805–24. 2. 1880), biskop. Søren K.s helbred var svagt, og polemikken og angrebet i anl. af hans artikler i Fædrelandet i 1854–55 efter Mynsters død og Martensens tale angreb K: stærkt. 2. 10. 1855 lod K. sig indlægge på Frederiks Hospital og døde 11. 11. 1855. – 23. *Lund*, Michael Frederik Christian (2. 9. 1826–6. 11. 1897), læge. – 81 – 1. *Blædel*, Nicolaj Gottlieb (26. 12. 1816–15. 7. 1879), sognepræst ved Garnisons Kirke. – 15. *levende og døde*: Jfr. trosbekendelsen. – 26. *Fenger*, Peter Andreas (16. 2. 1799–8. 2. 1878) præst. – 82 – 22. *Castenskiold*. Formentlig Niels Juul Holger Grevenkop-Castenskiold til Strezemann i Slavonien (30. 12. 1841–16. 3. 1881). 1866 premierløjtnant i det østrigske dragonrgmt. »Kaiser Ferdinand«. – 25. *Hoff*, Hannibal (23. 9. 1831–7. 3. 1916), overlærer. – 83 – 3. *Confinium*: Grænseområde. I dansk eksamensordning grænseområdet mellem 1. og 2. karakter ved bedømmelsen af den skriftlige prøve. Den mundtlige prøve afgør, hvorvidt kandidaten skal have 1. eller 2. karakter. – 29. *Holm*, Jacob (29. 9. 1770–3. 8. 1845) købmand. Efter hans død overtoges virksomheden af sønnerne. – 31. *Holm*, Jacob (22. 3. 1814–4. 2. 1892) ejer af Ellingegaard. – 85 – 1. *Kabell*, Søren Adolf Christoffer Vilsbech (9. 7. 1837–3. 1. 1894), tobaksfabrikant. – 2. *Grønbech*, Laura Marie (31. 8. 1833–28. 10. 1888). – 17. *Ruths ord*: Jfr. Ruths Bog 1, 16. – 18. *Sparsomt i Norden o. s. v.*: Af en »Spurv i Tranedans« af J. C. Hostrup (1818–92); musik af J. O. Lindblad. – 31. *Glud*, Hans Jacob (16. 4. 1799–28. 2. 1879), sognepræst til Jebjerg-Lyby. – 86 –

8. *Nødskou*: Jfr. note p. 8, 3. – 11. *Mau*, Jens Christian Edvard Theodor (10. 10. 1808–4. 8. 1885), sognepræst til Farum–Værløse. – *Hindema*: Hovedgaard i Skellerup Sogn. Overgik 1839 i familien Juul-Brockdorffs eje.

KANDIDATÅRET

87 – 5. *Schepelern*, Frederik Anton Adolph (24. 12. 1796–29. 4. 1883), toldforvalter. G. med Theodora Charlotte Gottlieb (9. 10. 1810–5. 9. 1900). Den nævnte søn er Georg Sophus Frederik S. (26. 2. 1839–16. 4. 1900), sognepræst til Holmens Kirke, provst. – 10. *kone*: Holm var g. 1) 1. 6. 1843 Zerina Lovise Wilhelmine Philipsen (23. 11. 1818–28. 5. 1844). G. 2) 3. 1846 m. Emma Hendrine Dorothea Trock (1. 6. 1817–26. 9. 1884). – 88 – 14. *Jacob*: Holm havde i første ægteskab datteren Zerina Christiane Marie Sophie Holm (g. Abrahams) (20. 5. 1844–5. 3. 1914). I andet ægteskab: Jacob Peter Nicolai H. (10. 3. 1848–10. 2. 1900), Viggo Henrik H. (5. 4. 1849–3. 1. 1907), Emma H. (15. 6. 1850–20. 11. 1908), Anna Margrethe H. (10. 4. 1852–14. 3. 1914), Ida Julie H., g. Krøyer (27. 6. 1853–16. 12. 1877), Jutta Signe Emilie H., g. Klingsey (3. 12. 1855–15. 8. 1937). – 25. *broder*: Knud Peter Holm (25. 9. 1817–1. 4. 1858), cand. med. – 34. *Svanenskjold*, Morten Joachim Ferdinand de (11. 12. 1799–11. 3. 1876), birkedommer. G. 19. 9. 1836 Johanne Adelaïde Mühlenstedt (3. 10. 1813–30. 11. 1893). – 89 – 3. *Kolling*, Valdemar Ludvig Christian (11. 10 1834–11. 12. 1915), kgl. skuespiller. – 6. *Barfod*, Hans Peter (11. 5. 1834–4. 9. 1892), forfatter. – 10. *Budde-Lund*, Theodor Ferdinand (16. 10. 1811–17. 2. 1873), sognepræst til Nykøbing-Rørvig. – 18. *Jensen*, Peder Lønborg (11. 9. 1819–16. 11. 1888), ejer af Borrevang Ladegaard. – 20. *Gaa nu ben o. s. v.*: Salme af E. M. Arndt (1769–1860), professor. Oversat af J. C. Hauch (1790–1872). – 31. *Mathiesen*, Frederik Christian (21. 9. 1781–29. 12. 1865), sognepræst til Højby. G. med Louise Borch (d. 14. 10. 1873), plejedatter af udenrigsminister N. Rosenkrantz og fyrstinde Viasemskaja. – 34. *søn*: Theodor Demetrius Ferdinand Mathiesen (1. 12. 1835–21. 8. 1915), sognepræst til Haraldsted-Allindemagle. – 36. *Hansen*, Morten Peter (19. 1. 1809–19. 12. 1870), sognepræst til Oden. G. med Anna Lund (1807–1879). – 90 – 2. *Petersen*, Frederik Gustav Emil (8. 5. 1820–12. 5. 1899), sognepræst til Skørping-Frær. – 8. *Danæus*, Jacob Albert Sadolin (28. 4. 1793–10. 4. 1867), sognepræst til Egebjerg. – 17. *Garde*, Christian Benedict (30. 1. 1803–8. 6. 1882), sognepræst til Faarevejle-Drageholm. – 22. *Samuel*: Jfr. 1. Sam. 16, 1 ff. – 30. *Klosterklokkerne*: Af W. Lefebure (1817–69), komponist. – 92 – 4. *Synd og Naade*: Af S. P. V. Birkedal; udkom 1848–49. – 14. *konteksten*: Sammenhængen. – 27. *gefundenes Fressen*: Citat fra Goethes »Götz von Berlichingen« (1772). – 33. *Carlsen*, Hans Rasmussen (28. 10. 1810–2. 7. 1887), godsejer. – 34. *Hasle*, Søren Niels Peter (21. 5. 1814–7. 9. 1890), sognepræst til Asnæs, provst. – *Løschau*, Christian Henrik (d. 21. 4. 1859 – 78 år), godsforvalter. – 93 – 8. *Larsen*, Jens (3. 11. 1804–9. 8. 1874), lægprædikant. – 11. *Pedersen*, Peder (1818–1878), gårdejer, stifter af »Indre Mission«. – 94 – 16. *møster*: Elisabeth Kristine Bohn jfr. Troels G. Jørgensen: A. S. Ørsted. p. 318. – 20. *Quinnans lof*: All skönhets makt, din skål. Af Neidhardt von Reuenthal, tysk digter fra det 13. årh. – 26. *datter*: A. P. B. Møller havde 2 børn: Agnes Cæcilie Charlotte (1857–1927), Ellen Noline (1859–1938). – 34. *Svanenskjold*, Niels Edouard Emil de (14. 2.

1806–10. 11. 1864), skovrider. G. med Louise Groskopff Berner (5. 2. 1806–19. 11. 1871). – **95** – 8. *Ottosen*, Rasmus (19. 4. 1803–15. 10. 1869), kanalfoged, lægprædikant. – **96** – 6. *samaritan*: Jfr. Luc. 10, 33 ff. – 31. *Rens mit hjerte*: Jfr. Psalmebog for Kirke og Hjem. Kollekt, Epistler m. v. p. 282 (bøn om syndernes forladelse). – **97** – 12. *små piger*: E. H. Møller havde 3 børn: Cæcilie Sophie Noline Louise Høyer M. (1852–1946), Helga Hansine Høyer M. (1855–1920), Asger Ulrich Høyer M. (1862). – *Jens*: J. L. Møller havde 4 børn: Jens Nathanael Mathias Christian M. (1859–1928), Thyra Cæcilie Sophia M. (1861–1952), Valdemar Gabriel Leth M. (1862–67), Gabrielle Leth M. (1864–67). – **98** – 23. *Mette Kirstine*: M. K. Pedersdatter (1815–4. 1. 1875). – **99** – 8. *Hoffs fader*: J. A. Hoff (1784–1861), distriktslæge; g. m. K. H. Stockfleth (1808–96). – 13. *Welding*, F. P. (11. 10. 1811–29. 5. 1894), stiftsprovst i Viborg. – 18. *v. Laud*: vix laud = næppe laud. – **100** – 15. *Jensen*, Hans (13. 7. 1800–30. 4. 1881), lærer. – 22. *Fabricsius*: Jfr. 19, 32; 1859–64 forstander for Ranum. – **101** – 1. *Nielsen*, Niels (28. 12. 1831–11. 6. 1915), lærer. – *Korsholm*, Jens Jespersen (5. 3. 1830–15. 2. 1910), lærer. – 11. *Ingen har jo*: Jfr. Ef. 5, 29; stedet er nu udeladt. – 18. *Ezechiel*: Jfr. Ez. 3, 17 ff. – **102** – 9. *Trandberg*, Peter Christian (18. 8. 1832–18. 6. 1896), rejsepræst. – 19. *Hvis I ikke*: Jfr. Math. 18, 3. – 21. *Livet udgaar fra hjertet*: Jfr. Ordspr. 4, 23. – **103** – 7. *De som tjene*: Jfr. 1. Tim. 3, 13.

KAPELLANÅR

101 – 10. *nye salmemelodier*: Jfr. p. 105. – **105** – 14. *Brask*, Andreas (9. 11. 1802–2. 5. 1863), sognepræst til Junget–Torum. – 16. *Conradsen*, Christian Daniel (8. 9. 1823–6. 5. 1903), sognepræst til Nautrup–Sæby–Vile. – 17. *Andresen*, Christian Conrad Sophus (10. 2. 1796–4. 11. 1861), sognepræst til Selde–Aasted. – 20. *salmebog*: »Den evangelisk-kristelige Psalmebog« kom 1798. »Kingos Salmebog« 1699. »Psalmebog for Kirke- og Husandagt« forelå i trykte forslag 1850 og 1852 og autoriseredes 1855. – 24. *Et Barn er o. s. v.*: Gammel latinsk salme. – 25. *Glade Jul*: Salme af B. S. Ingemann (1789–1862). – **106** – 3. *Hall*. 1857–59 kultusminister i det 1. ministerium Hall. – **107** – 6. *Hermannsburg*: Missionen i H., på Lüneburghede, blev grundlagt 1849 af Ludwig Harms, jfr. 122, 23; den er strengt luthersk og virker i Sydafrika. – 15. *Matzen*, August (2. 9. 1810–30. 3. 1875), sognepræst til Roslev–Rybjerg. – 22. *Kjerumgaard*, Carl (15. 3. 1808–17. 2. 1887), sognepræst til Skive–Resen. – 27. *Henriksen*, Adam Vilhelm (5. 4. 1807–24. 10. 1876), sognepræst til Balling–Volling. – 28. *Brandt*, Michael Rodewald Gjørup (17. 12. 1819–26. 6. 1888), sognepræst til Fur. – **108** – 14. *Stockholm*, Jens Ring (29. 8. 1825–29. 10. 1913); 1859–64 udgiver af Evangelisk Ugeskrift. – **109** – 36. *Adeler*, Joseph Emil baron (25. 4. 1830–12. 6. 1882), godsejer. – **110** – 6. *en dreng*: Jens Christian Mortensen (f. 16. 3. 1850), forstander for Flakkebjerg 1894–1907. – 12. *Smidth*, Edvard Philip (1. 2. 1807–20. 5. 1878), herredsfoged. – 33. *Hein*, Adolf (31. 7. 1803–4. 1. 1892), krigsassessor. – 34. *en søn*: Ludvig Vincent Hein (6. 9. 1832–2. 4. 1910), exam. polyt., inspektør. – **111** – 33. *Krohn*, Ludolph Johan (2. 9. 1801–7. 8. 1872), sognepræst til Hem–Hindborg–Dølby. – **112** – 3. *Thomsen*, Hans Buhl (2. 5. 1814–17. 2. 1890), sognepræst til Nautrup–Sæby–Vile. – 15. *Mortensen*, Kristen (7. 12. 1822–6. 2. 1908). – **113** – 18. *Nu i Sorrig*; jfr. Psalmebog for Kirke og Hjem

nr. 585 vers 3. Af T. H. Kingo. – 21. *Naar Hjertet med Varme o. s. v.*: Jfr. Psalmebog for Kirke og Hjem nr. 342 vers 5. Salme af N. F. S. Grundtvig. – 114 – 6. *Arilds tid*: Fra tidernes begyndelse, jfr. Ordbog over det danske Sprog I p. 818. – 25. *Begemann*, Sophie Franciska Georgia Petronella (12. 2. 1835–13. 5. 1869), datter af hofpræst i Bückeburg i Schaumburg-Lippe H. L. E. T. Begemann. G. 3. 5. 1859 med C. Conradsen; C. havde været huslærer på Pederstrup. – 31. *Litzl*, F. (1811–86). – 115 – 19. *Sveistrup*, Hans Kristian Janus Nicolay Balthasar Krarup (20. 1. 1815–31. 7. 1893), sognepræst til Nørup-Randbøl. – *Svendsen*, Hans Jørgen Marius (22. 3. 1816–24. 9. 1872), sognepræst til Jelling-Høver. – *Laurberg*, Jacob Johan (4. 11. 1787–7. 7. 1870), sognepræst til Bredsten-Skibet. – 20. *kirkelige retning*: Den grundtvigske retning. – 23. *kone*: Regise Sophie Christine Milo (29. 1. 1817–11. 6. 1861). G. 27. 7. 1848 med H. J. M. Svendsen. – 116 – 18. kapellan: Hoff var i årene 1860–73 i Vallekilde-Hørve. – 27. *Hørning*, Hans Jacob (4. 10. 1818–9. 12. 1891), kateket i Viborg, derefter sognepræst til Høirup. – 117 – 2. *Hansen*, Peder (19. 5. 1835–† som 60-årig). – 21. *drikke og æde*: Jfr. 1. Kor. 11, 29. – 31. *Mortien*: M. Iversen (dbt. 9. 9. 1812–17. 12. 1891). – 33. *pengegerlighed*: Jfr. 1. Tim. 6, 10. – 119 – 2. *Huset som Gud*: Salme af N. F. S. Grundtvig. – 5. *Møller*, Hans Frederik, (f. 21. 10. 1815), snedker i København. – 26. *Hvor salig er*: Salme af N. J. Holm (1778–1845), aftensangspræst i Christiansfeld. – 27. *Jeg ved et lille o. s. v.*: Salme af N. F. S. Grundtvig. – *Sin Vogn gør han*: Salme af N. F. S. Grundtvig. – 120 – 12. *Sorrig og Elendighed*: Salme af T. H. Kingo. – 121 – 25. *Bregendahl*, Laurids Nørgaard (29. 8. 1811–25. 6. 1872), overretsassessor. – 122 – 23. *Harms*, G. L. D. T. (1805–65), præst i Hermannsburg. – 123 – 4. *Sophie*: Sophie Magdalene Hein, g. Buhl (f. 2. 7. 1842). – 5. *Hviid*, Sophie Magdalene (11. 12. 1807–26. 1. 1844). Det må være den unge piges stedmoder, Charlotte Ulrikke, f. Hviid († 24. 8. 1860), der er tale om. – 10. *Drechsel*, Georg Wilhelm Louis (4. 10. 1814–† jun. 1889), birkedommer. – 13. *Hostrup* Jens Christian (20. 5. 1818–21. 11. 1892), 1856–62 sognepræst til Silkeborg-Linaa. – 124 – 13. *Rønne*, Christian Frederik (2. 10. 1798–13. 8. 1890), sognepræst til Hørve-Flakkebjerg. »Indre Mission«s 1. formand. – 15. *Rørdam*, Hans Christian (18. 3. 1803–21. 12. 1869), sognepræst til Hammer-Lundby. – *Kalkar*, Christian Andreas Hermann (27. 11. 1803–2. 2. 1886), sognepr. til Gladaxe-Herløv, dr. phil. – 21. *Baggesen*, Rasmus Johannes (2. 10. 1802–3. 6. 1873), sognepræst til Oure-Vejstrup. – Jfr. Rom. 10, 15. – 29. *Møller*, Lars Otto (20. 2. 1831–13. 1. 1815), sognepræst til Gylling. – *Kirkeby*, Anton Andreas Sophus (2. 5. 1834–26. 11. 1883), sognepræst til Fausing-Auning. – 32. *Brammer*, Gerhard Peter (5. 1. 1801–12. 1. 1884), biskop. – 125 – 12. *Herskind*, H. (d. 4. 3. 1891, 86 år). – 13. *Den største Paaske*: Af B. S. Ingemann. – 14. *Kom Gud Helligaand*: Salme af kong Robert af Frankrig. Oversat af N. F. S. Grundtvig. – *Barnekow*, Christian (28. 7. 1837–20. 3. 1913), komponist. 126 – 25. *Det er saa yndigt*: Salme af N. F. S. Grundtvig. – 127 – 7. *reject*: Afvist = dumpet. – 130 – 15. *Spleth*, Frederik (17. 10. 1793–11. 5. 1871), sognepræst til Brorstrup-Ravnkilde-Haverslev, provst. – 29. *donatiskirkestrid*: Donatister (opkaldt efter biskop Donatus) var en kristen sekt i Nordafrika i det 4. og 5. årh. De fremhævede især kirkens hellighed og uafhængighed af staten og blev bekæmpet af den katolske kirke, særlig af kirkefaderen Augustin. I nyere tid bruges betegnelsen »donatistisk« om en anskuelse, der gør sakramenternes virkekraft afhængig af præstens hellighed. – *Kragballe*, Chri-

stian Malta Anton (27. 8. 1817–9. 4. 1901), præst på Tyllinge gods i Kalmar Lehn, jfr. Danmarks Præstehistorie I p. 43. – 33. *Christiani*, Carl Emil Anton (27. 9. 1817–9. 4. 1901), sognepræst til Bjerregrav–Aulum–Taanum. – 131 – 9. *Brücker*, Georg Valdemar (10. 12. 1852–14. 1. 1929), valgmenighedspræst. – *nyrationalisme*: Betegnelse for en kristendomsopfattelse, der betragtes som en fornyelse af den ældre rationalisme med dens fremhævelse af Gud, dyd og udødelighed, Niels Rasmussen (14. 6. 1812–23. 2. 1900), sognepræst til Vinkel-Rind. – 23. *Swane*, Hans Jørgen (27. 10. 1821–23. 6. 1903), 1857–68 sognepræst til Hjerminde-Lee-Hjorthede, senere biskop. – 30. *Ej blot til Lyst*: Indskrift over Det kgl. Teaters Scene 1774–99 og fra 1817. Af konferensråd C. F. Jacobi (1739–1810). – 132 – 8. *Nu rinder Solen op*: Salme af T. H. Kingo. Citatet er hentet fra salmens 5. vers, der er udeladt i den nuværende udgave af salmebogen. – 14. *Tang*: Jeppe Tang Andersen (8. 12. 1828–1. 6. 1904), seminarieforsøger. – 17. *Børsting*, Niels Christian Jensen (1823–23. 9. 1870) lærer i Opperby. – 26. *Trier*, Ernst Johannes (23. 1. 1837–29. 12. 1893), højskolemand. – 133 – 1. *Schrøder*, Ludvig Peter (19. 1. 1836–8. 2. 1908), højskolemand. – *Nørregaard*, Jens (13. 11. 1838–8. 4. 1913), højskoleforstander. – 13. *Glud*, Niels Christian (3. 1. 1835–27. 9. 1925), sognepræst til Jebjerg–Lyby. – 16. *skrifteologien*: Skriften – Bibelen – betragtes som øverste regel for kristelig tro, lære og liv. Reformatorerne hævdede skrifteologien i modsætning til katolicismens henvisning til kirkes og traditionernes autoritet. I Danmark er skrifteologien blevet bekæmpet af Grundtvig, for hvem trosbekendelsen er en højere autoritet end »Skriften«. – 134 – 28. *Mads Hjorth*: Kolportør, jfr. L. Blauenfeldt: Den indre Missions Historie. 1912, p. 83, 541. – 135 – 6. *Jeg er fremmed*: Af Mary Skindler. – 19. *Frandsen*, Hans Peder (4. 3. 1813–d. jun. 1890), sognepræst til Tødsø–Erslev. – 136 – 26. *Erik*: E. H. M. blev 15. 9. 1861 sognepræst til Nordborg. – 138 – 1. *som bedrøvede*: Jfr. 2. Kor. 6, 10. – 5. *Colding*, Peter Andreas (17. 3. 1813–12. 6. 1886), sognepræst til Kobberup–Feldingbjerg–Gammelstrup; 11. 1. 1864 provst til Fjends Herred. – 6. *Møller*, Christen Povlsen (28. 10. 1820–30. 4. 1904), sognepræst til Selde–Aasted; 11. 1. 1864 provst til Sallinglands 4 herreder. – 139 – 2. *Mikkel Nielsen*: Sognefoged, gaardejer († 1. 8. 1881, 81 år). – 17. *slottet*: 1852 købte Frederik VII Gammel Skodsborg og benyttede den til sommerbolig. Ved grevinde Danners død solgtes den ved auktion. – 140 – 11. *Monrad*, Ditlev Gotthard (24. 11. 1811–28. 3. 1887), biskop, politiker. 24. 2. 1860–31. 12. 1863 kultusminister i C. C. Halls 2. ministerium. – 141 – 11. *Robde*, Nicolai Vilhelm (19. 5. 1824–10. 11. 1892), sognepræst til Hundborg–Jannerup. – 17. *Engelstoft*, C. T. (1805–89). – 30. *Brandt*, Carl Joachim (15. 8. 1817–27. 12. 1889), præst ved Vartov. – 31. *Hammerich*, Peter Frederik Adolph (9. 9. 1809–9. 2. 1877), professor. – 37. *Skræppenborg*, Oluf Peder Larsen (8. 10. 1802–6. 1. 1873), lægprædikant. – 142 – 20. *Larsen*, Niels Frederik (2. 12. 1814 – 26. 12. 1881), handskemager. – 34. *Kold*, Christen Mikkelsen (29. 3. 1816–6. 4. 1870), skolemand. – 143 – 1. *Laurberg*, Laurits (22. 3. 1830–11. 3. 1870), 1857–64 kapellan hos faderen. – 144 – 34. Christen Nielsen (25. 4. 1821–17. 8. 1908). – 145 – 18. Mogens Andersen: † 7. 2. 1888 (72 år). – 148 – 6. *dansk som han*: Citat fra Dengang jeg drog afsted. – 149 – 4. *Meza*, Christian Julius de (14. 1. 1792–16. 9. 1865), general. – *Danevirke*: Tilbagetoget skete 5. 2. 1864. – 24. *Sankelmark*: 5. 2. 1864. – 31. *Rørdam*, Peter: (6. 5. 1806–18. 9. 1883),

sognepræst til Lyngby-Taarbæk. – 32. *Monrad*: Jfr. p. 140, 11., 31. 12. 1863–11. 7. 1864 konsejlspræsident. Det omtalte møde fandt sted 7. 2. 1864. – 34. *Holstein*, Carl Christian Frederik Adolph von (15. 9. 1816–11. 1. 1881), jægermester. – 37. *Scharling*, Johan Christian (24. 3. 1809–9. 12. 1862), bogtrykker. Udtalelsen kan altså ikke tillægges S. – 150 – 18. *krigsministeren*: 31. 12. 1863–18. 5. 1864 var C. C. Lundby (1812–73), 19. 5. 1864–11. 7. 1864 C. E. Reich (1822–65) krigsministre i D. G. Monrads ministerium. – 26. Dybbøl: 18. 4. 1864. – 33. *feltprovst*: Kst. 12. 2. 1864. – 151 – 1. *Clausen*, Johannes Carl Emil (20. 4. 1832–21. 3. 1908), sognepræst til Vonsild–Dalby. – 2. *Lindencrone*, Cai Ditlev Hegermann (17. 5. 1807–22. 12. 1893), general-løjtnant. – 152 – 19. *Nielsen*, Hans (9. 1. 1811–11. 8. 1899), apoteker. – 33. *Galskjøt*, Johannes (8. 5. 1804–21. 12. 1880), sognepræst til Magleby-Holtug. – 153 – 8. *Gregersen*, Gregers (29. 8. 1822–27. 12. 1908) 1864–68 kapellan til Ugilt-Taars, senere sognepræst til Bregninge-Bjergsted. – 13. *Rode*, Jørgen, Reimer Gottfried (29. 7. 1894–29. 8. 1876), stiftsforvalter. – 154 – 13. *Nødskou*, Mathias (1. 8. 1794–16. 11. 1864), ejer af Nr. Holmegaard. – 17. *Bolwig*, Johan Konrad (28. 10. 1821–23. 7. 1873), sognepræst til Øster Nykirke. – 27. *Lüttichau*, Christian Ditlev (20. 4. 1832–24. 8. 1915), stamhusbesidder. – 31. *Frimodt*, Jens Christian Rudolph (24. 12. 1828–21. 3. 1879), sognepræst til Johanneskirken i Kbhvn. – 35. *Blicher*, Diderik Nicolai (22. 12. 1812–29. 8. 1901), sognepræst til Aulum-Hodsager. – 36. *Korsholm*, Peder Jespersen (15. 8. 1825–6. 7. 1912) lærer. – 156 – 5. *Suenson*, Edourd (13. 4. 1805–16. 5. 1887), viceadmiral. – 157 – 16. *Bartholdy*, Georg Christian (17. 3. 1807–28. 5. 1883), apoteker. – 18. *Andresen*, Peter Michael (3. 3. 1810–24. 10. 1877), sognepræst til Hammel–Voldby–Søby. – 158 – 13. *Leonideskamp*: Leonidas, konge af Sparta, kæmpede 480 mod perserne ved Thermopylæ og faldt. Leonideskamp er betegnelsen for en modig, men håbløs kamp, i hvilken helten ikke overgiver sig, men foretrækker heldetøden. – 36. *hydra*: En vandslange med mange hoveder. Den holdt til i sumpen Lerna og dræbtes af Hercules. Bruges figurligt om et onde, som tiltager jo mere det bekæmpes. – 159 – 15. *sejrsmonumentet*: I Flensborg fjernede tyskerne 26. 2. 1864 Istedløven. Da fjenden nåede Fredericia, frygtede den danske befolkning, at også Landsoldaten skulle blive fjernet. – 20. *Martforeningen*: Havde til formål at samle alle, som anse det for Hovedopgaven i Danmarks Politik at hævde en sådan konstitutionel Forbindelse mellem Kongeriget og Slesvig, som har fundet sit Udtryk i Grundloven af 18. 11. 1863. – Danmarks Uafhængighed af enhver fremmed Indblanding. – Slesvigs Karakter af et væsentligst dansk Land«. Afløstes 1865 af Dansk Folkeforening. – *Galenga*, A. C. N. (1810–95), italiensk forfatter. 1864 korrespondent i Danmark for »Times«. – 161 – 3. *Als*: Overgangen fandt sted natten mellem den 28. og 29. 6. 1864.

NAVNEFORTEGNELSE

- Adeler, J. E., baron, godsejer, 109, 118.
- Ancher, P. Kofod, præst, 10.
- Andersen, M., gårdmand, 145.
- Andreasen, P. M., præst, 157.
- Andresen, C. C. S., præst, 105.
- Arnholtz, O. F., stud. teol., 16.
- Arpi, O. A., dr. phil., 70, 77.
- Assens, O. S., præst, 61.
- August, prins, 72, 77.
- Augustini, J. R. F., præst, 66.
- Baggesen, R. J., præst, 124.
- Bahnson, C. F. A., overlærer, 26.
- Barfod, P. F., forfatter, 29.
- H. P., forfatter, 89, 126.
- Bartholdy, G. C., apoteker, 157.
- Beck, J. V., præst, 13.
- Begtrup, E. W., præst, 50.
- Berggreen, A. P., komponist, 43, 44.
- Birkedal, S. P. V., præst, 92, 123.
- Bjørn, proprietær, 129.
- Bjørnson, B., digter, 70.
- Blicher, D. N., præst, 154.
- Blædel, N. G., præst, 81, 85, 124.
- Bock, C. A., brukspatron, 67, 68.
- M. T. B., f. Hvidt, 67–68.
- Boesen, C. V., provst, 16.
- Bohn, E. K., husbestyrerinde, 94.
- Bojesen, E. F. C., rektor, 64.
- Bolwig, J. K., præst, 154.
- Bonnevie, A. A., 62.
- H., præst, 62, 90–91, 116, 123.
- M. R. J., f. de Svanenskjold, 62.
- P. F. E., 63.
- R. D. C., 62.
- Bornemann, J. A., professor, 60–61, 83.
- Borring, L. S., sproglærer, 44.
- Brammer, G. P., biskop, 124.
- Brandt, C. J., præst, 141.
- M. R. G., præst, 107–108.
- Brask, A., præst, 105, 107, 114.
- Bregendahl, A. P., provst, 10, 121.
- L. N., overretsassessor, 121.
- Bretton, L. P. de, stiftamtmand, 29–31.
- Bruun, C. W., historiker, 44.
- Budde-Lund, T. F., præst, 89.
- Buhl, S. M., f. Hein, 123.
- Børsting, N. C. J., lærer, 132.
- Carlsen, H. R., godsejer, 92.
- Caroline Amalie, 15, 48.
- Christian VIII, 30, 33.
- IX, 147–149.
- Christensen, C. N., læge, 37.
- Christiani, C. E. A., præst, 130–131.
- Christrup, C. C., stabshornist, 41.
- Clausen, H. N., professor, 59, 61, 78, 141.
- J. C. E., præst, 151.
- Colding, P. A., provst, 138.
- Conradsen, C. D., præst, 105, 107, 114–115, 124–127, 132–137, 144, 155.
- S. F. G. P., Begemann, 114, 155.

- Danner, L., grevinde, 13, 67, 139.
 Danæus, J. A. S., præst, 90.
 Deurs, J. C. J. F. S. van, landstingssekretær, 44–45, 64.
 Drechsel, G. V. L., birkedommer, 123, 129.
 Dybdal, J. A., docent, 33, 34.
- Eckermann, C. G. C. O., godsejer 51.
 Eugenie, 77.
- Fabricius, C. A., præst, 19, 100, 143–144.
 – H. D., sukkerraffinadør, 70.
 – J., præst, 19.
 Feilberg, H. F., folklorist, 64.
 Fenger, P. A., præst, 81 141.
 Fibiger, M. L., forfatterinde, 47.
 Frandsen, H. P., præst, 135.
 Frederik VII, 13, 33, 78, 139, 147.
 Friis, E., botaniker 73.
 Frimodt, J. C. R., præst, 154.
 Funder, K., f. Rindom, 58, 85.
 – T., fabrikant, 51.
- Gade, N. W., komponist, 43.
 Galenga, A. C. N., forfatter, 159.
 Galskjøt, J., præst, 152.
 Garde, C. B., provst, 90–96.
 Gedde, C. V. T., kaptajn, 31.
 Gerson, J. C., digter, 46.
 Gjerløff, L. T., præst, 61.
 Glud, H. J., præst, 85, 107, 123, 134, 137.
 – N. C., præst, 133–134.
 Gregersen, G., præst, 153.
 Grevenkop-Castenskiold, N. J. H., godsejer, 82.
 Grundtvig, N. F. S., 17, 48, 57, 63, 78, 140, 141.
 Grønbech, A. C., godsejer, 12, 51.
 – C. J., proprietær, 98.
 Guldberg, C. F. H., underdirektør, 44.
 Guldbrandsen, H. V., sproglærer, 44.
- Hagemann, M. N., præst, 31.
 Hagen, J. F., professor, 44, 59.
 Hall, C. C., politiker, 76, 106, 133.
 Halse, C. F., præst, 56.
- Hamilton, G. A. K., greve, professor, 73.
 Hammerich, M. J., forfatter, 72.
 – P. F. A., professor, 141.
 Hansen, A., f. Lund, 89.
 – C. J., komponist, 43.
 – M. P., præst, 89.
 – P., fattighuslem, 117.
 Hartmann, J. P. E., komponist, 43, 72.
 Hasle, S. N. P., præst, 92.
 Hasselriis, G. A. W., præst, 66.
 – L. A. E., f. Hanssen, violinistinde, 66.
 Hauch, J. C., digter, 72–73, 78.
 Heiberg, J. L., digter, 42.
 – J. L., f. Pätges, skuespillerinde, 41–42.
 Hein, A., krigsassessor, 110, 123.
 – C. U., f. Hwiid, 123.
 – L. V., exam. polyt., 110.
 – S. M., f. Hwiid, 123.
 Heise, P. A., komponist, 41, 43.
 Helms, J., forfatter, 45, 72.
 Helveg, N. L., præst, 13, 140.
 Henriksen, A. V., præst, 107, 111.
 Henschen, L. W., jurist, 73.
 Hermansen, C., professor, 40, 59–60.
 – E. K. M., f. Secher, 60.
 Herskind, H., konsul, 125.
 Hjorth, M., kolportør, 134–135.
 Hoff, E. M. E., f. Bonnevie, 62–63, 90–91, 99, 123.
 – G. L. F., landinspektør, 62.
 – H., overlærer, 82.
 – J. A., læge, 99.
 – J. W., præst, 25, 31, 37, 61, 62, 72–83, 92, 99, 105, 116, 124–132.
 Holm, A. M., 88.
 – E., 88.
 – E. H. D., f. Trock, 87–91.
 – J., godsejer, 83–88.
 – I. J., 88.
 – J. P. N., 88.
 – K. P., cand. med., 88.
 – V. H., 88.
 – Z. L. W., f. Philipsen, 87.
 Holstein, C. C. F. A., von, jægermeister, 149–150.
 Hostrup, J. C., præst, 123, 129–130.
 Hvidt, H. A., rentier, 67.

- Høedt, F. L., skuespiller, 42.
 Hørning, H. J., præst, 116.
 Haakon VII, 30.
- Iversen, M., gårdejer, 117.
 Jantzen, C. E., præst, 57.
 Jensen, H., lærer, 100–101, 115–116, 120.
 – M., proprietær, 50, 56, 109.
 – P. L., cand. teol., 89.
 Johnsen, V. F., departementschef, 40, 44.
 Jørgensen, G. S., rektor, 64.
- Kabell, L. M., f. Grønbech, 85.
 – S. A. C. V., fabrikant, 85.
 Kalkar, C. A. H., præst, 124.
 Kapel, H. C., lærer, 63.
 Kastengren, P., possessionat, 75.
 Kirkeby, A. A. S., præst, 124, 143.
 Kierkegaard, P. K., biskop, 80, 133.
 – S. A., filosof, 54–56, 80, 92.
 Kirketerp, R. J., godsejer, 51, 109.
 Kjerumgaard, C., præst, 107, 137.
 Koefoed, H. J., højesteretsassessor, 63.
 – H. J. H., præst, 22–23, 63, 66.
 Kold, K., skolemand, 142.
 Kolling, V. L. C., skuespiller, 89.
 Korsholm, J. J., lærer, 149.
 – P. J., lærer, 100.
 Kragballe, C. M. A., præst, 130–131.
 Kragerop, C. F., præst, 38.
 – F. R. D., præst, 38.
 Krohn, L. J., præst, 111.
 Kruse, R. H., maler, 14.
 Krøyer, I. J., f. Holm, 88.
 Køppen, A. L., bibliotekar, 20.
- Larsen, J., lægprædikant, 93.
 – N. F., handskemager, 143.
 Laub, H. O. C., biskop, 26, 28, 116–120, 130–131, 136, 156.
 Laurberg, J. J., præst, 115, 124–125, 143.
 – L., præst, 143.
 – P., præst, 58.
 Lehmann, C., sangerinde, 43.
 – P. M. O., politiker, 30–33, 74.
 Leth, A. C. J., papirhandler, 16, 17, 38, 49.
 – B. C., f. Bjørn, 38.
 – J. H., provst, 10, 13.
 – J. N. F., præst, 16, 19–20, 108.
 – M. C. T., købmand, 16, 22, 121.
 – N., f. Fabricius, 15–16, 121–122.
 Lindblad, O. J., komponist, 70.
 Lumbye, H. C., komponist, 29.
 Lund, C., kontorchef, 44.
 – M. F. C., læge, 80.
 Lyng, G. W., professor, 78.
 Lütken, C. T., overlærer, 44.
 – J. S., amtsforvalter, 44.
 Lüttichau, C. D., godsejer, 154.
 – H. H., godsejer, 36.
 Löschau, H., skovrider, 92.
- Madvig, J. N., professor, 40.
 Martens, P., provst, 66.
 Martensen, H. L., biskop, 59, 79, 80, 96, 130.
 Mathiesen, C. M., f. Begtrup, 50.
 – F. C., præst, 89, 92–93, 96.
 – L., f. Borch, 89.
 – M. J., præst, 62.
 – T. D. F., præst, 89.
 Matzen, A., præst, 107.
 Mehren, A. F. M., van, professor, 40.
 Meldal P., præst, 53.
 Moldenhawer, W. F., godsejer, 20.
 Monrad, D. G., politiker, 74, 140–141, 150.
 – M. J., filosof, 72.
 Mortensen, J. C., forstander, 110.
 – C., gårdmand, 112.
 Munch, A., digter, 72.
 Mundt, J. H., overretsprokurator, 76.
 Mynster, J. P., biskop, 47, 48, 79, 80.
 Møller, A. C. C., 94, 98.
 – A. P. B., stabsintendant, 18, 22–23, 27, 39–53, 83, 94, 97, 126, 137.
 – C. F. C., adjunkt, 44.
 – C. E., præst, 70, 73, 76–77.
 – C. F. E., præst, 23.
 – C. P., provst, 138.
 – C. G., f. Leth, 8–15, 19–23, 37–49, 67, 100–109, 126–128, 137, 148, 155, 163.
 – D. J. Bartholdy, 97.
 – E. H., provst, 16, 19–22, 33, 65–67, 97–98, 136–138, 150–151.

- E. J., høker, 9-10.
 - F., snedker, 119.
 - H. J., sparekassedirektør, 16, 56, 111, 128-130, 137-138, 154.
 - J. C. A., f. Bartholdy, 72, 89-128, 136, 144, 147, 148, 155, 157.
 - J., provst, 8-47, 54, 67-70, 84, 93, 97-116, 125-138, 153.
 - J. K. Bartholdy, 144.
 - J. Leth, præst, 16, 21-23, 36-37, 84-86, 93, 97, 98, 106-111, 119, 137-138, 153-155.
 - J. P., møller, 9.
 - L. A. 36, 49, 56, 67, 110, 111, 122, 127, 136-138, 155, 161-162.
 - L. E. C., f. Schaarup, 48, 99.
 - L. O., præst, 124.
 - L. L., f. Aastrup, 9.
 - L. M., f. Aagaard, 19, 97, 99.
 - N. E., f. Nødskou, 86, 99, 108, 154-155.
 - N. L., 16, 18, 36, 56, 67, 110, 122, 127, 136, 138, 144, 153, 154.
 - P. W., købmand, 16, 22.
 - T. C. Fabricius, præst, 16, 22, 128-130, 138, 154.
- Naumann, W. T., musiklærer, 28.**
- Nielsen, C., gårdmand, 144.**
- H., apoteker, 152.
 - H. D., student, 37.
 - M., sognefoged, 139.
 - N. P., skuespiller, 42.
 - N., lærer, 100, 119-121, 144.
 - R., professor, 40, 56.
- Nordlund, J., kyrkoherde, 76.**
- Nutzhorn, H. F. F. von, dr. phil., 64.**
- Nødskou, M., proprietær, 154.**
- Nørregaard, J., højskoleforstander, 133.**
- Olsen, E. J., læge, 23, 25, 38.**
- F. C., rektor, 20-32, 37, 49, 102-103.
 - M. H. A., f. Schütte, 27-28.
- Oscar II, 71, 77.**
- Ottosen, R., kanalfoged, 95.**
- Paulli, J. H. V., stiftsprovst, 48.**
- Pedersdatter, M. K., 98, 106.**
- Pedersen, P., gårdejer, 93.**
- Petersen, F. C., professor, 40.**
- F. G. E., præst, 90.
- Ploug, P. C., digter, 71-80, 160.**
- Preetzmann, C., malerinde, 15.**
- Ramus, C., professor, 40.**
- Reinhardt, C. E. F., kontorchef, 44-52, 58, 62, 65, 87, 95, 132, 148, 157-161.**
- C. E., f. Mathiesen, 50, 58, 87.
- Richardt, E. C., digter, 41, 64.**
- Riisbrigh, B., professor, 10.**
- Ring, L., overrettsprokurator, 16, 40, 47.**
- Rode, J. R. G., stiftsforvalter, 153.**
- G. B., 72.
 - V. M., overrettsprokurator, 42, 72.
- Rohde, N. V., præst, 141.**
- Rolin, H. L., stadsmusikant, 29.**
- Rønne, C. F., præst, 124-125.**
- Rørdam, H. N. K., præst, 63.**
- H. C., præst, 124.
 - P., præst, 149-151.
- Schack, H. E., forfatter, 72.**
- Scharling, C. E., professor, 59, 84.**
- J. C., bogtrykker, 149-150.
 - P. J. C., præst, 45, 50, 52, 58, 84, 85, 99, 100, 127, 137, 138.
 - V. M., f. Møller, 36, 52, 84, 85, 99, 100.
- Schepelern, F. A. A., toldforvalter, 87-89.**
- G. S. F., provst, 87.
 - T. C. J., f. Gottlieb, 89.
- Schjern, H. G. H., huslærer, 18.**
- Schjødt, A. F., præst, 28, 99-102.**
- Schjørring, M. E. D., f. Scharschou Schiwe, 17.**
- Schonning, P. C., lærer, 17-18.**
- S. C., lærer, 17.
- Schouboe, M. J., degn, 14.**
- Schourup, I. C. A., f. Munck, 20.**
- N., møller, 20.
- Schütt, J. J., borgmester, 66.**
- Schaarup, C. H., f. Stallknecht, 33-34, 37.**
- O. N., købmand, 33-34, 37.
- Schrøder, L. P., højskolemand, 133.**
- Seidelin, C. J. L., professor, 44.**
- J., viceadmiral, 44, 63.
- Sibbern, F. C., professor, 40, 42, 49.**

- Skat-Rørdam, T., biskop, 61.
 Skræppenborg, O. P. L., lægprædikant,
 141, 142, 146.
 Smidth, E. P., herredsfoged, 110.
 Spang, T. E., præst, 45, 50, 52, 58.
 Spleth, F., præst, 130.
 – J. F., godsforvalter, 49.
 Stockholm, J. R., præst, 108, 120–121,
 141, 156, 157.
 Storm, H. P. I., provst, 23, 153, 157.
 Stougaard, P. J., præst, 56.
 Svanenskjold, J. A., de, f. Mühlenstedt,
 88–89.
 – L., f. Groskopff Berner, 94–96,
 126.
 – M. J. F. de, birkedommer, 88–89.
 – N. E. E. de, skovrider, 94–95.
 Sveistrup, H. K. J. N. B. K., præst,
 115, 124–125.
 Svendsen, H. J. M., præst, 115.
 – R. S. C., f. Milo, 115.
 Swane, H. J., præst, 131.
 Sødring, J. W., skuespillerinde, 42.
 Tang, J. T. A., seminarieforstander,
 132.
 Tellefsen, L. P. S., organist, 28.
- Thomsen, G., digter, 72.
 – H. B., præst, 112.
 Trandberg, P. C., præst, 102.
 Trier, E. J., højskolemand, 132.
 – F. J., professor, 45, 58, 94.
- Ursin, M. R. K., stiftsprovst, 32.
 Ussing, J. L., professor, 40.
- Valeur, C. V., proprietær, 20.
 – H. S., bryggeriejer, 20.
 Vallø, K. E., prosekter, 45.
 Voltelen, J. E., forfatter, 45.
- Welding, F. P., provst, 99.
 Welhaven, J. S. C., digter, 70, 72.
 Wesenberg, A. S., overlærer, 31, 131.
 Winding, A. H., pianist, 41.
 Wolle, E., overlærer, 26–28.
- Øllgaard, N. E., biskop, 11, 12, 30.
 – N. R., præst, 131.
 Ørsted, A. S., jurist, 79, 94.
- Aagaard, A. S., f. Zacho, 19.
 – U. C. F., amtsforvalter, 19.
 Aastrup, L. P., præst, 9, 10.
 – M. D. J., f. Brask, 10.

I »En gammel Præst fortæller« stifter læseren bekendtskab med de vilkår, hvorunder en jysk præstesøn fra årene før midten af det 19. årh. levede sin barndom og ungdom. Erindringerne giver et indblik i, hvor intenst den vordende akademiske ungdom i årene 1848–50 fulgte med i de politiske og krigeriske begivenheder, og hvilket smerteligt indtryk forholdene i 1864 gjorde på det unge slægtled, der stod over for at skabe sig en fremtid.

F. B. Møllers erindringer giver et fortrinligt billede af dansk præstegårdskultur i årene 1832–64 og en livfuld og underholdende skildring af en lang række præster, professorer og højskolemænd og, ikke mindst, af hin svundne tids studenterliv og det store skandinaviske studenter-togt 1856.

Erindringerne er bearbejdet og forsynet med kommentarer af personalhistorikeren, cand. polit. Hans Degen.

*

I samme udstyr udkom tidligere serien »Præstegaardsliv. Minder fra gamle præstegaarde«, redigeret af Ernst Fr. Hansen, I–IV.